

Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi

Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintojen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä - SOKU2-hankkeen tuotoksia, tuloksia ja kokemuksia

Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi

Rauni Rätty • Rauno Pietiläinen (toim.)

Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi

Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintojen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä - SOKU2-hankkeen tuotoksia, tuloksia ja kokemuksia

Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 1/2020

© Lapin ammattikorkeakoulu ja tekijät

ISBN 978-952-316-338-6 (nid.)

ISSN 2489-2629 (painettu)

ISBN 978-952-316-339-3 (pdf)

ISSN 2489-2637 (verkkojulkaisu)

Lapin ammattikorkeakoulun julkaisuja
Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset
1/2020

Rahoittajat: Vipuvoimaa EU:lta 2014-2020,
Euroopan sosiaalirahasto, ELY-keskus

Yhteistyökumppanit: Lapin ammattikorkeakoulu,
Meriva sr Kemi, Seita -säätiö Sodankylä,
Pohjantähti -opiston kannatusyhdistys ry
Keminmaa, Lapin yliopisto Rovaniemi.

Kirjoittajat: Sari Harju (Seita-säätiö), Sari Karihtala
(Pohjantähtiopisto), Kati Kataja (Lapin yliopisto),
Rauno Pietiläinen (Lapin AMK), Kaisu Pulju
(Seita-säätiö), Heidi Pyyny (Lapin AMK), Mikko
Raappana (Meriva sr), Marjo Romakkaniemi (Lapin
yliopisto), Rauni Rätty (Lapin AMK), Emilia Vuori
(Pohjantähtiopisto)

Toimittajat: Rauni Rätty (Lapin AMK), Rauno
Pietiläinen (Lapin AMK)

Kansikuva: Sini Maijala

Otsikkosivujen kuvat: Arsome työpaja, Sodankylä,
kuvaaja Katsu

Taitto: Lapin AMK, viestintäyksikkö

Lapin ammattikorkeakoulu
Jokiväylä 11 C
96300 Rovaniemi

Puh. 020 798 6000

www.lapinamk.fi/julkaisut

Lapin korkeakoulukonserni LUC
on yliopiston ja ammattikorkea-
koulun strateginen yhteenliittymä.
Konserniin kuuluvat Lapin yliopisto
ja Lapin ammattikorkeakoulu.
www.luc.fi

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons
Nimeä 4.0 Kansainvälinen -käyttöluvallalla.

Sisällys

Rauni Rätty	
LUKIJALLE	. 7

Heidi Pyyny	
ESIPUHE	. 11

SOSIAALINEN KUNTOUTUS

Kati Kataja ja Marjo Romakkaniemi	
SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN MÄÄRITELMÄ JA SISÄLLÖT.	. 17

Rauni Rätty	
SOSIAALINEN KUNTOUTUS TOIMINTANA JA KÄYTÄNTÖINÄ	. 25

OHJATEN OSALLISUUTEEN

Rauni Rätty	
HANKEMATKAN REITEILLÄ JA ETAPEILLA	. 33

Sari Harju, Kaisu Pulju, Mikko Raappana ja Emilia Vuori	
OHJATEN OSALLISUUTEEN	. 39

Sari Harju ja Sari Karihtala	
NEUROPSYKIATRINEN VALMENNUS SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN OSANA	. 51

TUPA -TOIMINTA

Rauni Rätty

TUPA- TOIMINTA NUOREN AMMATILLISEN KASVUN TUKENA 59

Rauno Pietiläinen

PSYKOLOGINEN TUKI TUPA- TOIMINNASSA 71

ARVIOINTI JA KEHITTÄMINEN

Marjo Romakkaniemi ja Kati Kataja

**PALVELUTARPEESTA PALVELUTUOTTEEKSI - SOSIAALISEN
KUNTOUTUKSEN ASEMAN VAKIINNUTTAMINEN
PALVELUJÄRJESTELMÄSSÄ 105**

Rauni Rätty

SOKU2 -HANKE ON FINAALISSA 131

KIRJOITTAJAT. 133

Lukijalle

Tässä raportissa *Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi - Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintjen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä* kuvataan SOKU2- Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää- hankkeessa (2018-2020) toteutettua ja kehitettyä sosiaalisen kuntoutuksen kehittämistyötä ja sen keskeisimpiä kokemuksia ja tuloksia. SOKU2-hanke on ollut saumaton jatkohanke SOKU- Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen -hankkeelle.

SOKU2-hanke kuuluu Euroopan Unionin EU:n Sosiaalisen osallisuuden ja köyhyyden toimintalinjaan 5, jonka erityistavoitteena (10.1) on työelämän ulkopuolella olevien työ- ja toimintakyvyn parantaminen. Tähän toimintalinjaan kuuluvien hankkeiden tulostavoitteina on pyrkiä luomaan tehokkaampia ja laadukkaampia palveluprosesseja, jolloin hankkeeseen osallistuvan kohderyhmän yhteisöllisyys ja kansalaisuus vahvistuvat. Tavoitteena on myös, että heikommassa työmarkkina-asetuksessa olevien kansalaisten eteneminen työllisyyspolulla paranee ja mahdollisimman moni hankkeeseen osallistunut työelämän ulkopuolella oleva nuori pääsee työkykyä vahvistavalle jatkopolulle hankkeen päättyessä.

Toiminta alkoi maaliskuussa 2018 jatkuen tammikuun 2020 loppuun saakka. Hanketta koordinoi päätoteuttajana Lapin ammattikorkeakoulu Oy ja osatoteuttajina ovat toimineet Meriva sr Kemissä, Pohjantähtiopiston kannatusyhdistys ry Keminmaassa, Seita-Säätiö Sodankylässä ja Lapin yliopisto Rovaniemellä. Yhteistyösopimuksin hankekumppanikuntina ovat olleet Kemi, Keminmaa ja Sodankylä. Aktiivisina toimijakumppaneina hankepaikkakunnilla oli monia nuorten aikuisten kanssa toimivia tahoja ja yksiköitä muun muassa etsivä nuorisotyö, nuorisotoimi, sosiaalitoimi, mielenterveysasema, A-klinikka, kuntien työllisyyspalvelut, ammatilliset oppilaitokset, TE-toimistot, seurakunta, nuorisopsykiatrian poliklinikka ja monet yhdistykset ja järjestöt.

Hankkeen päärahoittajana oli EU:n Euroopan sosiaalirahasto ESR ja rahoittajaviranomaisena on toiminut Pohjois-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus ELY. Hanke on ollut maakunnallinen yhteistoimintahanke, jossa toimijat sijaitsivat ja toimivat Lapin eri seutukunnissa ja eri toiminta-alueilla. Kullakin osatoteuttajalla on hankkeen yhteisten tavoitteiden lisäksi ollut omia erityistavoitteita ja toteutettavia toimintamuotoja. Lapin ammattikorkeakoululla päätoteuttajana oli vastuu hankkeen toiminnasta ja taloudesta, hanketoiminnan johtamisesta ja koordinoimis-

ta, viestinnästä ja hankkeen tuotosten ja tulosten koonnista. Ammattikorkeakoulu vastasi yhdessä kaikkien osatoteuttajien Meriva sr:n, Seita-Säätiön, Pohjantähti-opiston ja Lapin yliopiston kanssa sosiaalisen kuntoutuksen työ- ja toimintamallien luomisesta, toteutuksesta, kehittämisestä ja kuvaamisesta. Lapin yliopisto osatoteuttajana toteutti hankkeen kokonaisarvioinnin. Arviointitiedon keruu hankkeiden mittaisena prosessina suunnattiin hankkeeseen osallistuville avaintoimijoille ja -ryhmille, joita tavoiteltiin mahdollisimman laajasti: palveluita käyttäviä nuoria, sosiaalipalveluita tuottavia sekä niihin lähettäviä tahoja.

SOKU2- hankkeessa keskiössä ovat sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallien kuvaaminen ja edelleen kehittäminen sekä hyvien käytäntöjen ja ydintoimintojen juurruttaminen osaksi palvelujärjestelmää. Hankkeessa on pyritty etsimään ratkaisuja ja vastauksia nuorten aikuisten yksilöllisiin palvelutarpeisiin kehittämällä edelleen matkan kynnyksen palveluita, joissa nuorten aikuisten tilanteisiin puututaan kokonaisvaltaisesti, heidän osallisuutta ja toimijuutta edistäen sekä toimintamahdollisuuksia parantaen.

Hankkeen konkreettisina tavoitteina on ollut työelämän ulkopuolella ja heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevien nuorten aikuisten työ- ja toimintakyvyn parantaminen sekä asiakkaiden sosiaalisen osallisuuden tukeminen. Hankkeessa on kehitetty palveluiden avoimuutta, seinättömyyttä ja saavutettavuutta yhteiskehittämisen periaatteella. Yhteiskehittämiseen osallistuvat niin nuoret, sosiaalisen kuntoutuksen toimijat kuin keskeiset viranomais- ja yhteistyöverkoston toimijat.

Raportissa kuvataan ja pohditaan eri artikkeleina ja kertomuksina sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohtia, paikkaa toimintaympäristössä ja rakenteissa sekä käytännön toimintaa arjen asiakastyössä. Sosiaalisen kuntoutuksen erilaisia työmuotoja ja työkäytänteitä kuvataan tehdyn käytännön työn esimerkkien kautta, vuoropuhellen teoreettisten käsitteiden ja mallien kanssa.

Raportti on tuotettu yhteiskirjoittamisen periaatteella, ja se koostuu useiden eri kirjoittajien osuuksista eli kirjoittajien teksteistä ja monenlaisesta hankkeesta kootusta ja tuotetusta materiaalista ja aineistosta. Esipuhe on Lapin ammattikorkeakoulun Osallisuus ja toimintakyky- osaamisryhmän ja sosiaalialan koulutuksen osaamis-päällikkö Heidi Pyynyn kirjoittama. Hankkeen eri toimintakokonaisuuksien kirjoittajina ovat projektyöntekijät ja erityisasiantuntijat: Mikko Raappana Meriva sr:stä, Emilia Vuori ja Sari Karihtala Pohjantähti-opistolta, Sari Harju ja Kaisu Pulju Seitäsäätiöstä, Kati Kataja ja Marjo Romakkaniemi Lapin yliopistosta sekä Rauno Pietiläinen ja Rauni Rätty Lapin ammattikorkeakoulusta.

Raportti ei olisikaan syntynyt ilman hankkeen työntekijöiden ja nuorten panosta. Nuorten oma panos näyttäytyy erityisesti raportin liitteiksi kootuissa tuotoksissa: nuorten tekemät digitarinat omasta elämästään, videomateriaalit, SOKU-simulaatio pelillisenä versiona ja heidän panoksessaan erilaisten ryhmätoimintojen ja workshoppien suunnittelu- ja toteutustyössä sekä haastatteluryhmänä tuottamassa ensirvoisen tärkeää kokemustietoa- ja kehittämisajatuksia hankkeen arviointityössä.

Saatujen kokemusten perusteella voidaan sanoa, että onnistunut sosiaalinen kuntoutus luo edellytyksiä hyvälle elämälle, onnistuneelle ammatilliselle kuntoutukselle ja edistää asiakkaiden sitoutumista työllistymistä edistäviin toimiin tai polkuihin.

Hankkeen toiminnoissa alusta alkaen aktiivinen toimija ja polun löytäjä Jakke on riimitellyt kokemukset ja tunteet hyvänä palautteena:

*Soku-hanke
On nuorten tarve
Potkuri sua auttaa
Löytämään elämällesi suuntaa
Tarvitset apua työnhaussa
Opastusta saat Potkurissa
He toimintaa järjestää
Jottet syrjään jää
Voit tavata uusia kasvoja
Ties vaikka saat uusia kavereita*

*Hei nuori, onko suunta hukassa?
Tule, sua autetaan Soku-hankkeessa
Siellä yhdessä pohditaan
Mikä sua vois kiinnostaa
Siel ei ketään jätetä syrjään
Älä jää kotiin märehtimään
Meinaako työnhaku olla vaikeaa?
Soku ja Potkuri sua siinä auttaa
Soku-hankkeessa ääni on nuorilla
Toimintaa järjestetään heidän ehdoilla*

Yhteiskehittämistä kaikki tyynni, siitä suuri kiitos kaikille kehittämistyöhön osallistuneille

Rauni Rätty

Esipuhe

Ammattikorkeakoulujen yhtenä tehtävänä on toteuttaa työelämää ja aluetta edistävää soveltavaa tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaa, joka samalla palvelee ammattikorkeakouluopetusta (Ammattikorkeakoululaki 2014, 4 §). Tästä opetus- ja tutkimustehtävää yhdistävästä toiminnasta käytetään lyhennettä TKIO. TKIO-toiminnan merkitys niin opiskelijoiden oppimisen kuin opetushenkilöstön osaamisen kehittämisen näkökulmasta on merkittävä. Opiskelijat pääsevät perehtymään ja kehittämään ammatillista osaamistaan autenttisissa tilanteissa yhdessä työelämän toimijoiden ja palveluja käyttävien asiakkaiden parissa. Opetushenkilöstö puolestaan pääsee hyödyntämään omaa tutkimus- ja kehittämisosaamistaan aitojen, työelämästä nousseiden kehittämistarpeiden edistämiseksi ja samalla myös päivittämään omia tietojaan ja taitojaan sekä saamaan uutta sisältöä opetustyöhön. Tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan myötä yhteistyöverkostot laajenevat ja yhteisen kehittämisen mahdollisuudet lisääntyvät toimijoiden oppiessa tuntemaan toisiaan.

Edellä kuvattu TKIO-toiminta edellyttää TKI-toiminnan ja opetuksen integroinnin mahdollistamista opintojen toteutuksissa eli jo hankkeiden suunnitteluvaiheessa tulee huomioida mahdollisuudet integroida opintoja hankkeen toimintoihin. Tämä puolestaan edellyttää opetushenkilöstön valmiutta nähdä hanketoiminta opiskelijoiden ammatillisen osaamisen kehittämisen mahdollisuutena. Ammattikorkeakoulun strategiset valinnat TKIO-toiminnalle antavat vahvan tuen, mutta myös veloitteen integroinnille.

Lapin AMKn Osallisuus- ja toimintakyky -osaamisryhmä kuuluu ammattikorkeakoulun Pohjoinen hyvinvointi ja palvelut -osaamisalueeseen. Osallisuus ja toimintakyky -ryhmä sisältää sosiaalialan, fysioterapian ja vanhustyön koulutusvastuut. Osamisryhmän yhteisenä profiilina ja tavoitteena on tuottaa osaamista, jolla tuetaan ja vahvistetaan ihmisen turvallista arkea, itsenäistä toimintakykyä, osallisuutta ja elämänhallintaa. Osaamisen ydintä ovat ymmärrys sekä yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvoinnista että toimiminen eettisesti kestävällä tavalla. Osamisryhmän yhteisenä osaamisen kehittämisenä painottuu monitoimijuus, asiakas- ja palveluohjausosaaminen sekä uusien teknologisten ratkaisujen hyödyntäminen. Sosiokulttuurinen osaaminen ja kehittyvä hyvinvointiteknologia ovat tulevaisuuden ratkaisuja ihmisten toimijuuden ja toimintakyvyn tukemisessa. Osamisryhmän yhteisenä painopisteenä on monimuotoinen kuntoutuminen ja kuntoutus. (Lapin AMKn Osallisuus ja toi-

mintakyky -osaamisryhmän profiili 2019. Sosiaalinen kuntoutus on yksi sosiaalialan keskeinen elementti. Sosiaalihuoltolaissa (2014, 17 §) määritellään sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annetuksi tehostetuksi tueksi sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi. Lain mukaan tähän kuuluvat sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittäminen, kuntoutusneuvonta ja -ohjaus sekä tarvittaessa kuntoutuspalvelujen yhteensovittaminen, valmennus arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan, ryhmätoiminta ja tuki sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin sekä muut tarvittavat sosiaalista kuntoutumista edistävät toimet. Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan nuorten sijoittumista työ- ja työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistään näiden keskeyttämistä.

Tämä SOKU₂ - Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää -hankkeen julkaisu ja sen artikkelit kuvaavat merkittäväällä tavalla sosiaalisen kuntoutuksen kehittämistyötä monen eri kuntoutuksen alueella toimivan tahon yhteistyönä. Mukana kehittämistyössä on ollut yhteisöjä julkisen ja kolmannen sektorilta, säätiöistä, oppilaitoksista ja yrityksistä sekä tärkeimpänä itse asiakkaat. Hanke on ESR-rahoitteinen vuosina 2018-2020 toiminut hanke ja jatkoa SOKU - Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen -hankkeelle (2015-2018).

SOKU₂-hankkeen toiminnan tarkoitus on varmistaa hyväksi koettujen työkäytäntöjen istuttaminen kuntien ja alueiden palveluiden rakenteeseen ja niiden kehittäminen paikallisiin olosuhteisiin sopiviksi. Päätaavoitteena on kehittää asiakkaan osallisuutta ja työllistymistä tukevia käytäntöjä osana Lapin kuntien asiakastyötä. Tärkeänä käytäntönä on kokemusasiantuntijoiden pysyvä rooli palvelujärjestelmässä ja sen kehittämisessä eri työryhmissä. Osallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen toteuttaminen matalan kynnyksen palveluilla on keskiössä. Tavoiteltavaa on, että hankkeessa kehitetty, kokeiltu ja arvioitu toiminta on integroitunut palvelujärjestelmään, joko kolmannelle sektorille tai kaupungin/kunnan työllisyyttä tukeviin palveluihin. Hankkeen toiminnalliset kokonaisuudet ovat koostuneet kolmesta päällekkäisestä osa-alueesta: toiminta kohderyhmän kanssa yhdessä verkoston kanssa, sosiaalisen kuntoutuksen palvelu- ja tuotepakettien mallintaminen palvelumuotoilun avulla sekä kehittämis- ja valmennustoiminta. (SOKU₂ – Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää. Hankehakemus 2018.)

Hankkeessa sosiaalisen kuntoutuksen mallia kohdennetaan myös niille asiakkaille, joilla on sosiaalisen tilanteen tuomien kysymyksien lisäksi fyysisiä, psyykkisiä tai kognitiivisia pulmia tai erilaisen kulttuuritaustan mukanaan tuomia integroitumisen haasteita. Kohderyhmään kuuluvilla on yhteistä se, että he ovat siirtymävaiheessa itsenäiseen elämään, missä suunnitellaan myös koulutusta ja ammatia. Projektissa kokeillaan ja kehitetään ko. henkilöiden tukipalveluiden saatavuutta sekä osallisuutta ja sosiaalista kuntoutusta edistäviä toimia. Hankkeen toimenpiteillä on siten tarkoitus tehostaa osatyökykyisten, erityisryhmänä vammaisten henkilöiden sosiaalista ja ammatillista kuntoutusta. (SOKU₂ – Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää. Hankehakemus 2018.)

SOKU2-hanke on erinomainen esimerkki opetuksen ja TKI-toiminnan integroinnista. Hankkeessa on käytetty monenlaisia integrointimuotoja. Opiskelijat ovat tehneet opinnäytetöitä ja opintoihin kuuluvia harjoitteluja hankkeessa. Heitä on ollut mukana lisäksi ammattiopintojen vaiheessa edistämässä hankkeen tavoitteita ja toimintoja muun muassa materiaalityöntekijöiden, työpajatyöskentelyssä ja yksilövalmennusohjauksessa. Opiskelijoiden ammatillisen osaamisen kehittymisen lisäksi integrointi on tuottanut ammattikorkeakoululle tärkeitä TKI-opintopisteitä. Integroinnin on mahdollistanut kaikkien hankkeen osatoteuttajien, mutta erityisesti Lapin AMKn sosiaalialan koulutuksen lehtori, projektipäällikkö Rauni Rädyn ja yliopettaja Rauno Pietiläisen tahto ja kekseliäisyys luoda opiskelijoille oppimisen ja kehittymisen mahdollisuuksia hankkeessa.

Kiitän kaikkia hankkeeseen osallisina olleita opiskelijoita, opetushenkilöstöä, tukipalvelujen henkilöstöä sekä osatoteuttajia merkittävästä ja tuloksia aikaan saaneesta työstä sosiaalisen kuntoutuksen työmenetelmien ja palveluprosessien kehittämiseksi!

Kemissä joulukuussa 2019

Heidi Pyöry
osaamispäällikkö
Osallisuus ja toimintakyky -osaamisryhmä
Lapin ammattikorkeakoulu

KIRJALLISUUS

S21260 SOKU2- Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää 2018-2020 (ESR). Hankehakemus ja -suunnitelma 2018. EURA20+14- järjestelmä Suomen rakennerahasto-ohjelma. Euroopan sosiaalirahasto, Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus nro 103615/2018.

Sosiaalinen kuntoutus

Sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä ja sisällöt

Sosiaalisen kuntoutuksen paikka itsenäisenä toimintamuotona osana palvelujärjestelmää on epäselvä (Piirainen ym. 2018; Romakkaniemi ym. 2018). Tämä on mahdollistanut sen, että hyvin monen tyyppistä kuntouttavaa toimintaa on voitu järjestää sosiaalisena kuntoutuksena ja sen toimintamuodot vaihtelevat merkittävästi paikallisesti (Ketola ym. 2018, 293-295; Väisänen 2018, 29-30; Piirainen 2018, 42). Haasteita ovat tuottaneet myös tiedottamisen puutteet oikeuksista ja palveluista ja sen myötä syntyneet kokemukset oikeuksien toteutumattomuudesta (Närhi & Juvonen & Matilainen 2014). Sosiaalisen kuntoutuksen määritelmän ja sisällön jäsentäminen ja palvelun vakiinnuttaminen ovatkin erittäin tärkeitä sekä asiakkaiden aseman, yhdenvertaisuuden, oikeuksien ja tarkoituksenmukaisten palvelujen saamisen että palveluiden kehittämisen näkökulmasta.

SOSIAALINEN KUNTOUTUS -KÄSITTEEN TAUSTAA

Sosiaalisen kuntoutuksen käsite on kiinnostava, sillä sen ympärillä on käyty viime vuosikymmeninä ajoittain vilkasta keskustelua pyrkien paikantamaan sen sisältöä ja paikkaa suhteessa muuhun kuntoutukseen ja palvelujärjestelmään (Väisänen 2018, 19). Laajan kuntakyselyn perusteella näyttää siltä, ettei sosiaalinen kuntoutus ole toimintakäytäntöinä vieläkään riittävästi jäsentynyt (Puromäki ym. 2016). Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä puhutaan sekä teoreettisella että käytännön tasolla, mutta ajoittain nämä kulkevat eri teitä. Tätä epäsuhtaa on väistetty usein puhumalla sosiaalisesta kuntoutuksesta eräänlaisena yläkäsitteenä, jonka alle voidaan sijoittaa keskenään hyvinkin erilaisia tulkintoja palvelun sisällöstä. (Haimi & Kahilainen, 2012.)

Kuntoutuksen jako lääkinälliseen, sosiaaliseen, kasvatukselliseen ja ammatilliseen kuntoutukseen esiintyy jo vuonna 1953 YK:n julkaisemassa raportissa *Rehabilitation of the handicapped* (Järvikoski 1984; Järvikoski & Härkäpää 1995, 17). Suomalaisessa keskustelussa ensimmäiset löydöt sosiaalisesta kuntoutuksesta paikantuvat vuodelle 1956, kun *Duodecim*-lehdessä viitattiin käsitteeseen *sosiaalinen rehabilitaatio*. Käsite ilmaantui yhteydessä, jossa keskusteltiin sotainvalidien kuntouttamisesta työkykyisiksi (Langenskiöld & Pylkkänen 1956, 225). Näin ollen sosiaalinen kuntoutus ymmärrettiin tietyssä kontekstissa, tietyin tavoittein ja tietyille asiakasryhmälle

suunnatuksi kuntoutusmuodoksi tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa. Ylipäätään kuntoutuksen kehittymisen tarpeet ovat Niemen (1994, 21) mukaan seuranneet yhteiskunnan yleistä kehitystä talouselämän, teollistumisen, kaupungistumisen, työmarkkinoiden, ammattirakenteiden ja yleisen sivistystason muutosten mukana. Kuntoutuksen laajeneminen työperustaisesta kuntoutuksesta ”tyydytystä antavan elämän edellytysten turvaamiseen” tuotti tarvetta uudelleen määritellä sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ja sisältöjä, mutta samalla laajuudessaan vaikeutti sitä.

Sosiaalisen kuntoutuksen kohde, tavoitteet ja sisällöt ovat osoittautuneet hankalaksi jäsentää myös kansainvälisesti. Kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen erilaisista käytännöistä (*social rehabilitation*) osoittaa, että sosiaalisen kuntoutuksen palveluja on tarjolla hyvin heterogeeniselle asiakasjoukolle (Lantela ym.). Sosiaalisen kuntoutuksen toteutusmuodot ja tavoitteet mukautuvat erilaisiksi riippuen siitä, onko palvelu suunnattu esimerkiksi kriminaalihuollon asiakkaille (Coppola 2018; Becker-Petska 2017), vammaisille (Kolo 1996; Hanga ym. 2017), psykiatrisille potilaille (Sévigny 2004) tai ikääntyneille (Blachnio & Bulínski 2013; Ryburn ym. 2009). Kuntoutuksen toimintamuodot niin ikään vaihtelevat asiakasryhmästä ja kuntoutuksen tavoitteista riippuen laitospalvelusta avokuntoutukseen, erilaisista konsultoinneista terapeuttisiin menetelmiin, sosiaalisten taitojen harjoittamisesta työelämävalmiuksien opetteluun ja niin edelleen (Lantela ym.).

Oma keskustelunsa on ollut, kuka sosiaalisen kuntoutuksen palveluja tarjoaa, mikä ammattiryhmän tehtäväkuvaan tämä katsotaan kuuluvaksi, ja miten sosiaalinen kuntoutus suhteutuu muihin kuntoutuksen muotoihin: lääkinälliseen, ammatilliseen ja kasvatukselliseen (ks. esim. Väisänen 2018). Kuntoutuksen integraatiota muuhun palvelujärjestelmään on perusteltu tasa-arvon ja normalisoinnin pohjalta. Sen arveltiin helpottavan palveluihin pääsyä ja vähentävän palveluiden käyttäjien leimaantumista (Järvikoski 1994, 158-160.) Toisin kuitenkin kävi: sektoroituneessa järjestelmässä ihmisten elämäntilanteen kokonaisuus pirstoutui rajattuihin ongelmamäärittelyksiin, erikoistuminen omille hallinnonaloille tuotti väliinpuotoamisia ja kokonaisvastuun hämärtymistä.

Kuntoutusjärjestelmän pulmiin etsittiin parannuksia lisäämällä yhteistyön velvoitteita, laatien kuntoutussuunnitelmia ja kehittäen asiakasohjauksen käytäntöjä (Järvikoski 1994, 162-170). Nämä toimenpiteet eivät kuitenkaan ole osoittautuneet riittäviksi ja vastausta näihin ongelmiin etsittiin sosiaalihuoltolain muutoksella. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportin (2012) mukaan sosiaalisen kuntoutuksen tuomisella sosiaalihuoltolakiin (SHL 30.12.2014/1301) tavoiteltiin sen paikan vakiinnuttamista monitahoisessa kuntoutusjärjestelmässä. Taustalla on erikoistuneen palvelujärjestelmän sirpaloituminen ja samanaikainen ihmisten arjen ongelmien muuttuminen usein yhä monimutkaisemmiksi. Palvelujärjestelmässä on asiantuntijuutta ja erityisosaamista, joka ei järjestelmän koordinaation puutteen ja palveluihin pääsemisen kriteerien vuoksi tule käyttöön yksittäisten asiakkaiden tarpeiden mukaisesti tai oikea-aikaisesti.

Yhteenvedon voidaan todeta, että sosiaalinen kuntoutus on liittynyt ihmisen suhteeseen omaan ympäristöönsä, hänen vuorovaikutussuhteisiinsa, rooleihinsa, sosiaa-

lis-taloudelliseen asemaansa, osallisuuteen ja palveluiden käyttöön. Sosiaalinen kuntoutus näyttäytyy läpäisevänä periaatteena, joka lähtee yksilön tarpeista, mutta kohdentuu yksilön ja yhteisön väliseen vuorovaikutukseen, ihmisten tasa-arvon lisäämiseen sekä toimintaedellytyksiä lisäämällä, että yhteiskuntaan vaikuttamalla. Kaiken kaikkiaan sosiaalisen kuntoutuksen voi todeta olevan rajoiltaan ja sisällöltään epäselvä ja sen merkityksen määrittävän kulloisessakin asiayhteydessä.

ASIAKASRYHMÄNÄ ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN SIIRTYVÄT NUORET

SOKU2-hankkeen kohdeasiakkaina ovat nuoret aikuiset, jotka ovat siirtymävaiheessa itsenäiseen elämään ja jotka tarvitsevat tähän vaiheeseen tukea. Heitä yhdistää vaikeudet kiinnittyä toisen asteen koulutukseen ja työelämään. Heidän voidaan ajatella muodostavan syrjäytymisvaarassa olevan ryhmän. Syrjäytyminen hahmotetaan usein kumuloituvana, yhä syvenevänä kierteenä, joka näyttäytyy vaikeuksina koulussa, kotona tai muissa sosiaalisissa toimintaympäristöissä (Gretschel & Myllyniemi 2017). Tämä saattaa johtaa alisuoriutumiseen, koulun keskeyttämiseen ja heikkoon työmarkkina-asemaan, mikä altistaa vakavammalle marginalisoinnille ja sosiaalisille ongelmille kuten päihde- ja mielenterveysongelmille tai sosiaalietuuksien varaan jäämiselle. (Takala 1992; ks. myös Lehtonen & Kallunki 2013.)

Sosiaalinen kuntoutus ymmärretään tässä yhteydessä keinona, jolla tuo kielteinen kehitys halutaan pysäyttää osallistamalla ja tukemalla nuoria. Tällöin on tarkoituksemukaista kysyä, miten sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet tässä yhteydessä ja tämän asiakasryhmän osalta perustellaan. Pohjimmiltaan tämä on näkökulmakysymys, joka paljastaa yleisempiä käsityksiämme nuorista, heidän asemastaan ja tehtävästään yhteiskunnassa ja siitä, mitä odotuksia, oikeuksia ja velvollisuuksia nuoriin ladetaan. Pirita Juppi (2011) on tarkastellut median tuottamia tulkintoja syrjäytyneistä nuorista. Hänen mukaansa nuoret näyttäytyvät toisaalta moraalisena rappiona ja taloudellisten kustannusten värittäminä turvallisuusuhrina ja toisaalta hyvinvointijärjestelmän puutteiden ja turvattoman kasvuympäristön oireina tai uhreina. Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet määrittävät eri tavalla riippuen siitä, hahmotetaanko nuoret tulevaisuuden toivoina, kustannuksina, mahdollisina uhkina tai ehkä olosuhteiden uhreina.

Mikäli nuoret mielletään investointina tulevaisuuteen, ei vähiten kansantaloudellisista syistä (Kestilä & Martelin 2019), tarjoa se instrumentaaliset motiivit resurssoida nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen; samalla tavoitteena on kontrolloida syrjäytymisestä aiheutuvia kustannuksia. Erilaisia hintalappuja nuorten syrjäytymiselle on laskettu erilaisilla laskumalleilla (Valtiontalouden tarkastusvirasto; Hilli ym. 2017). Vaihtoehtoisesti nuoria määrittävä näkökulma voi painottaa itseisarvoisesti yksilön hyvinvointia ja elämänlaatua (Aaltonen ym. 2019). Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet eivät tällöin näyttäydy instrumentaalisina, vaan ne korostavat nuorten omia toimintamahdollisuuksia ja -valmiuksia sekä merkityksellisyyden kokemuksia yhteiskunnan muillakin alueilla kuin vain opiskelu- ja työelämässä.

Uhka-näkökulmassa taas sosiaalisen kuntoutuksen tarpeessa oleva, mutta sitä vaille jäävä nuori saattaa valita sosiaalisista normeista ja laeista piittaamattoman selviytymispolun. Tällöin nuoriin lyödään potentiaalisen riskin leima (ks. esim. Harrikari 2008), ja sosiaalisen kuntoutuksen motiiviksi muotoutuu yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäminen. Uhri-näkökulma taas keskittyy enemmän rakenteisiin huomioiden muun muassa nykyisen koulutus- ja työelämän vaatimukset ja turvaverkkojen välistä putoamisen. Ympäristöllä nähdään olevan keskeinen rooli siinä, että nuoren oma toimijuus on kapeutunut, mikä osaltaan lisää nuoren näköalattomuutta (Juvonen 2015; Romakkaniemi ym. 2018; Toiviainen 2018). Tällaisissa tilanteissa sosiaalisen kuntoutuksen määrittely muuttuu moninaiseksi. Jos ongelmat ovat rakenteissa, miksi kuntouttaa yksilöitä?

SOSIAALINEN KUNTOUTUS: YKSILÖN VAI RAKENTEEN KYSYMYKSIÄ?

Ymmärrys sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteista, tarpeesta, kohteesta, muodosta ja sisällöstä riippuukin pitkälti siitä, hahmotetaanko asiaa yksilön vai rakenteiden näkökulmasta. Toisin sanoen kyse on siitä, miten 'sosiaalinen' ymmärretään: onko kyse sosiaalisten normien määrittämiseen käyttäytymiseen ohjaamisesta niiden kohdalla, jotka tästä poikkeavat, sosiaaliseen vuorovaikutukseen tukemisesta niiden kohdalla, joilla tässä on haasteita, sosiaalisessa kontekstissa tapahtuvasta kuntoutusprosessista vai jostakin muusta?

Yksilön ja rakenteen välinen dynamiikka on sosiaalitieteiden klassisia perusasetelmia: esimerkiksi yksi sosiologian keskeisimmistä teoreetikoista, Anthony Giddens (1984), hahmottaa yhteiskunnalliset rakenteet sekä rajoittavina mutta myös toimintaa mahdollistavina. Toimijuuden relationaalisuus puolestaan korostaa ihmisten keskinäistä riippuvuutta sekä yksilöiden, yhteisöjen että yhteiskunnallisten rakenteiden välillä (Emirbayer & Mische 1998). Kansainvälisessä kuntoutusideologiaan liittyvässä keskustelussa tämä löysi muotonsa, kun vuonna 1981 WHO:n sosiaalisen kuntoutuksen määritelmässä korostui aiempaa vahvemmin sosiaalisen ympäristön ja elinolojen merkitys kuntoutuksessa, jolloin kuntoutus voi kohdentua paitsi yksilöön, myös hänen ympäristöönsä (Järvikoski 1994, 6-7). Katse kääntyi yksilöstä enemmän kohti rakenteita. Sosiaalisen kuntoutuksen osalta tämä tarkoitti muun muassa sitä, että sen sisältö ja tavoitteet määrittyivät keskeisesti eri tavalla riippuen siitä, painottuuko tarkastelussa yksilö eli kuntoutuja vai rakenteet, eli häntä ympäröivä yhteisö (myös esim. Kokko & Veistilä 2016; Väisänen 2018).

Problematiikkaa voi havainnollistaa seuraavan taulukon avulla. Taulukkoon on kiteytetty sosiaalisen kuntoutuksen neljä ulottuvuutta (kuntoutuksen juurisyyt, kuntoutuksen kohde, tavoitteet, ihmiskuva), joiden toisessa päässä painottuu yksilö ja toisessa päässä yksilöä ympäröivä yhteisö tai laajemmat sosiaaliset rakenteet.

Taulukko : Sosiaalisen kuntoutuksen juurisyyt, kohde, tavoitteet ja ihmiskuva yksilöä ja ympäristöä painottavan näkökulman mukaan.

Painotus	yksilössä (esim.)	ympäristössä (esim.)
1) Sosiaalisen kuntoutustarpeen juurisyyt	- mielenterveysongelmat - sosiaalinen arkuus - käyttäytymisen ongelmat	- turvaton kotiausta - yhteiskunnan turvaverkko pettää - negatiiviset asenteet
2) Sosiaalisen kuntoutuksen kohde	- kuntoutuja ja hänen toimintansa	- palvelujärjestelmä - läheisverkostot ja yhteisöt - poliittinen ja asenteellinen ilmapiiri
3) Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet	- muutos yksilössä mm. käyttäytymisen muutos, paremmat sosiaaliset tiedot ja valmiudet	- muutos ympäristössä, esim. opiskelu- ja työolosuhteiden kehittäminen, asenteisiin vaikuttaminen
4) Sosiaalisen kuntoutuksen ihmiskuva	- passiivinen, mukautuva objekti - määrittynyt ulkoisten odotusten ehdoilla	- autonominen toimija, joka toimii vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa

Näissä kahdessa ääripäitä edustavassa lähestymistavassa ihmiskäsitys poikkeaa toisistaan merkittäväällä tavalla ja niitä onkin lähestyttävä teoreettisina työkaluina, jotka ohjaavat sosiaalisen kuntoutuksen ja siitä käytävän keskustelun tarkastelua. Näkökulmien ja painotusten tunnistaminen on välttämätöntä, jotta palveluita voidaan kehittää. On oltava ymmärrys siitä tilanteesta ja tarpeesta, johon sosiaalisen kuntoutuksen palveluiden katsotaan olevan paras ratkaisu. On myös oltava yhteinen käsitys siitä, kehen tai mihin palvelu kohdistuu ja millä keinoin paras lopputulos saavutetaan. Varsin ongelmallinen asetelmasta syntyy, jos asiakkaan ja palveluntarjoajan näkemykset sosiaalisen kuntoutuksen juurisyyistä, kohteesta tai tavoitteista ovat keskenään ristiriidassa tai jos nämä näkemykset poikkeavat toisistaan palvelusektoreittain. Siksi yhteisen *asiakasymmärryksen* löytäminen on välttämätöntä.

Yllä mainitut ulottuvuudet tarjoavat myös hyödyllisen välineen tarkastella sitä toimintaympäristöä, jossa sosiaalinen kuntoutuminen tapahtuu. Kuntoutumisen mahdollisuudet aktivoituvat aina jossain ajassa, paikassa ja tilassa, jotka ovat rajallisia (Emirbayer & Mische 1998). Ulkoisia ja rakenteiden varaan muodostuvia rajoja ovat muun muassa paikallisuus, elinkeinorakenne, työmarkkinatilanne, asenteet/rooli-dotukset, palveluiden toimintamallit, lait ja normit yms. velvollisuudet. Yksilön rajoitteita ovat puolestaan erilaiset oppimisvalmiudet, itsetuntoon, mielenterveyteen tai persoonallisuuteen liittyvät kysymykset. (Lähteenmaa 2010.)

Nämä rajat eivät ole staattisia, vaan 'siirreltävässä', joskaan ei loputtomasti. Tällaista liikkumista ovat esimerkiksi asennetyö, työelämän joustavoittaminen, räätälöidyt ratkaisut koulutuksessa, muutokset itsetunnossa ja henkisessä hyvinvoinnissa, toipuminen ja kuntoutuminen. Liisa Hokkanen (2014, 44-45) toteaa 'sosiaalisen' katoavan, jos ihmisen asema tulkitaan kapean yksilökeskeisesti yksilön vajavuudeksi, kyvyttömyydeksi, ansioiksi tai valinnoista johtuvaksi. Hän korostaa, että pienikin muutos ajatusmalleissa, vuorovaikutussuhteissa, yhteisösuhteissa tai yhteiskunnallisessa asemassa voivat voimistaa hallinnan tai pystyvyyden kokemuksia, jotka edelleen vahvistavat luottamusta tilanteen muutoksen mahdollisuuteen.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellisen, toiminnallisen ja asemoitumisen epäselvyyden johdosta määrittelytarve säilyy edelleen: Mitä nuorten sosiaalinen kuntoutus on, mitä sillä tavoitellaan, miten sitä toteutetaan ja kuka palvelua tarjoaa? Määrittelyn pohjalta sosiaalisen kuntoutuksen paikkaa olemassa olevassa järjestelmässä on mahdollista pohtia, sekä sen edellyttämää asiantuntijuutta ja osaamista, painopistealueita ja verkostoitumista. On tarpeen jäsentää, mitä on nimenomaan *sosiaalinen* sosiaalisessa kuntoutuksessa.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, S. & Kivijärvi, A. & Myllylä, M. 2019. Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten koettu hyvinvointi. *Yhteiskuntapolitiikka* 84, 3, 301-311.
- Aborisade, R. A. & Aderinto, A. A. 2008. Adjustment patterns of and obstacles against social rehabilitation of sex workers in Nigeria. *African sociological review*, 12 ,2, 128-143.
- Becker-Petska, D. 2017. Prison education in Poland: Specifics and challenges. *Problems of Education in the 21st Century*, 75, 2, 123-135.
- Błachnio, A. & Buliński, L. 2013. Securing health: Social rehabilitation and wellbeing in late adulthood. *Acta Neuropsychologica*, 11, 3, 239-248.
- Coppola, F. 2018. Valuing emotions in punishment: An argument for social rehabilitation with the aid of social and affective neuroscience. *Neuroethics*.
- Emirbayer, M. & Mische, A. 1998. What is Agency? *American Journal of Sociology*, 103, 4, 962-1023.
- Giddens A. 1984. *The constitution of society. Outline of the theory of structuration.* Oxford: Polity Press.
- Gretschel, A. & Myllyniemi, S. 2017. Työtä, koulutus- tai harjoittelupaikkaa ilman olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista. Nuorisobarometrin erillinäyte. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry/ Nuorisotutkimusverkosto.
- Haimi T. & Kahilainen J. 2012. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiaa Suomessa. *Kuntoutus*, 35, 4, 41-46.
- Hanga, K. & Dinitto, D.M. & Wilken, J.P. & Leppik, L. 2017. A person-centered approach in initial rehabilitation needs assessment: Experiences of persons with disabilities. *Alter*, 11, 4, 251-266.
- Harrikari, T. 2008. Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ry/ Nuorisotutkimusseura.
- Hilli, P. & Ståhl, T. & Merikukka, M. & Ristikari, T. 2017. Syrjäytymisen hinta – case investoinnin kannattavuuslaskelmasta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 82, 6, 663-675.
- Hokkanen, L. 2014. Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 278. Lapin yliopisto.

- Järvikoski, A. & Härkäpää, K. 1995. Mitä kuntoutus on? Teoksessa Suikkanen, A. & Härkäpää, K. & Järvikoski, A. & Kallanranta, T. & Piirainen, K. & Repo, M. & Wikström, J. (toim.) Kuntoutuksen ulottuvuudet. Porvoo: WSOY, 12-28.
- Järvikoski, A. 1984. Kuntoutuksen kehityssuuntaukset. Kuntoutustoiminnan ja sen kehitykseen vaikuttavien tekijöiden analyysi. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Järvikoski, A. 1994. Vajaakuntoisuudesta elämänhallintaan? Kuntoutuksen viitekehysten ja toimintamallien tarkastelu. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Juppi, P. 2011. Pahoinvoivia uhreja, turvallisuusuhkia ja taloudellisia taakkoja. Nuorten syrjäytymisen tulkintakehykset suomalaisessa uutismediassa. *Janus* 19, 3, 200-220.
- Juvonen, T. 2015. Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Kestilä, L. & Martelin, T. 2019. Suomen väestörakenne ja sen kehitys, Teoksessa Kestilä, L. & Karvonen, S. (toim.): Suomalaisen hyvinvointi 2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ketola, T. & Era, T. & Moilanen, J. 2018. Tulkintoja sosiaalisesta kuntoutuksesta työvalmennuksen arjessa. Teoksessa Lindh, J. & Härkäpää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: LUP, 291-317.
- Kokko, R-L. & Veistilä, M. 2016. Sosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus yhteistyönä. Teoksessa Törrönen, M. & Hänninen, K. & Jouttimäki, P. & Lehto-Lundén, T. & Salovaara, P. & Veistilä, M. (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 220-230.
- Kolo, I. A. 1996. Fostering integration in community based rehabilitation programmes by adapting indigenous African games for disabled persons. *IFE Psychologia: An International Journal*, 4, 1, 44-53.
- Lähteenmaa, J. 2010. Nuoret työttömät ja taistelu toimijuudesta. *Työpoliittinen Aikakauskirja* 4, 51-63.
- Langenskiöld, F. & Pylkkänen, P. 1956. Kuntouttamisesta. *Duodecim*, 4, 219-226.
- Lantela, P. & Kataja, K. & Romakkaniemi, M. Dimensions of social rehabilitation. A review. *Julkaisematon käsikirjoitus*.
- Lehtonen, O. & Kallunki, V. 2013. Nuorten ainuisten syrjäytymiskierre. *Janus* 21, 2, 128-143.
- Närhi, K. & Juvonen, T. & Matilainen, S. 2014. Nuorten ääni kuuluviin. Teoksessa Jämsén, A. & Pyykkönen, A. (toim.) Osallisuuden jäljillä. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry., 130-150.
- Piirainen, K. & Linnakangas, R. & Suikkanen, A. 2018. Palkkatyötavoitteista sosiaaliseen kuntoutukseen- tehostetun työn keinoin yksilöllisiin muutoksiin. Teoksessa Lindh, J. & Härkäpää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: LUP, 98-122.
- Piirainen, K. 2018. Yhdenmukaisuutta ja tapauskohtaisuutta sosiaaliseen kuntoutukseen – palveluohjaus julkisen toimijan ratkaisuna. Teoksessa Kostilainen, H. & Nieminen, A. (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Helsinki: DIAK, 39-57.

- Puromäki, H. & Kuusio, H. & Tuusa, M. & Karjalainen, J. 2016. Sosiaalihuoltolaki ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntakyselyn tulokset. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Romakkaniemi, M. & Lindh, J. & Laitinen, M. 2018. Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147. Kela.
- Ryburn, B. & Wells, Y. & Foreman, P. 2009. Enabling independence: Restorative approaches to home care provision for frail older adults. *Health & Social Care in the Community*, 17, 3, 225-234.
- Sévigny, R. 2004. Social welfare policy: Social rehabilitation of psychiatric patients in urban China. *International Journal of Social Psychiatry*, 50, 3, 241-261.
- Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti 2012. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 21. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaalihuoltolaki SHL 30.12.2014/1301
- Takala, M. 1992. ”Kouluallergia” – yksilön ja yhteiskunnan ongelma. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteen laitos.
- Tate, R. L. & Strettles, B. & Osoteo, T. 2003. Enhancing outcomes after traumatic brain injury: a social rehabilitation approach, Teoksessa B.A. Wilson (toim.), *Neuropsychological Rehabilitation: Theory and Practice*. Lisse, The Netherlands: Swets and Zeitlinger Publishers, 137-169
- Toiviainen, S. 2018. Sopeutumista, sitkeyttä ja selviytymistä. Nuorten relationaalinen toimijuus siirtymässä marginaalista kohti valtavirtoja. *Nuorisotutkimus* 36, 4, 35-49.
- Väisänen, R. 2018. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja kehitysvaiheet. Teoksessa Lindh, J. & Härkäpää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Rovaniemi: LUP, 19-38.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto. 2007: Nuorten syrjäytymisen ehkäisy. Toimintakertomus 146/2007, Helsinki.

Sosiaalinen kuntoutus toimintana ja käytäntöinä

Kati Kataja ja Marjo Romakkaniemi *Sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä ja sisällöt* -artikkelissaan haastavat jäsentämään, mitä on sosiaalinen kuntoutus ja mitä nimenomaan on *sosiaalinen* sosiaalisessa kuntoutuksessa. Tätä asiaa olemme hankkeen matkalla paljonkin pohtineet nuoren aikuisen kehityksen, kasvun ja tukemisen näkökulmista. Sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmät ja menetelmät ovat muuntuneet hyvin laaja-alaisiksi ja monimuotoisiksi, kun perusteellista pohdintaa käsitteen tasolla ei tehty. (Haimi & Kahilainen 2012, 44–45.) 1990-luvun laman jälkeisen aktiivisen sosiaalipolitiikan ja aikuissosiaalityön kehittämisen myötä sosiaalisen kuntoutuksen yhteydessä alettiin puhua keskeisesti syrjäytymisen torjumisesta ja osallisuuden lisäämisestä. (STM 2012, 38.)

Sosiaalinen kuntoutus on ollut kohtuullisen pitkään osa suomalaista kuntoutusjärjestelmää, mutta vasta vuoden 2015 sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä sosiaalinen kuntoutus määriteltiin sosiaalihuoltolain mukaiseksi sosiaalipalveluksi. Silti sen on edelleen sisällöllisesti määrittämätön ja epäselvä. Lakimuutoksen myötä kunnissa on alettu hahmottamaan sosiaalista kuntoutusta osaksi palvelujärjestelmää. Välillä huomio ja painopiste on kiinnittynyt erityisesti erilaisiin ryhmiin ja niiden mahdollisuuksiin sosiaalisen kuntoutuksen kontekstissa ja yksilötyöskentely on jäänyt vähemmälle huomiolle. Sosiaalisen kuntoutuksen yksilötyöskentelyä tarvitaan kuitenkin etenkin sellaisten asiakkaiden kanssa, joiden sosiaalista toimintakykyä ja osallisuutta heikentävät ja syrjäytymistä aiheuttavat ongelmat ovat päässeet kasautumaan ja pitkittymään. Sosiaalisen kuntoutuksen yksilötyöskentelyllä voidaan vastata aidosti ja asiakaslähtöisesti asiakkaan tuen tarpeeseen, sillä sosiaalista kuntoutusta voidaan toteuttaa hyvin monenlaisin muodoin. (Vähätiitto 2019, 3-6.)

Nuoruuteen kuuluu erilaisia siirtymävaiheita, missä suunnitellaan itsenäistä elämää, koulutusta ja ammattia. Siirtymävaiheissa nuoret tarvitsevat usein paljon tukea ja ohjausta. Nuorten osallistuminen yhteiskuntaan, kuten koulutukseen, työhön, harrastustoimintoihin ja palveluihin on muuttunut yhä monimutkaisemmaksi ja epävarmemmaksi. Tarpeiden mukaisten palveluiden löytäminen on nykyisin muuttunut yhä haasteellisemmaksi. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden taustalla on usein vakavia sosiaalisia ja henkilökohtaisia ongelmia, kuten turvattomat perhesuhteet, epäsovivat elämispuitteet, ikävät kokemukset kouluajalta ja koulukiusaaminen tai syrjintä ja erilaisia addiktioita. Nuorten ongelmat näkyvät yhteiskunnallisella tasolla

eriarvoistumisena ja syrjäytymisenä, jotka voivat johtaa opintojen keskeytymiseen, työttömyyteen ja pahimmassa tapauksessa työkyvyttömyyteen. Niihin puuttuminen sekä nuorten osallisuuden tukeminen edellyttävät uusien toimintamuotojen kehittämistä kuntoutukseen ja sosiaalityöhön. Moniin sosiaalisiin tekijöihin on kiinnitettävä aikaisempaa enemmän huomiota, ja sosiaalinen kuntoutus on tuotava kiinteäksi osaksi ihmisten arkea ja yhteisöjä. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailta ongelmat ovat usein kasautuneita ja ne vaativat monia yhtäaikaista tukitoimia. Asiakkaat myös tulevat hyvinkin erilaisista taustoista, joten tukitoimet on rakennettava yksilöllisesti. (Kettunen ym. 2009, 208; Määttä 2018, 26, 32; Nieminen 2018, 15.)

Sosiaalista kuntoutusta nuorten aikuisten parissa toteutettavana sosiaalipalveluna voidaan tarkastella myös aikuiskasvatuksellisesta näkökulmasta. Tällöin siinä voidaan tunnistaa emansipatorinen, ihmisen omista voimavaroista ja niiden vahvistamisesta liikkeelle lähtevä työskentelytapa. Tämä ajattelu voidaan liittää brasilialaisen kasvatustieteilijän Freiren (1921–1997) vapautuksen pedagogiikan kehykseen, sosiaalipedagogiikkaan ja sosiokulttuuriseen innostamiseen. Freiren vapautuksen pedagogiikka tähtää ihmisten voimaannuttamiseen, mutta päämääränä tämä ei itsessään vielä riitä. Voimaantumisen tavoitteena on aina muutos, ja lopulta vapautuminen erilaisista tukahduttavista ja alistavista rakenteista ja suhteista. Muutoksen ja vapautumisen esteinä esimerkiksi nuorilla aikuisilla sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaina voivat olla eri tavoin lannistavat kategorisaatiot tai identiteetit, kuten riskiryhmä tai ahdistavat tuntemukset ja kokemukset kuten sosiaalisten tilanteiden pelko, torjunta ja välinpitämättömyys (Raivio 2018).

SOSIAALISEN KUNTOUKSEN VAIKUTTAVIA KEINOJA JA TYÖKÄYTÄNTÖJÄ

Sosiaalinen näkökulma kuntoutuksessa tarkoittaa ennen kaikkea arkielämän sosiaalisten suhteiden, ympäristön ja yhteiskunnallisten tekijöiden huomioimista. Kuntoutuksessa on tärkeää huomioida asiakkaan osallisuus, toimijuus ja vertaistuki. Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on parantaa asiakkaan mahdollisuuksia selviytyä arkipäivän toimista, vuorovaikutussuhteista ja toimintaympäristön edellyttämistä rooleista. Sosiaalista kuntoutusta voidaan toteuttaa hyvin monipuolisilla toimenpiteillä. Työllistymisen ja koulutuspolulle tukemisen rinnalla nämä nuoret tarvitsevatkin monenlaista rätätöilyä tukeva elämässään. Merkityksellistä on tukea nuorten aikuisten identiteetin rakentumista niin, että he voivat nähdä itsensä osana työmarkkinoita ja riittävän kyvykkäinä kansalaisina. Nuorten arvostaminen on ensiarvoista ja sillä voidaan vahvistaa nuorten osallisuutta ja toimijuutta.

Sosiaalinen kuntoutus perustuu aina asiakkaan työ- ja toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen kokonaisvaltaiseen selvittämiseen, jossa arvioidaan myös hänen tarpeensa ja mahdollisuutensa muihin kuntoutuspalveluihin. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaana olevan henkilön palvelutarve ei yleensä ratkea yksittäisen toimenpiteen tai intervention avulla, vaan se edellyttää suunnitelmallista, tavoitteellista, pitkäjänteistä

ja kokonaisvaltaista tukea, ohjausta ja toimintaa. Sosiaalisessa kuntoutuksessa parhaimmillaan yksilöllinen tuki yhdistyy toiminnallisuuteen. Tavoite ja yhdessä laadittava asiakassuunnitelma määrittelevät sitä, missä, miten ja kuka sosiaalisen kuntoutuksen toiminnallista osuutta toteuttaa. Tavoitteena voi olla esimerkiksi arkielämän taitojen oppimista, päihitteettömän arjen hallintaa, koulutukseen tai työhön tarvittavien asioiden tutkimista tai tukea ryhmässä toimimiseen. Sosiaalisen kuntoutuksen välineitä voivat olla yksilöllinen psykososiaalinen tuki ja lähityö (kotikäynnit, mukana kulkeminen, kasvatuksellinen tuki omien asioiden hoitamiseen), erilaiset toiminnalliset ryhmät, vertaistuki, osallistuminen vapaaehtoistoimintaan, työtoiminta sekä kaikki asiakkaalle tarjottavat palvelut ja tukitoimet osana sovittua suunnitelmaa. Aikanaan nuoripalvelutakuuta määritettäessä sillä tavoiteltiin toimivaa yhden pyysäkin työskentelymallia, jossa nuorta tuettaisiin alusta loppuun asti. Siinä keinovalikoimassa listattiin eri toimijoiden yhteistyönä toteutettavana lähityöntekijä omatyöntekijänä, palvelutarpeen selvittäminen sekä tarpeen mukainen sosiaalinen kuntoutus, tarvittavat terveystyöpalvelut sekä muu valmennus ja tuki nuoren sosiaalisen vahvistumisen sekä koulutus- ja työelämävalmiuksien edistämiseksi. (Tuusa & Alakauhaluoma 2014, 46-48.)

Sosiaalista kuntoutusta voidaan tosiaankin toteuttaa monin eri menetelmin ja välinein: yksilötyöskentelynä, ryhmätyöskentelynä, vertaistukena, vapaaehtoistoimintana, työtoimintana tai vapaasti moninaisina palveluina ja tukitoimina. Työskentelyn tulee perustua yksilöllisiin tavoitteisiin ja yhdessä asiakkaan kanssa tehtyyn suunnitelmaan. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 57.)

Sosiaalisen kuntoutuksen työmuotoja on kuvattu monissa julkaisuissa ja oppikirjoissa. Yksi mielenkiintoinen työmuotojen luokittelu on Hinkka ym. (2006) kirjallisuuskatsauksessa sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista. Tässä katsauksessa sosiaalisen kuntoutuksen työmuodot on jaettu neljään eri osaan: psykososiaalinen työ, suunnitelmallinen työskentelyprosessi, yhteistyö sekä työllistämisen tukitoimet. (Hinkka ym. 2016, 23-24.) Tämän jaottelun mukaisesti peilaan tässä SOKU2- hankkeen toimintoja ja työkäytäntöjen rakennetta.

Psykososiaalisella työllä tarkoitetaan asiakkaan emotionaalista ja toiminnallista tukemista. Sen tavoitteena oli elämönhallinnan ja työllistymisen edellytysten parantaminen ja työllistymisen tukeminen. Psykososiaalinen työ jakautuu edelleen yksilökohtaiseen työhön, ryhmämuotoiseen toimintaan ja muuhun psykososiaaliseen tukeen. Yksilökohtainen työ sisältää keskustelu- ja motivointityön, joiden aiheena voi olla esimerkiksi asiakkaan elämäntilanne, tulevaisuus tai kiinnittyminen työskentelyyn. Yksilökohtainen työ sisältää neuvonnan ja palveluohjauksen, sekä asioinnissa avustamisen. Myös opiskelun ja työssäkäynnin tukeminen kuuluu yksilökohtaiseen työhön. Käytännössä yksilötyön sisällöt limittyvät toisiinsa. Ryhmämuotoinen toiminta voidaan jakaa erilaisiin ryhmiin, esim kurssi- tai työpajatyyppeihin ryhmiin ja vapaa-ajantyyppisiin ryhmiin. Ryhmämuotoisessa toiminnassa painottuu mahdollisuus sosiaalisiin kontakteihin, yhteisöllisyyteen ja vertaistukeen.. (Hinkka ym. 2016, 24.)

SOKU2- hanketta edeltäneessä SOKU- Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen hankkeessa (ESR; 2015-2018) perustettiin kaksi matalan kynnyksen periaatteella toimivaa Potkuri-kohtaamispaikkaa Kemiin ja Sodankylään, joiden suunnitteluun nuoret aikuiset ovat osallistuneet. Potkuri-toiminnan lähtökohtana on edelleenkin niiden toimiminen nuorten tarpeiden ja kiinnostuksen kohteiden mukaisesti. Potkuri-toiminnassa käytetään nuorten aikuisten tavoittamiseksi monenlaisia viestintäkanavia ja some-viestintää, joka on nuorten mukaan helpottanut yhteydenottoa. Hankkeessa on luotu tuetusti nuorten vertaistukitoimintaa perustamalla vertaistukiryhmiä sekä järjestetty muuta toimintaa kuten taide- ja kulttuuriryhmiä, liikuntaryhmiä, teemallisia tapahtumia, opinto- ja työpaikkakäyntejä ja leiritoimintaa. Hankkeen ylläpitämät Potkurit, osin seinättömästi toimivina, yhdessä osatoteuttajina ja yhteistyökumppaneina olevien kolmannen ja julkisen sektorin organisaatioiden kanssa tekevät hankepaikkakunnilla tiivistä yhteistyötä nuorten kanssa toimivien eri tahojen ja yksiköiden kanssa. Kyse ei ole vain ammattilaisten välisestä yhteistyöstä, vaan toimintavalmiuksia vahvistavat osallistavat tai kuntouttavat ja harrastukselliset ryhmät täydentävät toisiaan. (SOKU2 – Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää. Hankehakemus 2018.)

Toinen työmuoto on suunnitelmallinen työskentelymalli, jolla tarkoitetaan työtappaa, jossa työskennellään asiakkaan määrittelemien tavoitteiden saavuttamiseksi. Työskentely alkaa elämäntilanteen kartoittamisella, jota seuraa tavoitteiden hahmotelu, suunnitelman laatiminen ja työskentely. Prosessin aikana tavoitteita tarkistetaan säännöllisesti ja tarvittaessa ne määritellään uudestaan. (Hinkka ym. 2006, 25.). Tämäntyyppistä mallia on hankkeen TuPa-topiminnassa sovellettu hyvin kokemuksiin.

Hankkeen toinen keskeinen sosiaalisen kuntoutuksen toimintamuoto on TuPa-Tulevaisuuspaajatoiminta. Siinä sosiaalityöntekijä- ja – ammatinvalinnan-psykologitaustainen työpari osin yhdessä, osin erikseen neuvoo ja ohjaa myötävaikuttaen nuoria tekemään koulutus- ja ammatillisen polun ratkaisuja. TuPa-toiminta käynnistyy alkukartoituksella ja sen jälkeen tapahtuvalla nopealla palveluiden tarjoamisella ja niiden keskiössä on kartoittaa nuoren elämäntilannetta, selvittää nuoren tulevaisuuden toiveita sekä tutkia työ- ja toimintakykyä ja sen perusteella opiskelu- ja työvalmiuksia ja -mahdollisuuksia. Oppimisvalmiuksien ja –kykyjen arvioinnin jälkeen nuoret ovat tyyppillisesti helpottuneita ja pystyvät suunnittelemaan paremmin tulevaisuuttaan, vaikka tulos osoittaisikin erilaisia haasteita ja ammatillisen tuen tarpeita. (SOKU2 – Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää. Hankehakemus 2018.)

Kolmanneksi, työllistämisen tukitoimet sisältävät erilaiset työhön ja koulutukseen liittyvät toiminnot. Työtoimintaa järjestetään erilaisina työvoimapolitiittisina toimenpiteinä (esim. palkkatuki), työ kuntoutuspalveluina (esim. kuntouttava työtoiminta) ja oppisopimuskoulutuksina. Koulutuksellisilla toimenpiteillä tarkoitetaan esimerkiksi erilaisia koulutuksia, kursseja tai valmennuksia. (Hinkka ym. 2006, 26). Hankkeen nuoria on ollut näissä palveluissa ja mm palkkatuen ja kuntouttavan työtoiminnan avulla päässeet kiinni työelämään.

Neljäntenä katsauksessa mainittiin yhteistyö. Yhteistyö sisältää asiakkaan kuntoutusprosessissa tehdyn moniammatillisen työn, verkostoyhteistyön ja yhteistyön asi-

akkaan lähiverkoston kanssa, joka onkin SOKU2- hankkeen läpileikkaava ideologia ja työote. (Hinkka ym. 2006, 26.)

Valtakunnallisessa sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeessa (SOSKU 2015-2018) luotiin sosiaalista kuntoutusta koskevat laatukriteerit, joiden tarkoituksena on yleisellä tasolla ohjata huomioimaan sosiaalisen kuntoutuksen järjestämisessä keskeiset lähtökohdat ja näkökulmat. SOSKU-hankkeessa yhteistyössä laaditut laatukriteerit on esitelty hankkeen raportissa (Raivio 2018).

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, S., Berg, P. & Ikäheimo, S. 2015. Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Hinkka, T., Koivisto, J. & Haverinen, R. 2006. Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista. Stakesin raportteja 12/2016. Helsinki: Stakes. Viitattu 28.12.2019 <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77938/R12-2006-VERKKO.pdf?sequence=1>
- Juvonen, T., Lindh, J., Pohjola, A. & Romakkaniemi, M. (toim.) 2018. Sosiaalityön muuttuva asiantuntijuus. Unipress, Riika.
- Kettunen, R., Kähäri-Wiik, K., Vuori-Kemilä, A. & Ihalainen, J. 2009. Kuntoutumisen mahdollisuus-det. 4., uudistettu painos. Helsinki: WSOYpro.
- Kostilainen, H. & Nieminen, A. (toim.) 2018. Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. Viitattu 19.12.2019 https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/141721/Diak_Tyoelama_13_verkko.pdf?sequence=4
- Lindh, J., Hautala, S. & Romakkaniemi, M. 2018. Sosiaalityön asiantuntijuus heikoimmassa asemassa olevien kanssa tehtävässä työssä. Teoksessa T Juvonen, J Lindh, A Pohjola, Marjo Romakkaniemi (toim.) Sosiaalityön muuttuva asiantuntijuus. Unipress, Riika
- Lindh J. & Lappi Carita 2018. Sosiaalisen kuntoutuksen merkitys nuorten aikuisten toimintavalmiuksien tukemisessa. Artikkelijulkaisu SOKUn Matkakertomus- 2018- koosteessa: toim Rauni Rätty. Painamaton julkaisu.
- Lindh, J., Härkäpää, K., Kostamo-Pääkkö, K. 2018. Johdatus sosiaaliseen kuntoutukseen. Teoksessa Lindh, J., Härkäpää, K., & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) Sosiaalinen kuntoutus. Lapland University Press, Turenki, 7-15.
- Lindh, J., Härkäpää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) Sosiaalinen kuntoutus. Lapland University Press, Turenki.
- Määttä, A. 2018. Sosiaalinen kuntoutus ja yhteensovittavan johtamisen työskentelyprosessi. Teoksessa Kostilainen, H. & Nieminen, A. (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. Viitattu 19.12.2019 http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/141721/Diak_Tyoelama_13_verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y

- Pietiläinen, R. & Rätty, R. (toim.) 2017. Lappilaisen nuoren tulevaisuutta tukemassa. SOKU-hankkeessa tehtyä, koettu ja uusia visioita. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 1/2017. Lapin ammattikorkeakoulu, Rovaniemi.
- Raivio, Helka.(toim.) 2018. Enemmän sosiaalista toimintakykyä, lisää osallisuutta! Yhteiskehittäen vaikuttavampaa sosiaalista kuntoutusta. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeen (SOSKU= 2015-2018 loppuraportti. THL:n työpaperi 7/2018. Suomen Yliopistopaino Oy. Tampere 2018. Viitattu 13.01.2020. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136144/URN_ISBN_978-952-343-070-9.pdf?sequence=1
- Romakkaniemi, M., Lindh, J. & Laitinen, M. 2018. Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147. Kela, Helsinki.
- Rätty, R. 2018. SOKUn matkakertomus – Tutkittua tekemistä ja elettyjä tarinoita. Hankkeen julkaisu monisteenä. Lapin ammattikorkeakoulu, SOKU- Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen. (ESR).
- S21260 SOKU2- Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää 2018-2020 (ESR). Hankehakemus ja -suunnitelma 2018. EURA20+14- järjestelmä Suomen rakennerahasto-ohjelma. Euroopan sosiaalirahasto, Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus nro 103615/2018.
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5. Helsinki: So-siaali- ja terveysministeriö. Viitattu 19.12.2019 http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/han-dle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Annettu Helsingissä 30 päivänä joulukuuta 2014. Sähköinen asikirja on osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>
- STM 2012. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:21. Viitattu 30.11.2019 <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/han-dle/10024/73403/URN%3aNBN%3afi-fe201504223388.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Tuusa, M., Ala-Kauhaluoma, M. 2014. Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:42. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki
- Vähätiitto Alli 2019. Sosiaalisen kuntoutuksen ksilötyöskentely- Systemaattinen kirjallisuuskatsaus SOSKU- hankkeen julkaisuihin. Opinnäytetyö. Turun AMK.Viitattu 4.1.2020 <https://www.theseus.fi>

Ohjaten
osallisuuteen

Hankematkan reiteillä ja etapeilla

NUORET AIKUISET SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN ASIAKKAINA

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintoja on hanketyössä kohdennettu 16-29- vuotiaille nuorille, joilla on sosiaalisen tilanteen tuomien kysymyksien lisäksi fyysisiä, psyykkisiä tai kognitiivisia pulmia tai erilaisen kulttuuritaustan mukanaan tuomia integroitumisen haasteita. Asiakasryhmään kuului jonkin verran yli 30 -vuotiaita tai vammaisista henkilöistä yli 40 -vuotiaita ja tavoitteena on ollut heidän ainakin osa-aikainen työllistyminen työmarkkinoilla. Yhteistä nuorille aikuisille sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaille oli laaja-alaisen ja kokonaisvaltaisen tuen ja ohjauksen tarve. Osa heistä oli myös palveluiden ulkopuolelle jääneitä tai niiden välimaastoon pudonneita ja joita ei aiemmin ollut tavoitettu, tai jotka eivät aiemmin olleet kiinnittyneet tarjottuihin tukitoimiin ja palveluihin.

Hanketyössä on kokeiltu ja kehitelty tukipalveluiden saatavuutta sekä osallisuutta ja sosiaalista kuntoutusta edistäviä toimia. Palveluiden saatavuutta edistettiin matalan kynnyksen -palveluilla. Toimenpiteillä on ollut tarkoitus tehostaa osatyökykyisten, erityisryhmänä vammaisten henkilöiden sosiaalista ja ammatillista kuntoutusta. (SOKU2 – Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää. Hankehakemus 2018.)

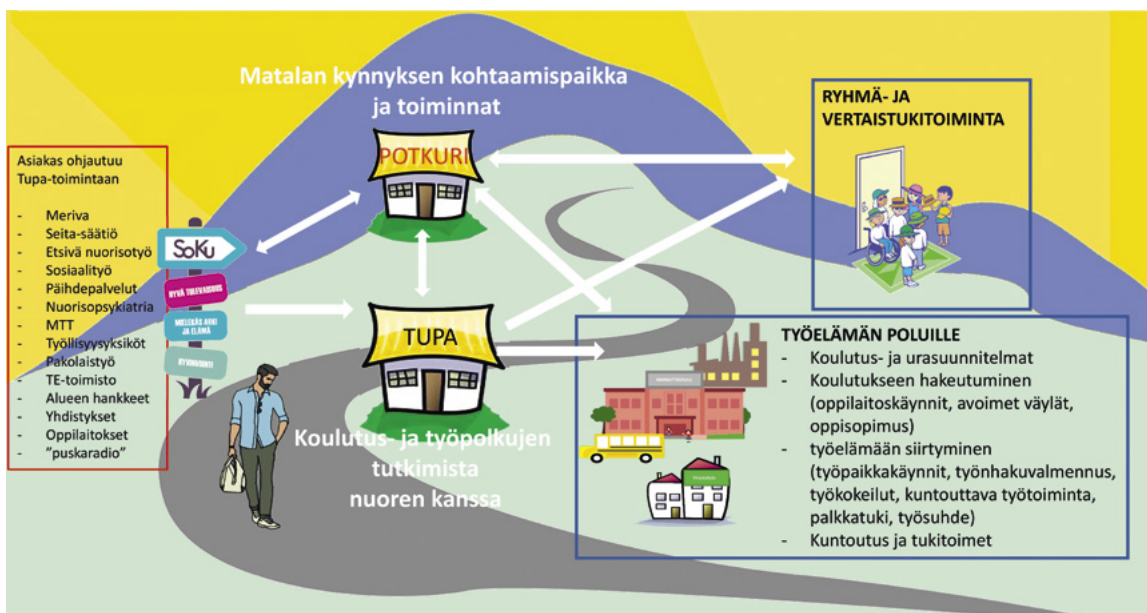
Hankkeessa on pyritty etsimään ratkaisuja ja vastauksia nuorten aikuisten yksilönlisiin palvelutarpeisiin kehittämällä edelleen matalan kynnyksen palveluita, joissa nuorten aikuisten tilanteisiin puututaan kokonaisvaltaisesti, heidän osallisuutta ja toimijuutta edistäen sekä toimintamahdollisuuksia parantaen. Heidän toimintakyky ja toimintavalmiudet saattoivat olla sosiaaliseen kuntoutukseen tullessa alhaiset ja kuntoutumisen edetessäkin tarve oli monille yhtäaikaistulle, räätälöidylle yksilöllisille tukitoimenpiteille ja palveluille. Sosiaalisesta

kuntoutuksesta onkin hyötyä sellaisille nuorille aikuisille asiakkaille, jotka tarvitsevat samanaikaisesti monenlaista tukea. Toimintavalmiuksia, toimijuutta ja kuntoutumista voidaan tukea sosiaalityöhön ja sosiaalipalveluihin liittyvin keinoin

SOKU2- hankkeessa keskiössä ovat sosiaalisen kuntoutuksen toimintamallien kuvaaminen ja edelleen kehittäminen sekä hyväksi koettujen työkäytäntöjen ja ydintointojen juurruttaminen osaksi palvelujärjestelmää mukauttaen ne kuntien ja alueiden palveluiden rakenteisiin.

MITÄ JA MITEN? – SOSIAALINEN KUNTOUTUS RÄÄTÄLÖITYNÄ PAIKALLISESTI

Nuoret aikuiset ovat ohjautuneet hankkeen toimintoihin kunnissa toimivien yhteis-työkumppaneiden, toisten nuorten sekä oppilaitosten kautta. Toimintaa koordinoineen ja toteuttaneen projektihenkilöstön keskeisenä tavoitteena työssä on ollut myötävaikuttaa nuoren ammatillisen polun ja mielekkään tulevaisuuden rakentumiseen

Kuva 1. Sosiaalisen kuntoutuksen toimintakokonaisuudet SOKU2- hanketyössä

Hankkeen alusta alkaen erilaista nuorten aikuisten matalan kynnyksen periaatteella toteutettua ryhmä- ja workshop-toimintaa, palveluohjausta, neuvontaa ja tukea on hankekunnissa toteutettu monissa nuorten tavanomaisissa toimintaympäristöissä ja POTKURI-kohtaamispaikoissa. Hankkeessa kehitettiin palveluiden avoimuutta ja seinättömyyttä edistämään niiden saavutettavuutta. Kehittämistyössä hyödynnettiin sekä ammattilaisten että asiakkaiden kokemuksia palveluiden kehittämisessä.

Sosiaalisen kuntoutuksen toisena kokonaisuutena on toteutettu ja kehitelty erityisesti sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvitystä, palveluohjausta ja neuvontaa sekä tarvittaessa niiden yhteensovittamista niin kutsutun TuPa- TulevaisuusPajan toiminnalla. Näitä kaikkia distäviä teemoja ovat asiakasosallisuus, työkäytäntöjen ja yhteistyön muotojen kokeilu ja kehittäminen sekä toimiviksi havaittujen käytäntöjen levittäminen ja juurruttaminen.

Päätavoitteena on edelleen kehittää ja juurruttaa asiakkaan osallisuutta ja työllistymistä edistäviä käytäntöjä Lapin kuntien asiakastyössä.

Hankkeessa on rakennettu, toteutettu ja arvioitu sosiaalisen kuntoutuksen palvelumallia. Loppuvuonna 2018 käynnistettiin hankkeessa rakennettujen ja toteutettujen osiaalisen kuntoutuksen palvelujen mallintaminen ja kuvaaminen tuote- ja palvelukokonaisuuksina. Tässä prosessissa hyödynnettiin hyvin kokemuksiin asiantuntijan valmennusta ja tukea, Koko työprosessi kesti lähes hankkeen loppuun saakka.

Palvelumuotoilu ja palveluiden tuotteistaminen tarjoavat käyttökelpoiset edellytykset asiakaslähtöisten palveluiden kehittämiseksi. Avaintekijä palveluiden tuotteistamisessa ja palvelumuotoilussa on huolellinen dokumentointi. Se on pohja palvelujen ja toimintojen juurruttamiseksi ja levittämistyölle. Keskeistä on osata osata kertoa mitä tehdään, kenelle tehdään, miksi tehdään, missä tehdään, miten tehdään, millä tehdään, kuka tekee ja mitä saadaan aikaan sekä miten sitä mitataan. Näiden kautta voidaan perustella, miksi palvelu olisi tarkoituksenmukaista juurruttaa osaksi jatkuvaa toimintaa.

Systemaattinen dokumentointi ja tiedon levittäminen edistävät myös kehittämistoimintaa. Selkeästi dokumentoidut toimintamuodot, työkäytännöt ja palvelumallit tarjoavat muille toimijoille mahdollisuuden huomioida jo olemassa olevat palvelut ja toimintamallit kehittämistyön pohjana. Tällä tavoin kehittämistoiminnasta tulee systemaattisempaa ja voimavarat on mahdollista kohdentaa ja hyödyntää mahdollisimman tarkoituksenmukaisella tavalla. (Hiltunen 2017,6-8; Rätty 2019)

Kuvio 1. Palvelumuotoilun tehtäväkokonaisuudet

Työskentelyn yhteisenä ohjenuorana on ollut nuorilähtöinen palvelumalli ja ajattelutapa. Se onnistuessaan yhdistää eri organisaatioiden palvelut, yksityiset palveluntuottajat, kolmannen sektorin toimijat sekä työnantajat yhteen. Palveluvisionamme oli se, että lappilaisen nuoren hyvinvointi syntyy kumppanuudessa. Palvelu- ja toimintakulttuuri on sujuvaa, saumatonta ja hyvinvointia tukevaa, laajempaa kuin lukuissa sote- puheissa eli poikkihallinnollisena ja monialaisena toimintana.

Lapin yliopiston toteuttamassa hankkeen arvioinnissa huomiota on kiinnitetty sosiaalisen kuntoutuksen palvelukonseptiin osana muuta palvelujärjestelmää muodostaen jatkumon edeltävän SOKU -hankkeen arvioinnille. Siinä kehittäminen kohdentui sosiaalisen kuntoutuksen asemaan ja toimintamalleihin, kun taas SOKU2 -hankkeessa keskiössä ovat toimintamallien edelleen kehittäminen, konseptointi ja uusien toimintakonseptien juurruttaminen osaksi palvelujärjestelmää. Arvioinnin kokonaisuutta, tuloksia ja johtopäätöksiä kehittämisehdotuksineen on kuvattu raportissa omana lukunaan. Jo SOKU-hankkeen tulosten pohjalta kävi selväksi, että toimenpiteitä tulee kohdentaa palvelujärjestelmän toimivuuteen siten, että se tukee sosiaalisen kuntoutuksen keinoin nuorten kuntoutumisen polkua mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti ja oikea-aikaisesti.

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelu- ja tuotekokonaisuus on kehittämistyön ja palvelumuotoilu prosessin tuotoksena dokumentoitu toimintakorteiksi. Kokonaisuuden osat ovat ryhmätoiminta, workshopit, ohjausta ja tukea sekä oppimis- ja toimintaympäristöt. (Harju S. ym 2019.)

Kuva 2. Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamuodot.

Toimintakortit kuvaavat hankkeessa kehitettyä ja toteutettua sosiaalisen kuntoutuksen toimintaa. Toimintakortteja hyödyntäen ja soveltaen voi toteuttaa ja kehittää erilaisia osallistavia, yhteisöllisiä ja kuntouttavaa ryhmätoimintoja ja teemallisia workshoppeja. Korttien avulla käyttäjä saa hyviä vinkkejä ammatillisen ohjauksen eri työmuodoista (esimerkiksi palveluohjaus, peli, nuorten digitarinat ja opintokokonaisuus) sekä ammatinvalinnanohjauksen kokonaisuudesta. (Harju S. ym. 2019.)

KIRJALLISUUS

- Hiltunen, P. 2017. Palvelusta tuotteeksi. Käsikirja palvelutuotteiden muotoiluun. Diakonia-ammattikorkeakoulu Oy, Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke – Sokra, 2017. Viitattu 4.1.2020. Julkaisun pysyvä osoite on <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-300-1>
- Harju S., Pietiläinen R., Pulju K., Raappana M., Rätty, R. ja Vuori E. 2019. Malleja ammatilliseen ohjaustyöhön ja yhteisöllisten ryhmätoimintojen järjestämiseen 201.- SOKU2-hankkeessa kehitettynä. Lapin AMK julkaisuja, Sarja D. 13/2019. Julkaisu on osoitteessa https://issuu.com/lapinamk/docs/d_13_2019_harju_pietilainen_pulju_raappana_r_ty_vu
- Rätty, R. 2018. SOKUn matkakertomus – Tutkittua tekemistä ja elettyjä tarinoita. Hankkeen julkaisu monisteena. Lapin ammattikorkeakoulu, SOKU- Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen. (ESR).
- Rätty R 2019. Palvelumuotoilu – mitä se on ja miten sitä tehdä SOKU2- hankkeessa? Askelmerkkejä alkuun. Työpapereita 2019.
- S21260 SOKU2- Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää 2018-2020 (ESR). Hankehakemus ja -suunnitelma 2018. EURA20+14- järjestelmä Suomen rakennerahasto-ohjelma. Euroopan sosiaalirahasto, Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus nro 103615/2018

Ohjaten osallisuuteen

Sosiaalisen kuntoutuksen toiminnalla on tuettu asiakasta tämän omalla kuntoutus- ja palvelupolulla. Toiminnan tarkoituksena on ollut edistää nuorten aikuisten elämänhallintaa, osallisuutta ja sosiaalista vuorovaikutusta tavoitteellisella ja suunnitelmallisella toiminnalla. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluilla on pyritty tukemaan sosiaalista toimintakykyä niin, että erilaisten tarpeiden tyydytys ja aktiivinen osallistuminen yhteiskuntaan olisi mahdollista. Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on sosiaalinen toimintakyky (Härkäpää & Kostamo-Pääkkö & Lindh, 2018). Sosiaaliseen kuntoutukseen on sisältynyt erilaisia ryhmä-, workshop-toimintoja, yksilö- ja palveluohjausta.

Osallisuutta edistävä sosiaalinen kuntoutus on tarkoitettu sellaisille henkilöille, joilla ei ainakaan sillä hetkellä ole edellytyksiä ja mahdollisuuksia työllistyä avoimille työmarkkinoille. Palvelun avulla tuetaan asiakkaan sosiaalista toimintakykyä ja hänen edellytyksiään ja mahdollisuuksiaan elämänhallintaan, yhteisöissä toimimiseen ja sosiaalisin vuorovaikutussuhteisiin. Työelämävalmiuksia edistävällä sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan asiakkaan sosiaalista toimintakykyä ja hänen edellytyksiään ja mahdollisuuksiaan osallistua julkisiin työvoimapalveluihin, ammatilliseen kuntoutukseen, koulutukseen tai työhön. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2014.)

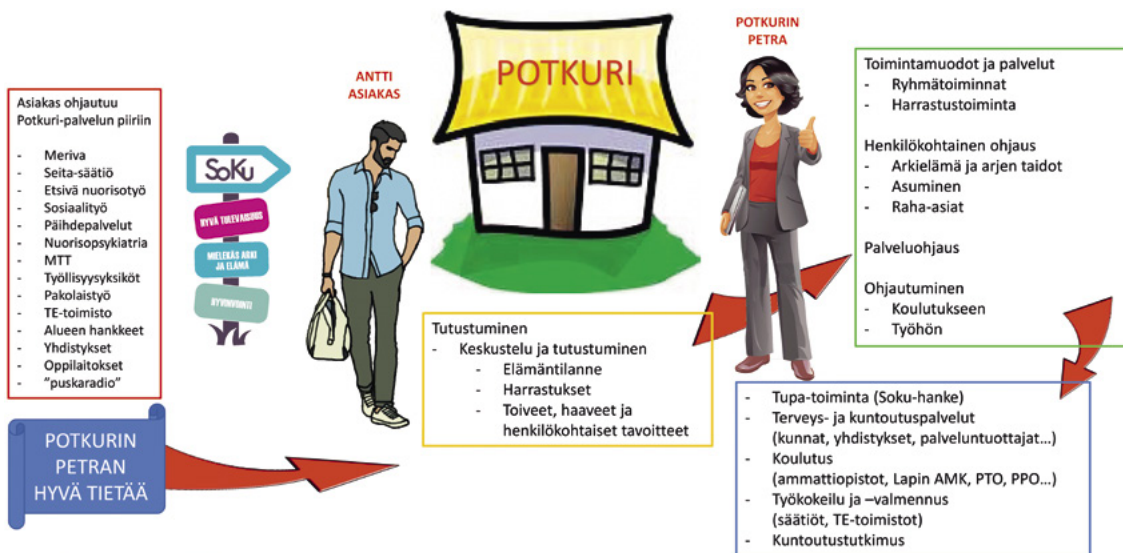
SOKU2-hankkeessa sosiaalisen kuntoutuksen toimintaa on toteutettu tiiviissä yhteistyössä moniammatillisesti eri yhteistyökumppaneiden sekä nuorten aikuisten kanssa. Yhdessä suunnitellulla ja toteutetulla toiminnalla on pyritty yhdistämään erilaisten palvelupolkujen asiakasryhmiä ja ammattilaisia työn vaikuttavuuden kehittämiseksi. Monet toimintatavat ja rakenteet estävät tai vaikeuttavat vaikuttavuuden haltuunottoa (Paasio 2003, 1). Organisaatio rajoja ylittävä yhteistyö ei aina ollut ongelmatonta, koska sosiaalinen kuntoutus voidaan ymmärtää eri tavoin riippuen siitä, mihin kohtaan palvelurakennetta organisaatio sijoittuu. Toimintakulttuurin muuttaminen on aina suuri haaste, mutta tämän haasteen edessä voi olla helpottavaa oivaltaa, että toimintakulttuuri rakentuu ymmärryksen, arvojen, toimintatapojen ja rakenteiden kautta. Vaikuttavuuden arviointi jokapäiväisenä käytäntönä edellyttääkin toteutuakseen erityistä toimintakulttuuria. On tärkeää ymmärtää, miksi jotain tehdään. Jos haasteet ja muutokset ovat suuria, tämä ymmärrys on ratkaisevan tärkeää, jos muutos halutaan myös toteuttaa (Paasio 2003, 1). Sosiaalinen kuntoutus yhdessä muiden kuntoutusmuotojen kanssa on osoittautunut vaikuttavuuden kannalta erin-

omaiseksi. Nuoren aikuisen kuntoutuspoluilla sosiaalinen kuntoutus on havaittu toimivaksi raskaampien palvelupolkujen loppuvaiheisiin.

Sosiaalityön vaikuttavuuden arviointi on määritelty sosiaalityöhön sosiaalihuoltolaissa. Sosiaalihuoltolaissa lukee, että sosiaalityöllä tarkoitetaan asiakas- ja asiantuntijatyötä, jossa rakennetaan yksilön, perheen tai yhteisön tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palvelujen kokonaisuus, sovitetaan se yhteen muiden toimijoiden tarjoaman tuen kanssa sekä ohjataan ja seurataan sen toteutumista ja vaikuttavuutta (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 3:15 §).

RYHMÄ- JA WORKSHOPTOIMINTA

Sosiaalisen kuntoutuksen ryhmä- ja workshoptoimintaa on toteutettu erilaisissa toimintaympäristöissä ja osin seinättömästi. Isona osana toimintaa on ollut Potkurit, jotka ovat toimineet matalankynnyksen kohtaamispaikkoina sekä sosiaalisen kuntoutuksen toimintaympäristöinä nuorille aikuisille. Potkureissa on järjestetty sosiaalisen kuntoutuksen toimintaa yhteistyöpainotteisesti yhteistyökumppaneiden kanssa.

Kuva 1. Potkuri kohtaamispaikkana

Toiminnan kautta toimintaympäristö muuttuu ymmärrettävämmäksi. Tunteita ja kokemuksia, joita ei osaa sanoittaa, voi käsitellä toiminnassa. Riittää vain, kun tulee paikalle tai katsoo sivusta. Toiminta liittää ihmisiä yhteen ja tarjoaa tilaisuuksia sa-

noittaa oman elämän mahdollisuuksia uudelleen. Esimerkiksi kävely, patikointi, retkeily, ompelu, musiikki, elokuvat, valokuvaaminen, katutaide, eläinavusteinen toiminta, luonto, taide, kulttuuri ja luovat ryhmäprosessit tarjoavat mutkattomia vuorovaikutustilanteita. Yhteydet oman viiteryhmän ulkopuolelle ovat tärkeitä, koska niiden avulla pystyy liittymään merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin, niistä voi avautua uusia mahdollisuuksia tai niiden ansiosta rohkaistua tarttumaan mahdollisuuksiin (THL 2017).

Sodankylässä Potkuri on toiminut matalan kynnyksen kohtaamispaikkana koululla keskellä kylää ja se on ollut helposti saavutettavissa erilaisten ryhmätoimintojen kannalta. Viihtyisä tila on tarjonnut mukavan paikan ajanvietolle nuorten aikuisten keskuudessa. Kemissä Potkuri on muotoutunut virtuaaliseksi kohtaamispaikaksi sosiaaliseen mediaan. Keminmaassa ja Kemissä Potkurin toimintaa on toteutettu seinättömästi ja jalkautuvasti toiminnan kannalta sopivissa ympäristöissä. Kohtaamispaikkoina Potkurit tarjoavat useita tärkeitä toiminnallisia elementtejä informaation ja yhteisen tekemisen muodossa. THL:n (2019) mukaan kohtaamispaikoissa on monenlaista toimintaa. Toiminta voi olla avointa toimintaa, vertaistoimintaa, vertaistukiryhmiä, teemailtoja, tapahtumia, tapaamisia, lapsille leikki- ja varhaiskasvatustoimintaa, nuorille toimintaa tai toimintaympäristö vapaaehtoistoiminnalle. Kohtaamispaikoissa jaetaan myös tietoa ja asiantuntemusta sekä neuvontaa (THL 2019). SOKU2- hankkeessa tätä kaikkea on toteutettu yhdessä nuorten sekä yhteistyökumppaneiden kanssa matalankynnyksen periaatteella

Hankkeen aikana toiminnassa on ollut mukana kymmeniä nuoria aikuisia. Osa mukana olleista nuorista on lähtenyt opiskelemaan muualle tai vaihtanut paikkakuntaa, osa on työllistynyt. Nuorilta aikuisilta saatu palaute on ollut positiivista ja toimintaa on pidetty tärkeänä nuorten keskuudessa, joilla ei ole ollut muuta paikkaa tavata muita saman ikäisiä ja saman henkisiä nuoria. Nuorten mielestä parasta on ollut yhdessä tekemisen meininki, osallisuus ja vertaistuki sekä sosiaalisten taitojen karttuminen.

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintaa on tehty yhteistyössä esimerkiksi nuorisopalveluiden kanssa, jonka henkilöstöstä on löytynyt osaavia ohjaajia sekä musiikki- että taideryhmiin. Tämän yhteistyön tuloksia ovat olleet erilaiset workshopit ja musiikki harrasteryhmät sekä konsertit ja taidetapahtumat. Yhdessä tekemällä osallistujat rakentavat omaa osaamistaan yhdessä muiden kanssa ja tehokkaammin ympäristön resursseja hyödyntäen. Toiminnallisilla menetelmillä osallistujien rooli muuntuu aktiivisemmaksi, ja palveluun tai toimintaan osallistuvasta voi myös tulla toiminnan toteuttaja. Hyviä kokemuksia on saatu ryhmätoiminnasta, jota ovat ohjanneet osallistujat itse. (THL 2018.)

Potkureiden toimintaympäristössä pääosaa ovat esittäneet nuoret, jotka ovat osallistuneet ja päässeet vaikuttamaan toiminnan suunnitteluun. Ryhmätoiminta tarjoaa osallistujille sosiaalisia kontakteja, mahdollisuuksia vahvistaa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa tarvittavia taitoja sekä mielekästä tekemistä. Toiminnan sisällöt koostuvat oman elämänpiirin avartumiseen ja aktivoitumiseen, itsestä ja kodista huolehtimiseen, säännöllisempään päivärytmiin, asumiseen, talous- ja velkaneuvontaan sekä

työ ja koulutusmahdollisuuksiin tutustumiseen liittyvistä asioista. Sisältöjä on hyvä suunnitella ja luoda yhteistyössä asiakkaiden ja eri yhteistyö tahojen kanssa asiakkaiden tarpeiden ja toiveiden mukaisesti. (THL 2018.)

Potkuri toiminnan sisällön tuottaminen, osallistuminen erilaisiin tapahtumiin ja retkiin sekä tarpeellisen tiedon saaminen Potkureiden tietoilloista / infotilaisuuksista on ollut olennainen osa nuorten osallisuutta toiminnassa. Osallisuus on siis merkittävässä roolissa Potkuri-toiminnan näkökulmasta sosiaaliseen kuntoutukseen. THL:n Työpaperin (2017) mukaan osallisuus on kuulumista kokonaisuuteen, jossa voi liittyä erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja elämän merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin sekä jossa voi vaikuttaa oman elämän kulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja joihinkin yhteisiin asioihin. Osallisuuden ilmene-mismuotoja ovat päätösvalta omassa elämässä, vaikuttamisen mahdollisuus prosesseissa esimerkiksi ryhmissä, palveluissa, asuinympäristössä tai laajemmin yhteiskunnassa. Osallisuus ilmenee myös paikallisesti, kun pystyy panostamaan yhteiseen hyvään, osallistumaan merkityksellisyyden luomiseen ja kokemiseen sekä liittymään vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin, elämänsä kulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja joihinkin yhteisiin asioihin. (THL 2017.)

Käytännön kokemukset ovat osoittaneet, että asiakkaiden omaohjaajan läsnäolo on tärkeässä osassa nuorten aikuisen osallistumisen ja sitoutumisen kannalta. Toiminnassa nuoret aikuiset tapaavat myös muiden toimijoiden työntekijöitä, jolloin heillä on mahdollisuus saada tietoa ympärillä olevista palveluista. Erilaisten ihmisten kohtaaminen uusissa ryhmätilanteissa kasvattaa nuorten aikuisten sosiaalisten tilanteiden ja -ympäristöjen sietokykyä ja lisää uskallusta osallisuuteen niin yhteisössä kuin yhteiskunnassa. Ryhmätoimintatilanteet luodaan asiakkaille turvalliseksi toimintaympäristöksi, joissa tuetaan asiakkaiden omien tavoitteiden eteenpäin viemistä.

Luottamuksellisen asiakassuhteen syntyminen on yhteiskehittämisen tärkein edellytys, joka mahdollistuu avoimen dialogin avulla arvostavassa ja hyväksyvässä ilmapiiressä. Kehittäjäasiakastoiminta on aidosti palvelutyötä, joka orientoituu käyttäjien todellisuudesta käsin. Asiakasosallisuutta lisäävänä menetelmänä se tulee samalla lisänneeksi asiakkaiden hyvinvointia, joka käsittää heidän onnellisuutensa ja elämänlaatunsa kohentumisen. Osallisuus on yksi hyvinvoinnin ulottuvuus, joka tähtää yksilöiden ja ryhmien välisiin suhteisiin ja yhteenkuuluvuuteen (Niskala, Kostamo-Pääkkö & Ojaniemi 2015, 145).

Potkuri- toiminnan yksi tärkeitä ja merkityksellisiä asioita on nuoren mahdollisuus saada vertaistukea muilta nuorilta. Rintaniskan (2016) mukaan vertaistuki on omaehtoista, yhteisöllistä tukea ihmisten kesken, joita yhdistää samankaltainen elämäntilanne. Vertaistuki on toisen empaattista ymmärtämistä, joka perustuu jaettuun kokemukseen. Vertaistuen avulla ihmiset löytävät yhteyden toisiinsa ja kokevat olevansa osa ryhmää. Tämä kokemus vahvistaa ihmisen itsetuntoa ja auttaa keskittymään ongelmien lisäksi omiin vahvuuksiin. (Kuntoutussäätiö 2016.)

ELÄMÄNPOLKUJA OMAOHJAAJAN JA NUOREN KERTOMANA

Johanna

Johanna on ollut vuosia hoitosuhteessa Keroputaan sairaalan psykiatrian poliklinikalle, jossa hän on osallistunut aktiivisesti psykiatrian poliklinikan suljettuihin toimintaterapiaryhmiin. Vuosia jatkuneen kuntoutuksen seurauksena Johanna oli kuntoutunut niin hyvin, että nuorisopsykiatrian toimintaterapeutin arvion mukaan hän voisi osallistua tämän kanssa sosiaalisen kuntoutuksen avoimiin ryhmätöihin. SOKU2- hankkeen projektityöntekijät kutsuttiin mukaan osallistumaan toimintaterapiaryhmän toimintaan ja kertomaan samalla sosiaalisen kuntoutuksen ryhmätöihin tuntemattoman elementin hälventämiseksi.

Ryhmätöihin tuleminen helpottaminen on onnistuneen ryhmätöiden aloittamisen edellytys. Ryhmätöiden onnistuminen ja tavoitteissa eteneminen edellyttävät, että ryhmässä rakentuu turvallinen tunnelma. Ryhmämuotoisen sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteita ovat sosiaalisten suhteiden vahvistuminen ja osallisuuden lisääntyminen sekä vertaistuen saaminen kokemuksista jakamalla ja vaihtamalla. Osallistujien autonomiaa kunnioitetaan. Kaikilla on oikeus olla mukana omana itsenään (THL 2018)

Johanna osallistui sosiaalisen kuntoutuksen ryhmätöihin yhdessä oman ohjaajansa kanssa. Sosiaalisen kuntoutuksen ryhmätöissä asiakas sai kokea sosiaalisissa tilanteissa toimimista, sosiaalista vuorovaikutusta erilaisten ihmisten kanssa, osallisuuden ja onnistumisen kokemuksia sekä uusia harrastuksia. Vapaa-ajan harrastusmuotoisen ryhmätöiden lisäksi Johannalle avautui mahdollisuus saada henkilökohtaista palveluohjausta silloin kun hänelle sopi. Palveluohjaus tapahtui ryhmätöiden aikana, sosiaalisen median välityksellä ilman ajanvarausta tai hänelle itselleen sopivana ajankohtana. Tärkeä ja huomion arvoisa seikka oli myös, että Johanna koki, ettei ole yksin. Aina sai tarvittaessa apua.

Nuoren aikuisen kuntoutuspoluilla sosiaalinen kuntoutus on sijoittunut erinomaisesti raskaampien palvelupolkujen loppuvaiheisiin. Sosiaalinen kuntoutus yhdessä muiden kuntoutusmuotojen kanssa on osoittautunut vaikuttavuuden kannalta erinomaiseksi. Esimerkiksi toimintaterapiaan liitetty sosiaalisen kuntoutuksen ryhmätöiden on osoittautunut erittäin toimivaksi tukimuodoksi nuoren aikuisen kannalta, joka on johtanut muun muassa koulutukseen sekä työelämään.

Miikka - omaohjaajan silmin

Nuori mies Miikka valmistui ammattioppilaitoksesta vuonna 2017. Valmistumisen jälkeen hänelle tuli tunne, että ei ole vielä kykenevä työelämään. Hänellä oli sosiaalisten tilanteiden pelkoa ja masennusta. Työvoimatoimisto ja mielenterveystoimisto yhteistyössä ohjasivat nuoren säätiölle kuntouttavaan työtoimintaan. Potkurin toiminnan hän löysi vuonna 2018, kun oli paremmassa kunnossa oltuaan kuntouttavassa työtoiminnassa reilun vuoden verran. Aluksi omaehtoinen vapaa-ajan harrastetoiminta tuntui hypyltä tuntemattomaan, mutta seuraavat käyntikerrat olivat jo helpompia. Miikasta tuli Potkurin vakituinen asiakas ja hän on ollut mukana lähes kaikissa tapahtumissa ja retkissä, joita Potkurissa on järjestetty.

Miikka - huonomuistisen omia muistelmia Potkurista

Saavuin Potkuriin ensimmäistä kertaa noin vuosi sitten. Syynä tähän rohkeuden ja uskalluksen puuskaan oli luultavasti saapumiseni Taitopajalle kuukausi takaperin. Taitopajalle tulemiseni aloitti kuntoutukseni suuren edistysaskeleen. Pajalla pystyin paremmin tutustumaan Potkurin emäntään Kaisuun ja joihinkin siellä käyviin nuoriin. Tämä vähensi tuntemattomuuden elementtiä ja lisäsi uskallusta. Alussa minun oli vaikea suostutella itseni lähtemään sinne, koska uskoin olevani negatiivinen vaikutus ilmapiiriin. Tämä johtui muun muassa siitä, että sosiaalisten tilanteiden pelkoni takia en osallistunut kovinkaan paljon keskusteluihin. Ulkoinen olemukseni on myös aina surullisen ja väsyneen oloinen, eikä siis kovin helposti lähestyttävä. Ongelmana on myös huonot tunteideni ilmaisutaidot, jonka vuoksi en pysty kunnolla näyttämään ilahtumistani siitä, että minut otetaan mukaan keskusteluihin. Nämä asiat voivat johtaa muut siihen johtopäätökseen, että en nauti siellä olemisesta tai heidän seurastaan.

Tästä huolimatta jatkoin Potkurissa käymistä säännöllisesti. Itsekäs haluni saada vapaa-ajalleni jotain täytettä ja iloa taisi olla suurempi, kuin pelkoni siitä, että pilaan muiden ilonpidon. Ajattelin, että minun pitäisi saada jotenkin sanoitetuksi nämä heikkouteni, jotta muut ymmärtäisivät, että oikeasti nautin siellä olemisesta ja heidän seurastaan vaikka se olisikin vaikea huomata päällepäin. Tilaisuuden tähän tarjosi Potkurissa pidettävä valitusilta. Vaikka se olikin vaikeaa, niin sain sanottua nämä huolenaiheeni valituksen muodossa, joskin melko kömpelösti. Tämä oli minulle monumentaalisen hieno hetki. Sen ansioista pystyin tulemaan sinne hyvällä omallatunnolla. Huomasin myös, että minulle tultiin puhumaan enemmän kuin ennen. Pystyin nauttimaan Potkuri-illoista täysin rinnoin ja niistä tuli viikkoni kohokohtia. Minun lempi-illoiksi nousi nopeasti lautapeli-illat.

Pelit tarjosivat oivan mahdollisuuden sosiaaliseen kanssakäymiseen. Mukavaksi homman teki pelien monimutkaisuus. Sääntöjä opittiin lisää koko ajan ja niistä käytiin tinkaa loppuun asti. Nautin myös todella paljon erilaisesta taiteellisesta puuhailusta. Sekä taiteen osaavaisuus että osaamattomuus loivat aina hyvää keskustelua. Katsottaessa vuoden aikana tehtyä edistystä kuntoutuksessani, on selvää että Potkurissa vietetyt illat olivat siihen suuri tekijä. Potkuri toiminnasta on ollut suuri apu alhaisten sosiaalisten taitojeni kehittämässä. Olen myös huomannut sen vähentäneen suuresti itsevihan ja itsehäpeän tunteitani. Minuun on vuoden aikana Potkurissa taottu suuret määrät itsetuntoa ja itseluottamusta. Potkurista saamalla positiivisella kannustuksella, sosiaalistamisella, innostuksella taiteeseen, musiikkiin ja lautapelaamiseen on ollut minuun niin suuri vaikutus, että sitä on vaikeaa näin nuoren ihmisen vielä kunnolla edes käsittää.

YKSILÖ- JA PALVELUOHJAUS

Soku2- hankkeessa on ollut vahvana osana sosiaalisessa kuntoutuksessa yksilötuki, jossa on annettu henkilökohtaista tukea, ohjausta ja neuvontaa sekä muuta apua asiakkaalle henkilökohtaisissa tapaamisissa, sosiaalista mediaa ja sovelluksia hyödyntäen. Tässä työssä on ollut suuressa roolissa projektityöntekijöiden työpanos. Asiakkaan tarpeet ovat määritelleet toimenpiteitä, joihin on ryhdytty sosiaalisen kuntoutuksen kohdalla. Ensimmäiseksi on pyritty kartoittamaan asiakkaan sen hetkinen elämäntilanne, jotta ohjausta sekä neuvontaa on voitu toteuttaa moniammatillisena ja monimuotoisena palveluna. Tärkeää on ollut myös löytää sopiva palvelu asiakkaalle oikeaan ajankohtaan. Asiakkaan tavoitteita ovat voineet olla arjen- ja elämänhallinta, itsestä huolehtiminen, osallisuuden lisääminen ja syrjäytymisen ehkäisy sekä sosiaalisten suhteiden ja tilanteiden kyvyn kehittäminen.

Soku2- hankkeessa sosiaalinen kuntoutus on asiakkaan kuntouttamista pyrkimyksenä hyvinvoinnin ja elämänhallinnan kohentuminen. Sosiaalista kuntoutusta voidaan toteuttaa yksittäisen asiakkaan kohdalla hyvin monin eri tavoin ja sen toiminnan sisältö on vaihdellut suuresti. Sosiaalisessa kuntoutuksessa tarvitaan toimintaa, joka edellyttää räätälöintiä ja asiantuntijapohjaista kriittistä arviointia. Räätälöinti liittyy erityisesti mielekkäiden, asiakkaiden tarpeiden ja toimintaedellytysten mukaisten palvelukokonaisuuksien rakentamiseen ja niiden ketjuttamiseen (Kostiainen & Nieminen 2018, 49). Tarkoituksena on ollut antaa laaja-alaista tukea asiakkaan tarpeisiin. Sisältönä ovat sosiaalityö, ohjaus, neuvonta ja erilaiset tukipalvelut, työllisyyspalvelut, kuntouttava työtoiminta, asiakkaan kotona tapahtuvat palvelut, vapaa-ajan toiminta ja harrastukset (Potkurin toiminta), terveys- ja kuntoutuspalvelut ja etsivät palvelut. Kaikki tämä on toteutettu yhteistyössä verkostossa toimivien alan ammattilaisten kanssa.

Osatyökykyisten sekä tehostettua tukea ja ohjausta tarvitsevien henkilöiden kohdalla yksilö- ja palveluohjaus toteutettiin osittain yksilökeskeisenä aktiivisena tukena kotiin vietävänä palveluna sekä yhteisenä toimintana esimerkiksi kävelylenkkiin yh-

distettynä. Yksilöohjaus toteutettiin rinnalla kulkevana, rohkaisevana ja motivoivana tukena arjenhallinnassa sekä uusien taitojen ja tilanteiden harjoitteluina. Lisäksi asiakkaille kehitettiin uusia tapoja osallistua tilanteisiin, joissa he pääsivät hyödyntämään omia vahvuuksia ja mielenkiinnonkohteita sekä kehittämään jo olemassa olevia taitojaan. Lisäksi yksilöohjauksella tuettiin asiakkaiden siirtymävaiheita esimerkiksi ammattiin valmistumisen jälkeen avo- ja osa-aikatyöhön siirtymistä. Hankekemukset osoittivat, että asiakkailla on monenlaisia vahvuuksia ja taitoja, mutta mahdollisuudet hyödyntää niitä omassa arjessa tai työtoiminnassa olivat vähäisiä. Yksilöohjauksen keinoin asiakkaille löydettiin mielekästä ja merkityksellistä tekemistä arkeen, lisättiin osallisuuden kokemuksia, jotka puolestaan lisäsivät heidän itsevarmuutta omiin valmiuksiin ja kykyihin mm. selvittää itsenäisesti asioista.

Yksilökeskeisellä aktiivisella tuella tarkoitetaan työskentelytapaa, jossa henkilöä kannustetaan tekemään mahdollisimman paljon asioita itse, tästä käytetään käsitettä mahdollistava suhde. Mahdollistavan suhteen tavoitteena on tukea onnistunutta osallistumista merkitykselliseen toimintaan ja ihmissuhteisiin sekä osallistumisen kautta saavuttaa elämänlaatua parantavia tavoitteita. Yksilökeskeisen aktiivisen tuen lähtökohtana on, että oikeanlaisella tuella ihmisillä on mahdollisuus osallistua omalla tavallaan kaikkiin kotona ja yhteisöissä tarjolla oleviin toimintoihin ja suhteisiin. Yksilökeskeisen tuen tarkoituksena ei ole löytää erillisiä tehtäviä, joihin henkilö voisi osallistua vaan tarkoitus on kehittää uusia ja luovia tapoja, jotta ihmiset voivat osallistua jokaiseen hetkeen. (Konola, Kukkanieniemi & Tiihonen 2011, 20.)

Hyvä, oikea-aikainen palveluohjaus, nuorten pääsy tarvitsemiinsa palveluihin tai näiden palvelujen kehittyminen ovat aikaansaaneet pitkäaikaisia vaikutuksia. Tavalisimmin hyötyä on syntynyt, kun nuori aikuinen asiakkaana on saanut sosiaalista tukea tarjoavia palveluita tai sosiaalista kuntoutusta, jota hän ei ole aiemmin saanut. Pitkäaikaisvaikutuksia on syntynyt, kun he ovat päässeet tekemään tulevaisuuden suunnitelmia sekä niiden jälkeen saaneet palkkatukea, työllistyneet tai päässeet opiskelemaan.

Hannu

Hannu on 28 vuotias liikuntarajoitteinen nuori aikuinen, joka on työkyvyttömyyseläkkeellä ja viettää päivänsä kotona. Hän ei ole onnistunut työllistymään useista yrityksistä huolimatta. Hänellä on suuri halu ja motivaatio saada osa-aikaista työtä, joka toisi merkityksellistä sisältöä omaan arkeen ja elämään, sillä päivät kotosalla tuntuvat pitkästyttäviltä. Yksilöohjauksella pohdittiin Hannun haaveita, mielenkiinnonkohteita ja harrastuksia, joissa nousi esille hänen vahva osaaminen ja kiinnostus kirjoittamista kohtaan. Lähdimme yhdessä pohtimaan sekä kartoittamaan mahdollisuuksia ja keinoja, mitä ja miten kirjoittaminen voisi olla arjessa merkityksellisempää. Hannu haaveili oman kirjan kirjoittamisesta, joten yksilöohjauksella kannustettiin ja tuettiin oman haaveen eteenpäin viemistä. Hannu haki ja sai apurahaa kirjan julkaisukustannuksiin sekä

kirjoituskurssille osallistumiseen, joten häntä tuettiin ja avustettiin mittavien käytännönjärjestelyiden suunnittelussa ja valmistelussa. Yksilöohjauksella pystyttiin tukemaan Hannun pitkäaikaista haavetta, mahdollistamaan hänelle uusia asioita ja kokemuksia, kehittämään häneen omaa osaamista sekä vahvistamaan itseluottamusta omiin kykyihin sekä valmiuksiin.

Soku2- hankkeessa on ollut vahvana osana sosiaalisessa kuntoutuksessa yksilötuki sekä palveluohjaus. Sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmä huomioiden on odotettavissa, että myös palveluohjauksen rooli vahvistuu ja yhdenmukaistuu. Erilaiset palvelu- ja hoitoketjut, palveluiden ohjaaminen, asiantuntemuksen käytön parempi käyttö ja palvelukehien kertaantumisen välttäminen toistuvat aihetta käsittelevissä teksteissä. Palveluohjauksen periaatteisiin kuuluu muun muassa systeemiymmärrys, pyrkimys asiakkaiden suurimpaan mahdolliseen henkiseen kasvuun, autonomiaan ja sosiaaliseen menestykseen, paikallisen asiantuntemuksen ja palveluiden käyttö, eri toimijoiden vastuunkannon varmistaminen ja tulosorientoituneisuus (Kostiainen & Nieminen 2018, 48).

SOKU-SIMULAATIO- VIRTUAALINEN OPPIMIS- JA TOIMINTAYMPÄRISTÖ

SOKU-simulaatio on Meriva sr:n ja Pohjantähtiopiston yhdessä ideoitu oppimis- ja toimintaympäristö. Sitä on suunniteltu ja toteutettu yhdessä nuorten aikuisten, projektihenkilöstön sekä ammattilaisten kanssa, osallistujien peli- ja sisältöosaamista hyödyntäen. SOKU-simulaation tarkoituksena on tuoda näkyväksi sosiaalisen kuntoutuksen palveluja ja toimintamuotoja eri elämäntilanteissa olevalle käyttäjäasiakkaalle älypuhelimella tai tietokoneella pelattavassa muodossa.

Simulaation rakentamisessa on tarvittu monenlaista osaamista, joten jokaisen osallistujan rooli on määritelty omien mielenkiinnonkohteiden sekä kykyjen mukaan. Tiimi- ja parityöskentelynä toteutettu simulaation toteutuksella nuoret aikuiset saivat kehittää tietoteknisiä taitoja, tutustua ja opetella ohjelmointia sekä mallintamista. Peli-ohjelmointikokemuksella saatiin onnistumisen osallisuuden kokemuksia, vahvistusta omiin valmiuksiin ja kykyihin sekä varmuutta

Kuvat 2. SOKU-simulaation havainnekuvia

mm. mielekkään koulutusalan löytymiseen. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat saavat toimia pelinkehittäjäroolissa, joka puolestaan edistää nuorten asiakkaiden osallisuutta eli mahdollisuutta osallistua, vaikuttaa ja kuulua joukkoon. Osallisuus kokemus voimaannuttaa ja vahvistaa kuntoutujaa (Innokylä 2019).

SOKU-OPINTOLINJA

Hankkeen palvelumuotoiluprosessissa kehitettiin uusi sosiaalista kuntoutusta hyödyntävä SOKU –opintolinja Pohjantähti-opistolle, joka valmentaa ja vahvistaa kohti merkityksellistä toimintaa. Uusi käytännönläheinen koulutus on kuntouttava, ammatilliseen suuntaan valmentava ja sivistävä opintolinja osatyökykyisille sekä tehostettua tukea ja ohjausta tarvitseville henkilöille. SOKU-opintolinjan tarkoituksena on rohkaista osatyökykyisiä sekä tehostettua tukea ja ohjausta tarvitsevia henkilöitä voimavaralähtöisesti tunnistamaan omia taitoja, vahvuuksia, valmiuksia ja ammatillisia mielenkiinnon kohteita, henkilökohtaiset harrastukset huomioiden.

Kehittämistyössä hyödynnettiin hankkeessa luotuja hyviä sosiaalisen kuntoutuksen käytänteitä ja toimintamalleja, asiakaskokemuksia ja -osallisuutta sekä yhteistyöverkostoa. Hankkeen aikana suoritettiin SOKU -opintolinjaan liittyviä pilottikokeiluja.

- Opintojen henkilökohtaistaminen, henkilökohtainen lukujärjestys koottiin hyödyntäen ja yhdistäen opiston olemassa olevia opintolinjoja.
- Oman osaamisen sekä kehittymisen dokumentointi, henkilökohtainen päiväkirjamalli ja digiCV:n laatiminen.
- Digi- ja tietotekniikan taitojen kehittäminen, Pohjantähti-opiston digipajan hyödyntäminen opiskelussa, aitojen toimeksiantojen parissa.
- NEPSY valmennus osana yksilöohjausta, itsenäistymisen ja oma-aloitteellisuuden tukena.
- Itsenäistyminen ja oman elämän hallita –teemaviikko toteutettiin viitenä toiminnallisena teemapäivänä; itsetunto, hyvä arki ja unelmat, ravinto- liikunta-uni, omat taidot ja vahvuudet sekä tunteet.

Kuva 3. SOKU- opintolinja havainnekuva

KIRJALLISUUS

- Ala-Kauhaluoma, M. & Tuusa, M. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:42. Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali – ja terveysministeriö. 2014. Viitattu 13.1.2020 http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70320/URN_ISBN_978-952-00-3545-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Härkäpää, K & Kostamo-Pääkkö, K. & Lindh, J. (Toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa 2018. Hansaprint Oy, Turenki.
- Harju S., Pietiläinen R., Pulju K., Raappana M., Rätty, R. ja Vuori E. 2019. Malleja ammatilliseen ohjaustyöhön ja yhteisöllisten ryhmätoimintojen järjestämiseen 201.- SOKU2-hankkeessa kehitettyinä. Lapin AMK julkaisuja, Sarja D. 13/2019. Julkaisu on osoitteessa https://issuu.com/lapinamk/docs/d_13_2019_harju_pietilainen_pulju_raappana_r_ty_vu
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301
- Isola, A. & Kaartinen, H. & Keto-Tokoi, A. & Leemann, L. & Lääperi, R. & Schneider, T. & Valtari, S. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2017. Työpäpaperi 33/2017. Viitattu 27.12.2019. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Konola, K. & Kukaniemi, P. & Tiihonen, P. 2011. Aktiivinen tuki. Kehitysvammaisten Palvelusäätiö, Kopijyvä Oy, Tampere.
- Kostiainen, H. & Nieminen, A. (Toim) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. 2018. Diakonia ammattikorkeakoulu. Diak työelämä 13. Juvenes Print Oy. Tampere.
- Laurea ammattikorkeakoulu Oy. Osatoteuttaja Valaa Oy. Sokran arvio toimintamallista pelin kehittäminen toimijuuden mahdollistajana. Viitattu 17.12.2019. <https://www.innokyla.fi/documents/8598220/e222b3d3-f23e-4394-a3d7-04929084eb3f>
- Rintaniska, V. Kuntoutussäätiö. 2016. Vertaistuki kuntouttaa. Viitattu 11.12.2019 <https://kuntoutussaatio.fi/2016/04/26/vertaistuki-kuntouttaa/>

Neuropsykiatrinen valmennus sosiaalisen kuntoutuksen osana

Sosiaalisen kuntoutuksen tarve on lisääntynyt arkielämän haasteiden lisääntyessä ja vuorokausirytmien tai elämänhallinnan ongelmat ovat hyvin yleisiä. Sosiaalinen kuntoutus vaatii pitkäjänteistä ja tavoitteellista työskentelyä verkostojen sisällä ja se kohdistuu laaja-alaisesti arkielämän tukemiseen. Olennainen osa sosiaalista kuntoutusta on sen moniammatillinen ja monialainen luonne. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelut muodostuvat yksilöllisestä ja ryhmämuotoisesta tuesta sekä valmennuksesta, jolla pyritään lisäämään osallisuutta, elämänhallintaa, vuorovaikutustaitoja, tulevaisuudensuunnitelmia, arjessa selviytymistä ja itsenäistä asumista. Tavoitteellinen ja suunniteltu osallistuminen on sosiaalista kuntoutusta. Tavoitteena voi olla esimerkiksi työhön tai koulutukseen tarvittavien taitojen oppiminen, päihteettömän arjen harjoittelu tai vaikka ryhmässä toimiminen. Sosiaalisen kuntoutuksen välineitä ovat muun muassa vertaistuki, yksilöllinen psykososiaalinen tuki, lähityö, erilaiset toiminnalliset ryhmät, työtoiminta ja osallistuminen vapaaehtoistoimintaan. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014; Soveltamisopas 2015.)

Sosiaalisen kuntoutuksen yhtenä tavoitteena on yksilön integroituminen yhteiskuntaan tavalla, joka vastaa hänen omia kykyjään ja suoriutumistaan. Neuropsykiatrinen valmennus on sosiaalisen kuntoutuksen menetelmä, jossa tähdätään arkipäivän toiminnoista selviytymiseen sekä sosiaalisten suhteiden ja sosiaalisen verkoston tukemiseen. (Huotari & Tamski, 2010) Neuropsykiatrinen valmentaminen on kuntoutusmenetelmänä terapeutin, suhteellisen edullinen, ennaltaehkäisevä sekä asiakkaan elämänlaatua edistävä kuntoutusmenetelmä. Valmennuksessa ongelmat eivät ehkä poistu kokonaan, mutta niiden kanssa on mahdollisuus oppia elämään. (Huotari & Tamski, 2010.)

Neuropsykiatrinen valmennus on ohjaukseen perustuva kuntoutusmenetelmä, joka täydentää muita yhteiskunnan tarjoamia palveluita. Neuropsykiatrinen valmennus on suunnattu henkilöille, joilla esiintyy neuropsykiatrisia erityisvaikeuksia muun muassa ADHD, Asperger, autismi ym. (Huotari & Tamski, 2010) Valmennuksesta voivat hyötyä myös esimerkiksi päihde- ja mielenterveyskuntoutujat. Neuropsykiatrinen valmennuksen taustalla on ajatus ratkaisu- ja voimavarakeskeisyydestä, jonka avulla voidaan edistää myönteisellä tavalla ohjattavan käsitystä itsestään sekä omista kyvyistään. Tavoitteiden saavuttamista vahvistetaan ohjauksella, harjoittelulla ja yhdessä tekemisellä, opettelemalla uusia toimintamalleja sekä arvioinnilla (Huotari & Tamski, 2010).

Neuropsykiatrisen valmennuksen toteuttaminen tapahtuu valmennettavan omissa toimintaympäristöissä, kuten kotona, koulussa, työpaikalla ja harrastuksissa. Valmentaja voi olla tukena myös eri viranomaisten kanssa toimiessa tai virastoissa asioidessa. Neuropsykiatrisen valmennus on aina tavoitteellista ja suunnitelmallista. Ratkaisukeskeinen työote pureutuu arjen sujumisen tukemiseen konkreettisella tavalla. Tavoitteiden saavuttamista tuetaan harjoittelulla, ohjauksella ja uusien toimintatapojen opettelulla. Neuropsykiatrisessa valmennuksessa keskeisiä asioita ovat elämänhallinnan ja arjen sujumisen tukeminen, omien voimavarojen ja vahvuuksien hyödyntäminen elämän eri osa-alueilla, uusien käyttäytymismallien löytäminen ristiriitatilanteisiin sekä eheän minäkuvan rakentaminen. (Huotari & Tamski 2010.)

Neuropsykiatrisessa valmennuksessa tavoitteiden tulee olla konkreettisia ja täsmällisiä, saavutettavia, omasta toiminnasta kiinni olevia. Tavoitteet tulee määrittellä myönteisesti. Tavoite ei voi koskaan olla pois päin jostakin, tai jonkin lopettaminen, vaan tavoitteena on oppia jokin uusi asia. Ongelmat voidaan kääntää tavoitteiksi, esimerkiksi jatkuvan myöhästelyn lopettamisen sijaan tavoitteena on oppia tulemaan ajoissa. (Huotari & Tamski ym. 2010) Tavoitteet voidaan jakaa tarvittaessa osatavoitteisiin, jotta kehittymistä ja valmennuksen etenemistä voidaan seurata ja arvioida. (Huotari & Tamski . 2010). Osatavoitteiden kautta edetään kohti jotakin isompaa tavoitetta. Priorisoitujen, selkeiden ja konkreettisten tavoitteiden saavuttamista tuetaan ohjauksella, harjoittelulla, yhdessä tekemisellä, uusien toimintamallien opettelulla sekä seurannalla ja arvioinnilla. (Huotari & Tamski ym. 2010.)

Neuropsykiatrisen valmentaja on sosiaali-, terveys-, kasvatus- tai opetusalan ammattilainen, joka toimii kannustajana, tukijana ja mahdollistajana niin, että asiakkaalla on mahdollisuus oppia, omaksua ja etsiä uusia keinoja, voimavaroja ja toimintamalleja arkisten tilanteiden hallintaan. Valmentajan tehtävänä on auttaa asiakasta hahmottamaan, mikä on riittävän hyvä toimintataso valmennettavalle itselleen. Neuropsykiatrisessa valmennuksessa valmentajan tarkoituksena on olla mukana siihen saakka, kunnes valmennettava selviytyy elämästään itsenäisesti. (Huotari & Tamski, 2010.)

Valmennuksen tarkoituksena on olla mahdollisimman hyvää asiakkaalle, joten hänen itsemääräämisoikeuttaan on kunnioitettava. Tällöin valmennuksessa asiakas osallistuu aktiivisesti esittämiensä ongelmien ratkaisemiseen ja hänen tavoitteensa ja tulkintansa ovat kaiken työskentelyn lähtökohtana. Valmentaja pyrkii keskustelussa vahvistamaan asiakkaan toimintakykyä ja välttämään valmiiden ratkaisumallien tarjoamista. Näin ollen rakennetaan valmennusta asiakkaan omaan tilanteeseen sopivaksi. (Onnismaa 2007). Soku2- hankkeessa toteutimme neuropsykiatrista valmennusta kahden asiakkaan kohdalla tavoitteena valmennettavien elämänlaadun ja -hallinnan lisääntymiseen. Tavoitteet löytyivät valmennettavien tuen tarpeista ja henkilökohtaisista tavoitteista: vahvistaa arjen ja elämänhallinnan taitoja vahvistamalla samalla itsetuntoa sekä pärjäämistä omien erityishaasteiden kanssa. Ratkaisu- ja voimavarakeskeisyyden avulla edistettiin valmennettavien käsitystä itsestään ja omista kyvyistään.

Case 1

Nuorella oli haasteita virastojen paperiasioidensa hoidossa eikä hän saanut niitä ajallaan hoidettua, joten raha-asiat alkoivat mennä uhkaavasti huonoon suuntaan. Hankkeen työntekijä, jolla on neuropsykiatrisen valmentajan koulutus, auttoi nuorta paperiasioiden hoidossa kädestä pitäen. Tämän nuoren asioiden hoidossa eri käsitteiden avaaminen oli jo ratkaiseva tekijä, kun ei ollut tietoa mitä mikin asia edes tarkoitti. Se jo helpotti nuoren asioiden hoitoa, kun hän tiesi mitä asioilla tarkoitettiin ja miksi ne pitää hoitaa. Aikatauluttaminen ja kalenteriin asioiden merkitseminen oli sen jälkeen suurin haaste, joita opeteltiin yhdessä ja pilkottiin asioiden hoitoa pieniksi tavoitteiksi, jolloin ne eivät enää tuntuneet niin suurilta asioilta.

Case 2

Nuori, erittäin haastava elämäntilanne. Diagnosoitu määrittelemätön masennustila sekä tunne-elämältään epävakaa persoonallisuus, rajatilamuoto, ahdistunut sekä itsetuhoinen. Huumeet ja lääkkeet tulivat kokeilumielessä kuvioihin ja hän tuli niistä riippuvaiseksi alle kuukaudessa. Riippuvuuden kehittymiseen vaikutti hyvin vahvasti masennussairaus, oman elämän henkinen kuormittavuus sekä väsymys. Kun huumeiden käytöstä tuli säännöllistä, heikensi se todellisuuden tajua sekä lisäsi itsetuhoisuutta. Kovat huumeet tulivat kuvioihin ja sen myötä hylätyksi tulemisen pelko sekä uuden ystäväpiirin miellyttämisen halu saivat aikaan velkojen ottamisen uusien ystävien tarpeisiin. Loppujen lopuksi tilanne romahti täysin ja johti epäonnistuneeseen itsemurhayritykseen. Arki tuntui turhan vaativalta ja pienetkin tehtävät ylivoimaisilta suorittaa. Aamut olivat haastavia ja oli vaikea nousta ylös ja ehtiä kouluun. Neuropsykiatrisen valmentajan kanssa tehtiin yhdessä aamun lukujärjestyksestä sekä aikataulua. Aikataulusta ei tehty liian tiukkaa - annetaan hieman löysää ettei ahdistus nouse. Nuori oli aktiivinen aikataulun laatimisessa ja mietti asiallisesti tarvitsemiaan aikoja aamutoimien suorittamiseksi. Tehtiin paljon harjoituksia, joissa pohdittiin rehellisesti omaa itseä. Koska nuori aloittaa usein puheensa en osaa, en pysty, en onnistu, otettiin vastakkainen näkökulma asioihin. Mietittiin mitkä ovat hänen vahvuuksiaan, mitä kykyjä hänellä on, missä hän on onnistunut, missä hän on lahjakas jne. Opeteltiin kehuaan itseä pienistäkin asioista rehellisesti. Omien vahvuuksien etsiminen ja löytäminen vaikutti myönteisesti filiksiin. Tuntui hyvältä huomata kuinka hän osasi monia asioita, vaikka ei ollutkaan tiedostanut sitä. Valmennuksesta oli selkeää hyötyä ja nuori pääsi vähitellen kiinni arkiryhtiin, opiskeluun sekä hakeutui päihdekuntoutukseen.

Toiminnanohjauksen häiriöissä neuropsykiatrisella valmennuksella on merkittävä rooli, koska kehittyvä keskushermosto on mukautuvainen ja ne muovautuvat ympäristöstä tuleville muutoksille. Valmennuksessa hyvin konkreettinen asioiden eteenpäin vieminen ja saattaminen, auttaa hyvin toiminnanohjauksen kehittämisessä oikeaan suuntaan.

Meidän jokaisen voimavaroja täydentävät sosiaaliset suhteet sekä yhteenkuuluvaisuus ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Sosiaaliset suhteet lisäävät hyvinvointia sekä terveyttä ehkäisemällä syrjäytymistä. Sosiaalisessa kuntoutuksessa tulee yksilöllisten tarpeiden pohjalta tarjota tukea ja valmennusta moniin erilaisiin arjen hallinnan asioihin kuten talouden suunnitteluun, erilaisten asioiden hoitoon ja asiointiin, hygieniaan, ruuanlaittoon ja kodinhoitoon liittyvissä asioissa. Neuropsykiatrisen valmennuksen avulla voidaan auttaa yksilöllisesti valmennettavia löytämään omat haasteensa ja vahvuutensa.

Neuropsykiatrisen valmennus on tulevaisuudessa tukimuoto, jonka avulla pyritään vastaamaan yhä useamman nuoren haasteisiin sekä yksilöllisesti että ryhmässä. Neuropsykiatrisen valmennuksen avulla elämänhallinnan ja arjen sujumisen tukeminen, omien voimavarojen ja vahvuuksien hyödyntäminen, ehjän minäkuvan rakentaminen on jokaisen nuoren ulottuvilla. Valmennuksella opastetaan selviytymään neuropsykiatrisen erityisvaikeuksien mukanaan tuomien ongelmien ja oireiden kanssa mahdollisimman itsenäisesti ja tukea kunkin omat lähtökohdat huomioon ottaen.

Sosiaalisen kuntoutuksen yhtenä päämääränä on usein myös sosiaalisen verkoston laajentaminen. Nuorelle, jolle sosiaaliset tilanteet ovat vaikeita, on sosiaalisen verkoston rakentaminen todella haastavaa. Valmennuksen avulla on mahdollista rakentaa valmennettavan itseluottamusta ja uskallusta kohdata sosiaalisen elämän haasteita. Valmentaja ohjaa nuorta löytämään omat voimavaransa ja keinonsa löytää oma potentiaalinsa. Motivaatio tulevaisuuden suunnitteluun kasvaa positiivisten kokemusten myötä.

Neuropsykiatrisen valmennuksen merkitys sosiaalisen kuntoutuksen osana on merkittävä. Valmennuksessa pystytään antamaan yksilöllistä tukea moniin arjessa eteen tuleviin haasteisiin. Nuorten hyvinvointia ja osallisuuden lisäämistä voidaan parantaa neuropsykiatrisen valmennuksen keinoin. Nuori pystyy tarkastelemaan omaa tilannettaan yhdessä valmentajan kanssa, eikä oman elämän haasteet tunnu niin suurilta ja ylitseväsemättömiltä.

KIRJALLISUUS

- Huotari & Tamski. 2010: Tammenterhon tarinoita - kirja valmennuksesta
Isometsä, Erkki & Melartin, Tarja teoksessa Juva, Kati & Hublin, Christer & Kalska, Hely & Sainio, Markku & Tani, Pekka & Vataja, Risto (toim.) 2011: Kliininen neuropsykiatria, Duodecim.
- Korkeila, Jyrki & Vataja, Risto teoksessa teoksessa Juva, Kati & Hublin, Christer & Kalska, Hely & Sainio, Markku & Tani, Pekka & Vataja, Risto (toim.) 2011: Kliininen neuropsykiatria, Duodecim.
- Koskinen Karoliina & Hautaluoma Marja, 2009 (toim.). Valmennuksessa erilainen oppija – välineitä työ- ja yksilövalmennukseen. Valtakunnallinen työpajayhdistys ry. Helsinki.
- Onnismaa, Jussi 2007: Ohjaus- ja neuvontatyö.Helsinki
- Soveltamisopas 2015. Sosiaalihuoltolaki. Luonnos. Sosiaali- ja terveysministeriö (SMT). Viitattu 1.4.2019. http://stm.fi/documents/1271139/1408010/Sosiaalihuoltolaki_soveltamisopas.pdf/70e03ede-22be-4d14-bc54-ad3c37ebc7f1
- Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika 2014. Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:42.

TUPA -toiminta

TUPA- toiminta nuoren ammatillisen kasvun tukena

Hankkeen toiminta-aikana on edellisen SOKU-hankkeen työn ja kokemusten perusteella vahvistunut se tosiasia, että nuorten ja nuorten aikuisten palvelujärjestelmät ovat sirpaloituneet ja eri viranomaiset ja yhteisöt hoitavat edelleenkin pitkälti kukin oman osuutensa palveluista. Kokonaisvaltainen, asiakkaan tarpeista ja hänen asettamistaan tavoitteista lähtevä palvelun tuottaminen ja järjestäminen ei aina toimi nykyisessä palvelujärjestelmässä. Mikäli nuori, ja käytännössä miltei aina, ei osaa kertoa oleellisia asioita oikeaan aikaan oikeassa paikassa oikealle henkilölle, on hänellä riski ”pudota palvelujen ja tuen väliin”.

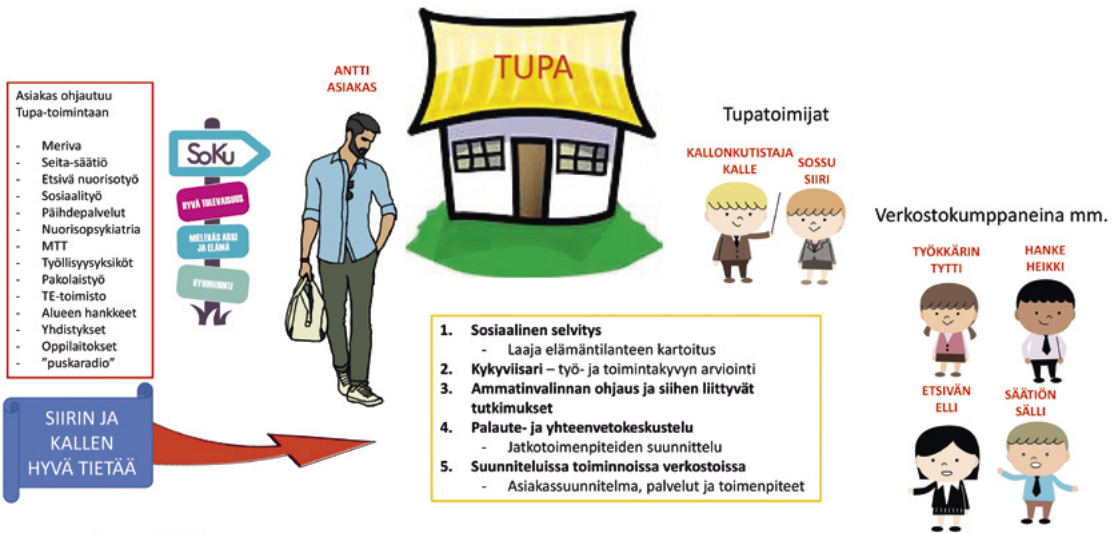
Nuoren aikuisen elämäntilanteissa on monia erilaisia sosiaalisia tai psykologisia pulmia ja ne vaikeuttavat tarpeellisten palvelujen saamista. Asiakkuus edellyttää aktiivisuutta, osaamista, omatoimisuutta ja kykyä perustella tarpeensa ja sitä eivät monet nuoret asiakkaina osaa. Erityisesti palvelujen muuttuminen verkkopalveluiksi lisää useiden nuorten aikuisten riskiä ajautua palvelujärjestelmien ja yhteiskunnan ulkopuolelle. Elämäntilanteesta riippumatta tulisi työelämäsuhteen olla kaikkien tavoitettavissa jossakin muodossa nuoren tulevaisuudessa. Osalla nuorista se voi merkitä selkeää uraa tietyssä työssä, toisaalta osalle se tarkoittaa osa-aikaista, pätkäosalisuutta tai pätkätyöläisyyttä monissa eri ammateissa.

MITEN TUPA TOIMII JA MITÄ SIELLÄ TEHDÄÄN?

Nuori aikuinen tulee Tupaan itse määrittelemänsä verkoston tai työntekijän tukemana tai saattelemana. Tupa-toiminnassa on tarjottu sosiaalityön ja työelämän psykologian asiantuntija-apua hankkeen projektipäällikön ja asiantuntijatehtävissä toimivan yliopettajan työnä. Tämä malli istunee varsin hyvin palvelujärjestelmään sosiaalityön ja työllisyyspalveluiden yhteistyönä.

Tuvassa nuori on osallisena palveluketjussa, joka tuottaa hänelle tietoa oman tulevaisuuden suunnittelun tueksi. Palveluketjun osia ovat:

- sosiaalisen tilanteen selvitys, rinnalla voi hyödyntää esim YKS-yksilökeskeisen tuen työvälineitä, Kykyviisaria ym.
- palveluohjaus
- psykologinen tutkimus ja konsultaatio asiakkaan tarpeiden mukaan sekä ammatillisen suuntautumisen ja ammatillisten intressien selvittäminen

Kuva 1. Tupa-prosessi

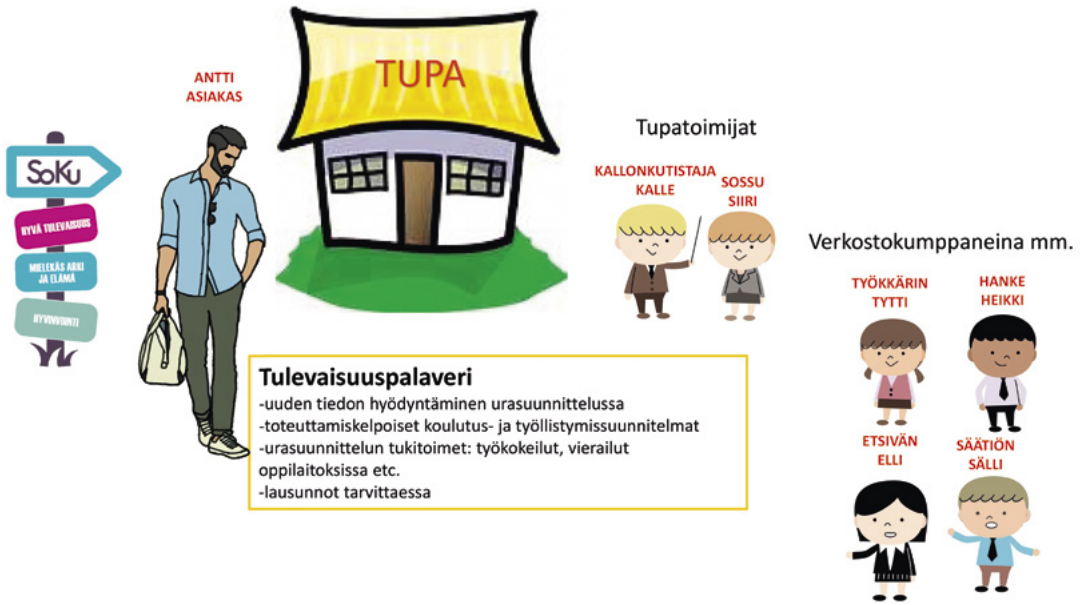
Tupa- prosessi on yllä olevassa kuvassa esitetty kokonaisuutena, jossa näkyvät asiakkaan ohjautuminen, Tupa-toimintamuodot ja toimijat esimerkinomaisesti.

Tupa-prosessi on käynnistynyt *aloitustapaamisena (starttipalaveri)*, mihin asiakas on tullut lähettävän viranomaisen (esim työvoimaneuvoja, etsivän nuorisotyöntekijä, palveluohjaaja) tai palveluntuottajatahon (Meriva sr, Seita-Säätiö, Työllisyyspalveluyksikkö), kautta ja kanssa.

Alkupiste on siis starttipalaveri. Siinä on alkututustumisen ja leppoisan ilmapiirin luonnin jälkeen sosiaalisen tilanteen selvityksenä kartoitettu laajasti yksilön elämäntilannetta, avattu keskustellen työ- ja toimintakykyyn liittyviä vahvuuksia ja haasteita, opiskelu-, työ- ja koulutuskokemuksia sekä kartoitettu ammatillisia unelmia, mahdollisuuksia ja haasteita.

Tarkoituksena on, että aloituspalaverissa asiakas määrittelee omat tavoitteensa työelämäosallisuuden ja palvelutarpeiden suhteen, jolloin verkosto pyrkii tukemaan hänen realistisia valintojaan. Palveluohjaus Tupa –toimintaan tapahtuu sekä organisaatioiden että verkostojen kautta. Esimerkiksi TE – toimisto tai työllisyyspalveluyksikkö, Ohjaamo tms voivat ja ovat käyttäneet Tupaa asiantuntijana asiakkaan palvelu – ja työllistymissuunnitelmien edistämisessä.

Asiakkaan verkosto osallistuu asiakkaan tukena sekä suunnittelu- että arviointipalaveriin. Perinteisten toimistotyyppisten tapaamisten ohella nuori pyritään tapamaan joko hänen kotonaan tai nuoren itse määrittämässä hänelle merkittävässä arkiympäristössä Tällä tavalla päästään lähelle nuorten aikuisten elin- ja kokemusmaailmaa ja sitä todellisuutta, jossa he arkeaan elävät.

Kuva 2. Tulevaisuuspalaveri verkostopalaverina

Tupa-toiminta päättyy psykologisen ammatinvalinnanohjauksen jälkeen verkostopalaveriin (tulevaisuuspalaveri), missä asiakkaan lisäksi mukana ovat Tupa –toiminnan asiantuntijat ja lähettävän verkoston edustaja. Tulevaisuuspalaverissa asiakkaan tuloksia ja kokemuksia tarkastellaan monista eri näkökulmista, jotta asiakkaalla olisi prosessin jälkeen toteuttamiskelpoinen koulutus- tai työllistymissuunnitelma ja jota lähettävä verkosto voisi tukea erilaisin toimin. Tarvittaessa asiakas ja/tai viranomaisen saa ammatinvalintapsykologin tutkimuksista myös kirjallisen lausunnon.

ASIAKASPROFIILIT JA ASIAKASTARINAT TYÖVÄLINEINÄ

Palvelumuotoilussa hyödynnetään asiakkaita ja heidän elämäntilanteitaan kuvaavia työkaluja, joita ovat asiakasprofiilit, asiakaspersonat ja asiakastarinat. Asiakaskuvaus perustuu asiakasymmärrystutkimukseen, jonka tuulokset ja havainnot kiteytetään asikaskuvauksiksi.

Soku2-hankkeen toimintoihin on hankekunnissa osallistunut reilut sata (>100) nuorta aikuista ja heistä Tupa-toimintaan on osallistunut noin puolet. Tämän monivuotisen tuntemuksen, erilaisten dokumentoitujen selvitysten, arviointien ja asiakastarinoiden ja yhteistoiminnan pohjalta on laadittu asiakasprofiilit. Näistä nousee esille hyvin merkityksellisiä asioita ja havainnoja, jotka ovat omiaan auttamassa neuvonnan ja ohjauksen, palveluohjauksen ja muiden sosiaalisen kuntoutuksen palveluiden suuntaamista ja järjestämistä.

Taulukko 1. Asiakasprofiilit, palvelut ja toimijat, Case-kuvaukset liitteenä

ASIAKKAAT	PALVELUT	TOIMIJAT	TYÖMUODOT
Selviytyjät	Elämänsuunnittelun tuki Voimavarojen ja vahvuuksien selvitys Ryhmä- ja harrastetoiminnat Kuntouttava työtoiminta ja työkokeilu	Kunnan työllisyyspalvelut/ Ohjaamon, Kohtaamon palveluohjaajat TE-toimisto Yksilövalmentajat työvoimatasäätöissä Potkuri ja muut ryhmä- ja harrastetoimintoja toteuttavat tahot	Ohjaus ja palveluohjaus AVO Yksilöllinen tuki ja apu Yksilövalmennus
Polun löytäjät	Elämänsuunnittelun tuki ja ammatinvalinnan ohjaus Voimavarojen ja vahvuuksien selvitys Ryhmä- ja harrastetoiminnat	Kunnan työllisyyspalvelut TE-toimisto Kuntoutus Potkuri ja muut ryhmä- ja harrastetoimintoja toteuttavat tahot	Yksilöllinen tuki ja ohjaus Koulutus- ja työnhakuohjaus Palkkatuki AVO Lyhytaikaiset ammatillista suunnitelmaa työtehtävät ja toimeksiannot
Etsijät	Aikuissosiaalityö mm kokonaistilanteen ja elämänsuunnittelun tuki Voimavarojen ja vahvuuksien selvitys Ryhmä- ja harrastetoiminnat Mielenterveys- ja päihdepalvelut	Sosiaalitoimi Yksilövalmentajat työvoimatasäätöissä TE-toimisto KELA MTT Nuorisopsykiatrian pkl Päihdeyksiköt Etsivä nuorisotyö Potkuri ja muut ryhmä- ja harrastetoimintoja toteuttavat tahot	Ohjaus ja palveluohjaus Yksilövalmennus Verkostotyö Vertaistukitoiminta Monialainen kuntoutus
Kadonneet ja kiertolaiset	Aikuissosiaalityö mm kokonaistilanteen ja elämänsuunnittelun tuki Ryhmä- ja harrastetoiminnat	Sosiaalitoimi Etsivä Nuorisotyö Potkuri ja muut ryhmä- ja harrastetoimintoja toteuttavat tahot	Ohjaus- ja palveluohjaussatunnaisesti
Palvelumylyssä olevat	Aikuissosiaalityö mm kokonaistilanteen ja elämänsuunnittelun tuki Ryhmä- ja harrastetoiminnat Voimavarojen ja vahvuuksien selvitys eri toimijoiden asiakkaina Mielenterveys- ja päihdepalvelut	Sosiaalitoimi Yksilövalmentajat työvoimatasäätöissä KELA MTT Potkuri ja muut ryhmä- ja harrastetoimintoja toteuttavat tahot	Yksilöllinen tuki ja ohjaus Koulutus- ja työnhakuohjaus Palkkatuki AVO Lyhytaikaiset työtehtävät ja toimeksiannot
Maaliin juosseet	Elämänsuunnittelun tuki Voimavarojen ja vahvuuksien selvitys Ryhmä- ja harrastetoiminnat	TE-toimisto KELA Potkuri ja muut ryhmä- ja harrastetoimintoja toteuttavat tahot	Yksilöllinen tuki ja ohjaus Koulutus- ja työnhakuohjaus Ura- ja työnhakuvalmennus

Leimatut ja reser- vaatissa olevat	Avotyö Kehitysvammaisten työtoiminta Kehitysvamma- ja mielen- terveyspalvelut Voimavarojen ja vahvuuksi- en selvitys Ryhmä- ja harrastetoi- minnat Monialainen kuntoutus	Sosiaali- ja terveystoimi Erikoissairaanhoido Kehitysvammopalvelut Työvoimatasäätö KELA MTT Potkuri ja muut ryhmä- ja harrastetoimintoja toteut- tavat tahot	Kuntouttava toiminta Arjenhallinnan tuki ja ohjaus Koulutus- ja työmahdollisuuksien kartoitus
Valikoivasti osalliset			

Asiakasprofiilit ovat olleet hyviä työkaluja kehittämistyön aikana –ne auttavat siirtämään huomion asiakkaiden tarpeisiin ja käyttäytymiseen. Asiakasprofileja olemme hankkeessa käyttäneet ryhmittelemään asiakasmassan helpommin käsiteltäviin ja ymmärrettäviin ryhmiin. Palvelumuotoilussamme asiakasprofiilien jako on perustunut asiakkaiden elämänhistoriaan ja nykytilanteeseen, erilaisiin selvityksiin ja tutkimuksiin, käyttäytymiseen ja esille nouseisiin tuen ja palvelujen tarpeisiin. Niissä, näkyy myös asiakkaan motivaatiot ja asenteet ja tekijöiden ammatillinen tieto ja kokemus.

Tässä palvelumuotoilun työvaiheessa kuvattiin asiakaspersoonat eli kuvitteelliset henkilöhahmot, jotka ovat tunnistettavissa ja joihin on helppo samastua. Asiakaspersoonia on useita, Ne edustavat yhtä asiakasryhmää kiteyttäen ryhmän keskeisimmät ominaisuudet, elämäntilanteet, palvelujen ja tuen tarpeet. Oikeasti asiakkaat eivät täysin ns istu yhteen asiakaspersoonaan, mutta asiakaspersoonan kuvaus tai asiakastarina kuvaavat asiakkaan normaalin arjen ja miten kyseinen henkilö käyttäisi palvelua. Näin asiakaspersoonia käytetään luomaan erilaisia näkökulmia palveluihin ja niiden järjestämiseen, jolloin asiakkaan tarpeet ovat suunnittelun keskiössä. Persoonan avulla voi usein olla helpompaa hahmottaa ja kuvata asiakkaita kuin vain kasvottomilla kuvauksilla. Asiakaspersoonaa voi olla myös hyvä työkalu luomaan empatiaa ja ymmärrystä asiakkaita kohtaan. (Hiltunen 2019.)

NUORTEN DIGITARINAT ASIAKASPOLKUJEN KUVAAJINA

Digitaalinen tarinankerronta on hyvä menetelmä nuorten elämänhistorian ja kokemusten käsittelemiseksi sekä avaamaan ajatuksia ja suunnitelmia tulevaisuuteen Nuorten aikuisten kanssa työskentelyssä digitaalista tarinankerrontaa voi soveltaa moniin eri tarkoituksiin kuten työnhakuun ja CV:n laadintaan. Digitarina-workshop on ollut osana kokemusasajavalmennusta. Tarinansa kertojat toimivat kokemusasiantuntijoina ja esittävät digitarinat erilaisissa tilaisuuksissa ja eri medioissa.

Hankkeessa digitaalisen tarinankerronnan workshop on ollut asiantuntijan ohjaama suunniteltu projekti. Seitsemän (7) hankkeen kokemusasajavalmennukseen osallistunutta, kokemusasiantuntijana toiminutta tai muutoin tarinan kerronnasta kiinnostunutta nuorta suunnittelivat ja tuottivat asiantuntijavalmennuksen avulla omat digitarinat, jotka integroituvat asikastyppeihin asiakastarinoina. Niiden tekemistä työpajamuotoisesti kuvataan toimintakorteissa (Harju S. ym 2019) ja ne ovat katseltavissa youtubessa tallenteina tai videotellanteina. Linkki niihin löytyy tämän artikkelin kirjallisuusluettelossa.

KIRJALLISUUS

- Harju S., Pietiläinen R., Pulju K., Raappana M., Rätty, R. ja Vuori E. 2019. Malleja ammatilliseen ohjaustyöhön ja yhteisöllisten ryhmätoimintojen järjestämiseen 201.- SOKU2-hankkeessa kehitettyinä. Lapin AMK julkaisuja, Sarja D. 13/2019. Julkaisu on osoitteessa https://issuu.com/lapinamk/docs/d_13_2019_harju_pietil_inen_pulju_raappana_r_ty_vu
- Hiltunen P. 2019. Palvelumuotoilua SOKU2 – Palvelusta tuotteeksi- koulutuskokonaisuuden opintomateriaali. Työpapereita.
- Järvikoski A ja Härkäpää K 2013 Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet Ra- portteja ja muistioita (STM): 2013:43 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3457-3> Helsinki
- Työterveyslaitos 2018. Kykyviisari työ- ja toimintakyvyn tukena. <https://sivusto.kykyviisari.fi/>
- Linnavirta Suvi. 2012. Sosiaalinen selvitys työväliseenä työkykyselvitykseen ohjatun asiakkaan työ- ja toimintakyvyn arvioinnissa. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalityö. Sosiaalityön käytännöntutkimus.
- Rätty, R. 2018. SOKUn matkakertomus – Tutkittua tekemistä ja elettyjä tarinoita. Hankkeen julkaisu monisteena. Lapin ammattikorkeakoulu, SOKU- Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen. (ESR).
- Rätty R 2019. Palvelumuotoilu – mitä se on ja miten sitä tehdä SOKU2- hankkeessa? Askelmerkkejä alkuun. Työpapereita 2019.
- S20203 SOKU- Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen 2015-2018 (ESR) TuPa-Tulevaisuuspaaja, toimintasuunnitelma 16 11 2016 Työpaperi, Lapin AMK Oy
- S21260 SOKU2- Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää 2018-2020 (ESR). Hankehakemus ja -suunnitelma 2018. EURA20+14- järjestelmä Suomen rakennerahasto-ohjelma. Euroopan sosiaalirahasto, Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus nro 103615/2018
- SOKU2 – Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää 2018-2020 (ESR). Nuorten digitarinat. https://issuu.com/lapinamk/docs/d_13_2019_harju_pietil_inen_pulju_raappana_r_ty_vu

SOKU2 – Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää 2018-2020 (ESR). Nuorten digitarinat. Tallenteet <https://blogi.eoppimispalvelut.fi/soku2/nuorten-digitarinat/>

Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika (2014) Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 42 Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö

LIITTEET

Liite 1

Selviytyjät - Case Jaana

- ei ole välttämättä uutta työ- tai koulutuspolkua, osalla on
- keskeistä on, että nuoren elämänhallinnan taidot ovat parantuneet; samoin itseluottamus vahvistunut
- ratkaisuja vaikeaan elämäntilanteeseen on yhdessä löydetty/yksilöllinen tuki on avainasemassa
- elämänsuunnitteluun tullut struktuuria
- on aktiivisena osallisena sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen toiminnoissa

Jaana on 25-vuotias nuori nainen. Asuu avoliitossa ja ammatillinen koulutus käytyinä, mutta ei työllistä. Työkokemusta hänellä on lyhyistä pätkistä, koeajalla purkautuneista työsuhteista palvelualalta. Läheiset perhesuhteet lapsuuden perheeseen ja ystävät jääneet kotipaikkakunnalle, etsii omaa paikkaansa myös sosiaalisissa suhteissa uudella paikkakunnalla. Masennusta ja ahdistusta, jonka vuoksi käy mielenterveystoimistossa ja ohjautuu sieltä Kelan kuntoutukseen säätiölle. Oikean toimenpiteen (kuntouttava työtoiminta) ja runsaan tuen ja ohjauksen kautta pääsee eteenpäin elämässään. Sosiaalista verkostoa alkaa löytyä sosiaalisesta lahjakkaalle nuorelle. Tupa-toiminta tuo hänelle tärkeää tietoa hänen opiskelukapasiteetistaan ja samalla myös vahvistaa häntä ajatuksissaan lähteä vielä opiskelemaan. Epäily ADD:sta saa vahvistuksen ja sitä kautta saa lääkityksen, josta on hyötyä rytmittämään elämää ja tekee siitä stressittömän. Hän saa myös neuropsykiatrista valmennusta, josta on hyötyä raha-asioiden hoitoon. Jaana on valmis ottamaan kaiken avun vastaan ja tekee aktiivisesti työtä kuntoutumisen etenemiseksi. Hän käy lyhyen ja työllistävän kurssin, jota kautta työllistyy hyvin. Työ on raskasta, mutta myös antoisaa ja saa Jaanan miettimään kouluttautumista sosiaali- ja terveysalalle. Kohdalle osuu sopivasti hoiva-alalle suuntaava uravalmennus, josta hän saa vahvistusta alalle hakeutumisessa. Tällä hetkellä Jaana opiskelee lähihoitajaksi.

Palveluja: MTT, yksilövalmentaja, työvalmentaja, neuropsykiatrinen valmentaja, Tupa-toiminta, Potkuri-toiminta, TE-toimisto, Kela, kuntouttava työtoiminta, voimavaravalmennus, oppilaitos.

Polun löytäjät - Case Sakke

- ovat ammatillisella polulla esim opiskelemissa ja työssä (harjoittelu, työkokeilut yms)
- Polku vastaa odotuksiin -> sitoutuminen, vahva motivaatio
- työllistymismahdollisuudet parantuneet huomattavasti
- voimavarat vahvistuneet, itsenäistyminen esim lapsuuden perheestä

Sakke on 28- vuotias mies, jolla on peruskoulun jälkeen kolme ammatillista tekniikan ja liikenteen alan perustutkintoa ja on nyt opiskelemissa media-alalle. Sakke osallistuu mielellään erilaisiin toimintoihin ja harrastusryhmiin Potkurin kautta ja muutoinkin. Sakke tykkää olla toisten kanssa ryhmässä ja kärsii siitä, jos joutuu olemaan pitkiä aikoja yksin. Hän harrastaa musiikkia, tubettamista, kirjoittamista ja kuvausta. Sakella on ollut muutamia avustavia rooleja elokuvissa ja TV-sarjassa. Hän tekee tällä hetkellä myös videokuvauksia tilaustyönä integroituneena ammatillisiin opintoihin.

Erilaisten oppimisvaikeuksien vuoksi Sakella ovat opinnot olleet työläitä suorittaa ja niistä selviytyä eikä hän ole saanut saanut esim ammattiopinnoissa ja työssäoppimisjaksoilla riittävää tarvitsemaansa ohjausta. Tulevaisuudessa Sakke tarvitsee tuetun työllistymisen ja vankan ohjauksen työelämään siirtymisen poluilla.

Palveluja: Potkuri-toiminta, Tupa-toiminta, Kela, oppilaitos.

Etsijät – Case Lissu

- oman elämän ja oman minän, paikan ja polun etsiminen menossa – aihioita ja ideoita on, mutta tarvitsee asiantuntijoiden tukea ja apua; sekä portaattain kulkemista
- tavoitteeseen pääsy vie aikaa ja energiaa, jonka vuoksi esim urapolkusuunnitelmat eivät ole keskiössä eikä niihin ole vielä voimavaroja ja valmiuksia

Lissu on 28-vuotias korkeakolututkinnon suorittanut nainen, joskin opiskelemaansa alaa ei tunne omakseen ja opiskelutkin olivat loppuvaiheessa kesken. Lissulla on pitkään ollut erilaista masennusta ja hänellä on heikko itsetunto. Hän oli kuntouttavassa työtoiminnassa, josta hän ohjautui Soku2- hankkeen Tupa-toimintaan. Sen myötä hän kovasti alkoi miettiä tulevaisuuttaan, työelämäpolkuaan ja mahdollista uutta ammattia. Lissu saa tuekseen vankkaa yksilöohjausta ja neuropsykiatrista valmennusta. Tätä nykyä hän osallistuu Potkuri-toimintaan, jossa hän käyttää ammatillisia taitojaan esimerkiksi apuohjaajan tehtävissä.

Palvelut: mielenterveyspalvelut, kuntouttava työtoiminta, TE-palvelut, Potkuri- ja Tupa-toiminnat

Kadonneet ja kiertolaiset – Case Senni

- ei ole tietoa, minne ja miksi katosivat - oletettavia taustatekijöitä ovat erilaiset sairaudet, päihteet, haastava kasvutausta ja elämäntilanne
- tarve paeta itseään ja muita, itsetunto on heikko
- luottamusta ei ole eikä sitä saada luotua kuin vasta pitkä ajan kuluessa /vs kokemustausta

Senni on 25-vuotias nuori nainen, jolla on hyvin haastava kasvu- ja perhetausta. Sennillä on diagnosoitu mielenterveyden häiriö. Senni on vuosien mittaan aloittanut useita koulutuksia ja työsuhteista niiden jäädessä kestoltaan lyhyiksi. Senni sai lyhyen aikaa kuntoutustukea ja yksilöohjauksen turvin hän pohti omaa tulevaisuuttaan. Hän ei huolehdi terveydestään ja on lopettanut lääkityksen ja mielenterveysasiakkouden. Hän ei pidä omaan Potkuri- työntekijäänsä enää mitään yhteyttä eikä häntä tavoiteta.

Maaliin juosheet – Case Matti

- elämä sujuu ja oma paikka ja polku on löytynyt, usein hyvin pitkän ajan prosessina säännöllisen tuen ja palvelujen turvin
- joko opiskelemassa tai työssä

Matti on ollut nuorisopsykiatrian asiakkaana useita vuosia. Matilla on masennusta, itsetunto-ongelmia ja sosiaalisen tilanteiden pelkoa. Asiakassuhteet hänellä on ollut mielenterveysasemalla ja nuorisopsykiatrian poliklinikalla. Tutuissa kaveripiireissä hän kuitenkin viihtyy. Hän on ollut nuorisopsykiatrian yksikön ryhmissä vuosia ja on siirtynyt pikkuhiljaa sen järjestämiin harrastusmuotoisiin ryhmiin.

Matti jatkoi käymistä sosiaalisen kuntoutuksen ryhmissä ajoittain, ollen aina aktiivinen ja kiinnostunut tapahtumista somen kautta, koska ei kiireiltään kerennyt aina osallistumaan. Matti on jatkanut opintojaan ja hän pyysi myöhemmin apua työsuhteen aloittamiseen liittyvissä työsopimus- ja virastoasioissa, koska oli saanut työpaikan.

Matille on löytynyt pysyväisluonteinen työ ja muutoinkin elämäntilanne on selkeytynyt – ”onnellinen loppu”, johon pääsy vaati aikaa ja paljon tukea.

Suurin osa hankkeen asiakaskunnasta ei ns maaliin juokse alle 3 vuoden aikana tai vain harvat henkilöt siinä onnistuvat.

Palvelumyllyssä olevat – Case Marina

- tehostetussa verkostoyhteistyössä on turvallista olla ja verkostosta pois pääsy tai lähteminen on vaikeaa
- siirtymät hankalia
- järjestelmä pitää kiinni ns hyvistä asiakkaista ja mielellään luopuu ja luovuttaa ulos ns hankalat tyypit, joista jälkimmäiset pyörivät myllyssä palvelusta ja luukusta toiseen ja syövät resursseja
- monet palveluntuottajat hyötyvät

Marina on 26 vuotias nainen, jolla monet erilaiset pelot rajoittavat omaa elämää (esim. tulipalon pelko ja sokeutumisen pelko). Lisäksi on itsetunnon ongelmia, kokee epäonnistumisen pelkoa ja epävarmuutta. Hän on jännittäjä ja hänellä on sosiaalisten tilanteiden pelkoa ja unettomuutta. Hän stressaa aikataulut eikä hänellä ole paineen-sietokykyä. Marina kokee elämän lipuvan ohi ja hän kokee, että hänellä jää oma elämä elämättä. Hän toivoo oman sosiaalisen kanssakäymisen vahvistumista.

Marina asuu yksin kaupungin keskustassa vuokra-asunnossa ja on sinkku. Koulutustaustana peruskoulu-> lukio-> ammattikoulu. Hänellä on kaksi kaveria, joista toinen asuu samalla paikkakunnalla, toinen kauempana.

Palveluja: terveydenhuolto, psykologi,jännittäjien ryhmä, TE-toimisto, sosiaalitoimisto, mielenterveyspalvelut, kuntouttava työtoimintam, yksilövalmennus, Potkuri- ja Tupa-toiminat.

Leimatut, reservaatissa olevat - Case Mirkku

- pysyvä leima tai diagnoosi on määritelty – ikuisuusstigma sitoo ja lamauttaa vaikka yritystä ja voimavaroja olisi irtiottoon
- ei suoda mahdollisuuksiakaan yrittää, kokeilla eikä itsenäistyä esim läheisriippuvuus, kontrolli, taloudellinen hyöty, huoltajuustestamentit
- vertaistuen varassa pitkälti

Mirkku on 33-vuotias nainen. Hänellä on taustakoulutuksenaan peruskoulu ja vuoden opinnot iltalukiassa. Tämän jälkeen hän opiskeli vuoden valmentavassa koulutuksessa ammattiopistossa ja siirtyi merkonomiopintoihin, jonka tutkinnon hän on suorittanut. Merkonomin työtä ei ole löytynyt eikä se kovin kiinnostakaan. Opiskelut aikanaan sujuivat hyvin, joskin hän tarvitsi lisää aikaa tehtävissään todetun luki-häiriön vuoksi. Luku- ja kirjoitustaito sinällään ovat hyvät, englannin kielen ja IT-perustaitojen ollessa myös hyvät.

Mirkun elämänkaareessa on ikävänä asiana ns ikuisuusdiagnoosi – psykologisissa testeissä kauan sitten on melko kevein tutkimuksin. Hänelle mielestään sanottu, että ”sinusta ei koskaan ole työhön” ja oikeus työkyvyttömyyseläkkeeseen on sillä siunattu.

Mirkku on sosiaalinen persoona ja hänen vuorovaikutus- ja kommunikointitaidot ovat hyvät. Itse hän kertoo, että välillä ”pinna” on lyhyt. Uusissa tilanteissa on alkujännitystä ja toisinaan hän kieltäytyykin sen vuoksi uusiin tilanteisiin menemisestä... mutta kun kynnyksen ylittää niin hyvin sujuu, vahvistaen samalla itsetuntoa. Mirkku on aktiivinen liikkuja ja hoitaa hyvinvointiaan.

Mirkku on ollut pitkään työtoiminnassa ja omaa hyvät kädentaidot, ollen myös työyhteisössä ryhmän apuohjaajana. Opiskelu erään hankkeen mahdollistamana on tuonut Mirkulle uutta sisältöä ja hän kokee sen mukavaksi; ja jännitys on vähentynyt sekä ryhmässä toimimisen taidot ovat parantuneet. Opiskelun jatkaminen kiinnostaa ja ”uusi työkin kiinnostaa, jos rohkenis”

Palvelut: työtoiminta, Kela, terveystalot

Valikoivasti osalliset – Case Pekka

- osallistuvat esim harrastusryhmiin oman mielenkiinnon tai tilanteen mukaan
- aktivoituvat asteittain sosiaalisemmiksi
- yksinäisyys elämäntilanteessa lievenee, rohkeus ja uskallus kasvavat
- mahdollistaa herättelyt miettimään elämäntilannetta ja urapolkua

Pekka 26 vuotias mies, joka on työkyvyttömyyseläkkeellä. Peruskoulun jälkeen ammattikoulu on jäänyt kesken. Hän harrastaa aktiivisesti liikuntaa. Ryhmä- ja harrastusmuotoisista toiminnoista hän kysyy aktiivisesti, mutta valikoi osallistumisensa tarkkaan. Pekka osallistuu yleensä vain häntä kiinnostaviin ryhmiin ja harrastusaktiviteetteihin. Uudet ihmiset saavat Pekan hieman vaivautuneeksi ja hän tiedustelee usein tietoa osallistujista ja ryhmän koosta ennakoon. Uusissa ryhmätilanteissa Pekka jää usein hiljaisempana taustalle osallistuen kuitenkin toimintaan. Aika ajoin Pekka on herännyt ajatukseen, että jotakin voisi alkaa tekemään, mutta elämäntilanne rajoittaa työ- ja opiskelukuvioita. Hankkeen toimintojen myötä Pekka on löytänyt itselleen uusia harrastuksia, jotka täyttävät hänen vapaa-aikansa. Edelleenkin hän pohtii mahdollisuuksiaan lähteä töihin tai opiskelemaan.

Palvelut: Potkuri-toiminta, Kela

Psykologinen tuki Tupa-toiminnassa

TARKOITUS

Tässä yhteydessä psykologisella ammatinvalinnan ohjauksella tarkoitan laillistetun psykologin toteuttamaa ohjauspalvelua, jonka tavoitteena on nuoren aikuisen ohjaaminen koulutus- ja työelämäpolulle. Tässä projektissa tehty psykologinen ammatinvalinnan ohjaus on sitä ammattityötä, jota ammatinvalinnan psykologit tekevät TE-toimistoissa Suomessa ja Ruotsissa tai erilaisissa kuntoutustutkimusyksiköissä.

Psykologisen ammatinvalinnan ohjauksen tarkoitus tässä projektissa oli auttaa projektiin osallistuneita nuoria aikuisia tiedostamaan omia ammatillisia intressejään, kykyjään ja taitojaan sekä auttaa heitä rakentamaan itselleen realistinen toimintasuunnitelma työelämään johtavalle polulle. Toimintasuunnitelmat pyrittiin rakentamaan ohjattavien kiinnostuksien pohjalle hyödyntäen heidän todellisia ja jopa mitattavissa olevia kykyjä ja taitoja. Ohjaustoiminnan prosessissa nostettiin myös avoimesti esille erilaisia olemassa olevia hidasteita koulutus- ja työelämäpolun etenemiselle ja yritettiin yhdessä löytää elämäntilanteeseen sopivia ratkaisuja. Yhdessä ohjattavien ja yhteistyökumppaneiden kanssa etsittiin sopivia tehostettuja tukitoimia asiakkaan etenemiseksi omalla työelämäpolullaan. Psykologinen yksilöllinen tutkimus dokumentoitiin lausunnoiksi, mikä annettiin sekä asiakkaan että yhteistyökumppanin käyttöön yksilöllisen työelämäpolun edistämiseksi myös lähiajan mahdollisissa uusissa käänteissä.

Tupa -toiminnan psykologisen ohjauksen tutkimuksellinen tavoite oli selvittää, mitkä psykologiset tekijät ovat yhteydessä siihen, etteivät jotkut yhteistyökumppaneiden asiakkaat etene koulutus- ja työvoimapoluilla. Useimmiten etenemisen esteet näkyivät esim. säätiön arjessa siinä, että asiakkaalta esim. puuttui ammattikoulutus tai hänellä oli takanaan keskeytyneitä koulutuksia. Usein myös etenemistä työpolulla olivat vaikeuttaneet pitkät sairausjaksot psyykkisten ongelmien vuoksi. Joillakin ohjattavilla oli epäonnistuneita tai keskeytyneitä ammatillisen koulutuksen ja/tai kuntoutuksen yrityksiä. Toiset taas olivat palanneet toistuvasti kuntouttavaan työtoimintaan ilman, että mitään muutosta työmarkkina asemassa oli tapahtunut. Joidenkin nuorten aikuisten kanssa vain oltiin ihmeissään, että mistähän tässä on kysymys.

Koska kysymyksessä oli kehitysprojekti, niin ohjaukseen liittyi myös tutkimuksellinen aspekti, mitä nyt tässä artikkelissani avaan. Koska tietosuoja-asiat estävät yksi-

löihin liittyvien esimerkkien kuvaamisen, olen valinnut lähtökohdakseni perinteisen positivistisen kvantitatiivisen lähestymistavan, pitää lukija siitä tai ei. Kvantitatiivinen lähestymistapa mahdollistaa yrityksen kuvata ainakin tämän Tupa-hankkeen nuoria aikuisia yleisellä tasolla ja arvioida myöskin sopivia ratkaisukeinoja ei niin yksinkertaisten työvoimaurien pulmille.

PSYKOLOGISEN ASIANTUNTIJUUDEN MUUTOS PROJEKTISSA

Soku-hankkeen (2015-2018) *ensimmäisessä vaiheessa* (2015-2016) tutustuin kohderyhmään ja Potkuri-toimintaan osallistuviin nuoriin aikuisiin erilaisissa ryhmä- ja yksilötapaamisissa. Tuolloin Potkuri -toiminnan yhteydessä oleviin toiminnallisiin hetkiin oli luontevaa sijoittaa pieniä tutustumishetkiä. Olin myös itse mukana yhtenä ryhmän jäsenenä erilaisissa teemallisissa tapahtumissa, mm. japanilaisen kielen ja kulttuurin ryhmässä sekä Sodankylän Jääkäriprikaatin järjestämällä selviytymisleirillä. Omalla osallisuudellani yritin edistää luottamuksen syntymistä ja kehittymistä kohderyhmän nuorten aikuisten kanssa. Samassa yhteydessä etnografista tutkimusotetta mukaellen tein havainnoista muistiinpanoja, joiden yhteenvedoista kirjoitin artikkelin julkaisuumme (Pietiläinen, R.& Rätty, R. ym 2017, 27-40).

Syksyllä 2016 aloitimme suunnitella Tupa -toimintaa, koska havaitsimme, että monet nuoret aikuiset tarvitsevat laajempaa selvitystä omasta elämäntilanteestaan ja itsestään työuran edistämiseksi. Toisessa vaiheessa päädyimme soveltamaan perinteistä kuntoutustutkimuksista tuttua moniammatillista mallia minikoossa ja mobiilisessa muodossa. Tässä mallissa asiakasta tukee ohjausprosessin aikana ydinkumppanuus, missä asiakkaan etuja, huolia ja tarpeita tukee hänet Tupa-toimintaan saattava asiantuntija, säätiön yksilövalmentaja, sosiaalityöntekijä, palveluohjaaja, projektityöntekijä tmv. Asiakkaan ydinkumppani toimii ikään kuin edunvalvojana tai puhemiehenä asiakkaan tavoitteiden ja tarpeiden suunnassa. Hän ”omistaa” asian ja käyttää verkossaan olevia asiantuntijoita (tässä yhteydessä meidän projektimme asiantuntijoita) edistämään asiakkaan työelämään johtavan polun ratkaisemista. Tältä osin työote lähestyy systeemiteoreettista ajattelua (kts. esim. Patton et al. 2006, Arnkil & Seikkula 2009).

Huomasimme, että monien nuorien kohdalla oli psykologisen tutkimuksen tarvetta realistisen jatkosuunnittelun pohjaksi. Oli erityisen tärkeää, että psykologinen tutkimus oli kohdennettu tukemaan koulutukseen ja työelämään suuntautumista. Lähtökohdaksi oli, että kaikilla nuorilla aikuisilla on työelämämaali, vaikka osatyökykyisenä. Työelämämaali sisältää erinäisiä välietappeja, koulutusta, kuntoutustoimia ym. Huomasimme myös, että ne nuoret, jotka olivat päässeet esim. psykiatriseen hoitoon, olivat sen avun kyllä saaneet, mutta siirtyminen koulutus- ja työlinjalle ei näyttänyt toimivan. Näimme myös, että 1990 -luvun laman seuraamuksena oli kasvanut nuorten ikäluokka, jonka saamat psykiatrisen hoidon ja erityisopetuksen palvelut olivat olleet puutteelliset. Ajattelimme, että koskaan ei ole liian myöhäistä. Niinpä lähdimme Tupa-toiminnan alkuselvityksessä puhtaalta pöydältä.

Päädyimme aluksi järjestämään mobiilin Tupatiimin siten, että projektipäällikömmme toimi alkuhaastattelussa sosiaalityöntekijän roolissa ja hän teki myös nuorille sosiaalisen tilanteen kartoituksia. Tiimiin kuului aina myös lähettävän organisaation asiakkaasta vastaava työntekijä. Yhdessä asiakasta kuunnellen autoimme asiakasta kehittämään itselleen psykologisen tutkimuksen tavoitteet. Projektin loppuvaiheissa projektipäällikkö ei enää osallistunut kaikkiin palavereihin, koska useimmiten lähettävällä osapuolella oli sosiaalityön asiantuntemus ja perusselvitykset olivat jo useimmiten tehty aikaisemmin säätiöillä, sosiaalitoimistossa, nuorisopsykiatrian poliklinikalla, mielenterveystoimistossa tai jossakin muualla.

Psykologiset tutkimukset toteutettiin sekä ammattikorkeakoulussa että säätiöissä asiakkaan toivomuksen mukaan. Jotkut kokivat oppilaitoksen neutraaliksi ympäristöksi. Toiset valitsivat turvallisen säätiön. Psykologinen tutkimus käsitti vähintään kaksi aamu- tai iltapäivän kestäväää tutkimusjaksoa. Psykologisen tutkimuksen tuloksista keskusteltiin aina vähintäänkin toisen tutkimuskerran aikana asiakkaan kanssa. Tutkimuksien pohjalta laadin asiakkaasta lausunnon, missä pyrin huomioimaan hänen yksilölliset tarpeensa esim. koulutuksen, kuntouttavan työtoiminnan tai esim. psykiatrisen hoidon ja kuntoutuksen suhteen. Päätöspalaverissa lausunnon sisältö käytiin yhdessä läpi lähettävän osapuolen ja asiakkaan kanssa yhteisessä palaverissa. Asiakas sai tukea seuraavien askeleiden rakentamiseen työelämäpolulla, jos hän oli halukas sitä vastaanottamaan. Tarvittaessa järjestettiin myös yhteispalavereita muuallakin, kuten työllisyysyksikössä. Hankkeen työntekijät tai muut verkostossa olevat auttoivat saattamaan asiakkaat maaliin, esim. menemällä mukaan tutustumaan oppilaitoksiin, avustamalla jopa tehtävien tekemisessä, auttamalla hakemuksien laatimisessa jne. Itsekin ”saatoin” muutamia nuoria aikuisia opintopoluille ja järjestin tukikeskusteluja sekä livenä että puhelimitse.

Jotkut asiakkaasta olivat Tupaan tullessan jo käyneet jonkinlaisessa psykologisessa arvioinnissa, jolloin pyysin heitä tuomaan heidän saamat lausunnot tutkimustilanteeseen, jotta ei tarvitsisi tehdä turhaa työtä. Muutama asiakas oli juuri psykologisen tutkimuksen prosessissa, jolloin hyödynsin muiden tekemiä tuloksia omissa tutkimuksissani täydentäen tarvittavin osin. Tähän selvitykseen valituista 42:sta henkilöistä kaikki osallistuivat Tupa -toiminnassa suhteellisen laajoihin selvityksiin, 39 heistä kykytason, ja -profiilin arviointiin.

Tupa -toiminnan alkuvaiheessa en tiennyt, minkälaisia tutkimuksellisia tarpeita Tupa -asiakkailla olisi. Näin ollen oletin, että asiakkaaksi ohjautuvat nuoret ovat jokseenkin samanlaisia kuin TE -toimiston ammatinvalinnan ohjauksen asiakkaat. Noin kahdenkymmenen ensimmäisen asiakkaan kokemuksen jälkeen havaitsin, että Tupa-toimintaan ohjatut nuoret aikuiset olivatkin käytännössä lähes kaikki ns. kuntoutusasiakkaita, joilla useimmiten ns. työvoimatoimiston asiakkuus ei ole aivan lähiajan mahdollisuus. Tupa -toimintaan ohjautuikin enmistä enemmän ns. kuntoutusasiakkaita sosiaalitoimiston, säätiön kuntouttavan työtoiminnan, mielenterveystoimiston, psykiatrisen poliklinikan jne. kautta. Kolmannessa vaiheessa työtettä piti selvästikin rukata kuntoutusohjauksen suuntaan. Näin ollen muutin psykologista työtettä sellaiseksi, mitä Suomessa käytetään lähinnä erilaisissa kuntoutustutkimus-

yksiköissä. Näistä asiakkaista sitten keräsin tutkimusaineiston, mitä kuvailen kvantitatiivisesti tässä artikkelissani. Työskentelyn maali ei edelleenkaan muuttunut. Se oli edelleenkin työelämä ja/tai koulutuksen kautta työelämään.

PSYKOLOGISET MENETELMÄT TUPA -TOIMINNASSA

Koska oletin Tupa-toiminnan alkaessa, niin oletin perinteisten ammatinvalinnan ohjauksessa käytettyjen psykologisten työkalujen olevan optimaalisia tutkimusmenetelmiä. Mutta jo 20 ensimmäisen asiakkaan kohdalla havaitsin, että Tupa -toimintaan ohjautui lähinnä kuntouttavassa työtoiminnassa olevia, jolloin työorientaatiota ja tutkimusmenetelmiä tuli hieman täydentää. Kysymys oli siis perinteisistä kuntoutusasiakkaista ammatinvalinnanpsykologin työkokemukseeni viitaten. Joillakin asiakkailla oli Tupa -toimintaan tullessa jokin psykiatrinen diagnoosi, jolloin sen määrittely oli vaiheessa ja jotkut ohjasin lausuntoineen päätyönään varsinaista psykologin ammattityötä tekeville psykologeille, erikoispsykologeille ja psykiatreille.

Jo alkuvaiheessa havaitsin asiakkaiden oppimisvaikeudet keskeisiksi syiksi vaikeuksille työmarkkinapolulla. Oppimisvaikeuksista minulla tai yhteistyökumppaneilla ei juuri ollut ennakkotietoa (yhtä asiakasta lukuun ottamatta). Voi olla, että tietoa olisi ollut, mutta se oli jäänyt ”matkan varrella” ammattilaisten pöytälaatikoihin. Ainakaan asiakkaat itse eivät niitä olleet tuoneet esille. Yleensä yhteistyökumppanit halusivat arviointia siitä, mistä syystä asiakkaan asiat eivät etene työvalmennuksessa tai kuntouttavassa työtoiminnassa. Kaikissa tapauksissa Tupa -toiminnan psykologiset palvelut olivat ikään kuin arviointipysäkki, missä psykologisten palvelujen tai erityisopetuksen tarvetta kartoitettiin ja asiakas ohjattiin edelleen keskustelujen ja lausuntojen saattamana tarpeellisiin palveluihin. Sellaisissa tapauksissa, missä asiakkaat itse eivät halunneet mennä esim. mt -toimistoon tai jos ”hoidot” oli jo tehty, otin itse vastuun asiakkaan saattamisesta koulutukseen tai työhön. Tällainen prosessi vaati yleensä 5-10 tapaamiskertaa. Erityisesti näin toimin joidenkin mielenterveyskuntoutujien kohdalla. Jos olisi ollut olemassa joku muu asiantuntija jossakin toisessa organisaatiossa, olisin ohjannut asiakkaan hänelle, mutta yleensä sellaista vaan ei löytynyt.

Perusmenetelmänä psykologisissa tutkimuksissa oli psykologinen haastattelu, jota lähtötilanteessa tehty verkostohaastattelu täydensi. Muut menetelmät olivat psykologin ammattityötä tekevien perinteisiä testejä (esim. kuntoutusarvioinneissa). Taulukossa 1 on kuvattu Tupa -toiminnassa käytetyt psykologiset ymv. testit sekä niiden käyttötarkoitus. Muitakin testejä olisi tarvittu, mutta niitä vain ei ollut käytössä. Samoin ei ollut myöskään käytössä mitään muuta arviointitukea kuin lähettävä yhteistyökumppani, sosiaalityöntekijän taustan omaava projektipäällikkö sekä asiakkaan verkostossa olevat satunnaiset ja usein vaihtuvat ammattilaiset.

Oman oppimismatkeni aikana tutustuin Johanna Nukarin (2010, 27) raporttiin Opi oppimaan -projektissa neuropsykologisissa tutkimuksissa käytetyistä testeistä oppimisvaikeuksien selvittämiseksi. Hän suositteli raportissaan oppimisvaikeuksien

mittaamiseen (Nukari 2010, 69) yleisen kognitiivisen tason arviointia (WAIS), muis-tisuoriutumisen arviointia (WMS), NMI -instituutin lukitestejä, tarvittaessa mate-matiikan taitojen testiä (RMAT), tarvittaessa tarkkaavuuden säätelyn ja keskittymis-kyvyn mittausta sekä tarvittaessa tarkempaa mielialan mittausta. Näiden suosituksi-en mukaan toimin tässä projektissa.

Taulukko 1 . Tupa -toiminnassa käytetyt psykologiset tmv. testit

Testi	Sisältö	Käyttö Tupa-toiminnassa
AVO-9	Kykyjen arviointi faktoritesteillä	Projektin 1:ssä vaiheessa (n. 20 nuorta) koulutussuunnittelua varten
WAIS-IV	Yleisen kykytason arviointi Osa-alueiden tason arviointi	Toisessa vaiheessa nuoren tukitoiminto- jen suunnittelua varten
WMS-III	Muistin arviointi	Tarvittaessa erityisvaikeuksien syiden selvittämiseksi.
NMI -instituutin Lukitestistö	Teknisen lukemisen, luetun ymmärtämisen sekä kirjoittamisen taitojen arviointi.	Lukivaikeuksien selvittäminen
RMAT	Matematiikan perustaitojen arviointi.	Matemaattisten perustaitojen selvittä- minen
PK5	Persoonallisuuden arviointi	Tarvittaessa koulutussuunnittelun tueksi
MMPI	Persoonallisuuden arviointi	Psyykkisten ydinpulmien selvittäminen, jotta palveluohjauksen toimet tulisivat oikein kohdennetuksi.
WZT	Persoonallisuuden arviointi	Täydentävä arviointimenetelmä.
BDI -II	Masennuksen arviointi	Tarvittaessa, jos asiakas ilmaisi olevansa masentunut, eikä asiasta ollut ennak- kotietoa.
Trail Making (TM)	Tarkkaavaisuuden, toiminnan ohjauksen ja keskittymisen arviointi	Tarvittaessa osana kokonaisuutta.
Hollandin ammatil- lisen kiinnostuksen kysely	Ammatillisen kiinnostuksen arviointi	Lähtötilanteessa keskustelun pohjaksi.

AMMATILLINEN KIINNOSTUS

Tupa -toiminnassa keskeinen tutkimisen kehittämisen kohde on ollut asiakkaiden ammatillinen kiinnostus. Ammatillisella kiinnostuksella tarkoitan tässä yhteydessä asiakkaan ilmaisemaa kiinnostusta työelämän suuntaan. Se voi olla selkeästi tavoit-teellinen tai diffuusi ja sen voimakkuus voi vaihdella. Ammatillinen kiinnostus syn-tyy yksilön kehityshistorian aikana ja se muuttuu yksilön ja ympäristön vuorovaiku-tuksen tuloksena (esim. koulutuskokemusten kautta).

Tässä projektissa asiakkaiden ammatillista kiinnostusta on tutkittu ja kehitetty amerikkalaisen psykologin, John L. Hollandin (1919-2008) teorian ja kyselyn avulla. Teoria on yksi yleisimmistä psykologisen ammatinvalinnanohjauksen taustateorioista. Yksi teorian valintaperuste oli se, että teoriassa ammatillisen kiinnostuksen kehittymistä tarkastellaan ympäristön ja yksilön vuorovaikutuksen näkökulmasta. Hollandin teorian soveltamisen peruskysymykset ovat: millaiset tekijät ympäristössä ja yksilössä tuottavat parhaan mahdollisen tyytyväisyyden ja kestävyuden ammatinvalinnassa ja mitkä ovat tehokkaimmat keinot ohjauksessa. (Holland 1985, 1).

Hollandin (1985, 8) ajattelussa ammatinvalinta on persoonallisuuden ilmaisemista. Näin ollen ammatillisen suuntautumisen tai kiinnostuksen tutkiminen on osa persoonallisuuden tutkimista. Hollandin ajattelun mukaan ammatilliset stereotyyppit ovat jokseenkin pysyviä psykologisia merkityksiä ja ne muuttuvat hitaasti. Esim. taiteilijat ovat boheemeja, tilintarkastajat tarkkoja jne. Tietyn ammatin edustajilla on myös usein samansuuntainen persoonallisuus tai kehityshistoria eli tietty ammatti vetää puoleensa tietynlaisia ihmisiä. Koska tietyn alan ihmiset ovat persoonallisuudeltaan saman tyyppisiä, he reagoivat ympäristön ongelmiin saman suuntaisesti ja luovat saman tyyppistä vuorovaikutusympäristöä.

Ammatillinen tyytyväisyys, pysyvyys ja suoriutuminen riippuvat persoonallisuuden ja ympäristön yhteensopivuudesta (Holland 1985, 10). Hän eritteli kuusi persoonallisuustyyppiä, joille voidaan vastaavasti määritellä vastaavat työympäristöt: käytännöllinen (R), tieteellinen (I), taiteellinen (A), sosiaalinen (S), yrittävä (E) sekä systemaattinen (C) (Holland 1985, 2-5). Hänen mukaansa persoonallisuustyyppien ja työympäristöjen yhteensopivuus johtaa optimaaliseen tulokseen ammatinvalinnassa. Hollandin mielestä kaikki ihmiset voidaan tyyppitellä näiden persoonallisuustyyppien mukaan ja ne ilmenevät ammatillisen suuntautuneisuuden muodossa ja ne heijastavat näiden tyyppien tapaa ympäristön ongelmien ja tehtävien ratkaisuisa. Jokaisella yksilöllä on oma ”preferenssinsä” näille tyypeille, joista sitten muodostuu yksilöllinen malli. (Holland 1985, 2-3). Esim. jokin ihminen saattaa olla ensisijaisesti sosiaalinen (S), toiseksi taiteellinen (A) ja kolmanneksi tieteellinen (I). Toimialoista ja ammateista löytyy sitten näille koodeille (tässä esim. SAI) sopivia toimintaympäristöjä (esim. tässä sairaanhoitaja, erityisopettaja, puheterapeutti etc.).

TE- palveluiden ammatinvalintatestissä kuvataan Hollandin persoonallisuustyyppit seuraavalla tavalla (<http://www.mol.fi/avo/avo.htm>)

R-tyypin ihmiset ovat käytännöllisiä. He mieluummin tekevät asioita kuin miettivät niitä tai puhuvat niistä. He pitävät tehtävistä, missä tarvitaan käden taitoa, tekniikan ymmärtämistä, liikunnallista kyvykkyyttä tai voimaa. He työskentelevät mielellään käsityöammateissa, koneiden tai laitteiden parissa, toiminnallisissa tehtävissä tai hoitavat eläimiä tai kasveja.

I-tyypin ihmiset ovat kriittisiä, eritteleviä, älyllisiä ja loogisia. He ovat uteliaita ja haluavat ymmärtää ilmiöiden syitä ja löytää ratkaisuja ongelmiin. He arvostavat tiedon hankkimista ja opintoja. He ovat itsenäisiä ja haluavat usein työskennellä yksin omaan tahtiinsa. He ovat kiinnostuneita teoreettisista ja soveltavista tieteistä ja hakeutuvat etenkin tutkimus- ja tuotekehittelytehtäviin.

A-tyyppin ihmiset ovat taiteellisia ja luovia. He pitävät tehtävistä, jotka antavat mahdollisuuden ilmaista itseään ja käyttää mielikuvitustaan. He ovat omaperäisiä, itsenäisiä ja emotionaalisia. He eivät pidä rutiinistyöstä ja tiukoista säännöistä. He suuntautuvat taiteellista ilmaisua tai tulkintaa vaativiin tehtäviin.

S-tyyppin ihmiset ovat kiinnostuneita muista ihmisistä ja heidän hyvinvoinnistaan. Ihmissuhteet ovat heille tärkeitä ja he nauttivat sosiaalisista kontakteista. He ymmärtävät muita ihmisiä, heidän tarpeitaan ja ongelmiaan. He ovat hyviä kuuntelijoita ja heillä on kykyä ja halukkuutta ratkaista ihmisten välisiä ongelmia. He haluavat työskennellä ammattiteissa, joihin sisältyy ihmisten auttamista, hoitamista, neuvomista tai opettamista.

E-tyyppin ihmiset ovat kunnianhimoisia, kilpailunhaluisia ja itsevarmoja. He arvostavat yhteiskunnallista asemaa ja varallisuutta. He ovat yleensä tarmokkaita ja pystyvät nopeisiin päätöksiin. He nauttivat haasteista ja ovat valmiita ottamaan riskejä. He ovat kiinnostuneita ihmisistä, mutta sosiaalisilla taidoillaan he pyrkivät pikemminkin johtamaan, valvomaan, vaikuttamaan tai suostuttelemaan kuin auttamaan muita ihmisiä. He toimivat mielellään johto- tai hallintotehtävissä, kaupallisisa tehtävissä tai yrittäjinä.

C-tyyppin ihmiset ovat järjestelmällisiä, huolellisia, tarkkoja ja tehokkaita. Työssä he turvautuvat mielellään tuttuihin menetelmiin. He pitävät järjestyksestä ja siitä, että asiat ovat vakaita ja ennustettavia. He haluavat säännölliset työajat ja täsmälliset ohjeet. He työskentelevät mielellään käytännöllisissä tehtävissä, joihin sisältyy tietojen järjestämistä ja käsittelyä. Tällaisia tehtäviä ovat esim. toimistotyöt ja laskennalliset tehtävät.

Hollandin (1985, 4-5) mukaan ihmiset etsivät itselleen sopivia toimintaympäristöjä sekä ilmaisevat sellaisia asenteita ja arvoja, jotka ovat yhteensopivia erilaisissa ympäristöissä olevien toimintaroolien kanssa. Hänen mukaansa myös jotkut tyypit ovat lähempänä toisiaan kuin toiset. Esim. käytännöllisillä ja tieteellisillä on enemmän yhteistä keskenään kuin systemaattisella ja taiteellisella. Jotkut toimintaympäristöt ovat Hollandin (Holland 1985, 5) mielestä selvemmin määriteltävissä kuin toiset. Sekä yksilöiden ja ympäristöjen identiteetit voivat olla selkeät tai vähemmän selkeät. Jos ihminen joutuu työskentelemään itsensä kanssa epäsojivassa ympäristössä, hän ei pääse kukoistamaan. Käytännöllisellä tyyppillä voi olla vaikeaa työskennellä sosiaalisessa ympäristössä tai työ esimerkiksi hoitoaloilla pelkistyy vain hoitorutiinien suorittamiseksi. Toki hoiva-alojen sisälläkin on suuntautumiseroja. Psykiatrisen sairaanhoitajan tehtävät ja ammatillinen suuntautuminen ovat pääosin erilaisia kuin tehosaston sairaanhoitajan tehtävät ja suuntautuminen. Kuitenkin molempien olisi hyvä olla ensisijaisesti kiinnostuneita ihmisten hoivaamisesta ja auttamisesta.

Hollandin mallin keskeisiä käsitteitä ovat: oman sisäisen näkemyksen ja ympäristön yhteensopivuus (congruence), yhdenmukaisuus (consistency), eriytyminen (differentiation) sekä identiteetti (identity). Yksilön ja ympäristön tyyppien yhteensopivuuden astetta voidaan mitata jopa erilaisilla matemaattisilla laskukaavoilla. Yksilön tyyppien sisäinen yhdenmukaisuus näkyy puolestaan siinä, kuinka lähellä yksilön kuvaamat sisäiset tyypit ovat mallissa. Eriytyminen puolestaan merkitsee sitä, että

koodin eri tyypit ovat selkeästi priorisoituneet. Tätä voidaan tarkastella mm. erona R ja A tai C:n välillä. Esim. jos R on selvästi korkea, A ja C melko tasaisia, niin henkilön koodin tyypit ovat selvästi eriytyneet. Identiteetillä kuvataan ammatillisen minäku- van selkeyden astetta (päämäärät, intressit sekä kyvyt).

Hollandin teorian mukaan R (käytännöllinen) -tyyppi on lähellä I (tieteellistä) – tyyppiä ja S (sosiaalinen) on lähellä E (yrittävä) –tyyppiä. Yrittävä tyyppi on puoles- taan kaukana tieteellistä tyyppiä ja tieteellinen tyyppi on ”keskimatkan” päässä sosi- aalisesta, samoin kuin käytännöllinen tyyppi on yrittävää tyyppiä. Systemaattinen tyyppi on kaukana taiteellisesta.

Hollandin teoriaan perustuvalla kyselyllä voidaan määrittää yksilön ammatillinen persoonallisuuskoodi, esim. AS tai ASI. Sillä on vaikutusta mm. yhdenmukaisuus- teen. Taulukosta 1 voidaan nähdä eri mallien yhdenmukaisuus. Korkea yhdenmukai- suus on RI,RC,IR,IA,AI,AS,SA,SE,ES,EC,CE,CR -koodeilla. keskinkertainen yhden- mukaisuus on RA,RE,IS,IC,AR,AE,SI,SC,EA,ER,CS,CI -koodeilla ja matala yhden- mukaisuus RS,IE,AC,SR,EI,CA -koodeilla.

Hollandin malli kuvaa tyyppien yhteensopivuutta. Sen perusteella voidaan ennus- taa myös tyytyväisyyttä, suoriutumista ja työn vaihtamisen halua. Esim. SI tai SIA tyyppi viihtyy sosiaalialalla, todennäköisesti suoriutuu siellä tasonsa mukaisesti ja hänen työpaikan vaihtamisen halut eivät ole kovin suuret. (Holland 1985, 30).

AMMATILLISEN KIINNOSTUKSEN VOIMAKKUUS JA PUUTE

Ammatillisen kiinnostuksen voimakkuutta tai puutetta voidaan lähestyä monenlai- sista psykologisista teorioista käsin. Arkielämässä ammatillisen kiinnostuksen puute tai heikkous voi ilmetä esim. ammatillisen koulutuksen puuttumisena vielä 20-20 -vuotiaana tai keskeytyneinä koulutuksina. Se voi näkyä myös etsiskelynä ja haluk- kuutena vaihtaa koulutusala esim. ns. pakkovalintojen jälkeen. Teoreettisesti amma- tillisen kiinnostuksen voimakkuutta voidaan yrittää teoreettisesti jäsentää esim. odotusarvo -teorioiden, attribuutioteorioiden sekä itsemääräämisteorian (Self-Deter- mination Theory, SDT) avulla.)

Odotusarvoteorioissa ihmisen tavoitteellista toimintaa (esim. työpaikka tai koulu- tus) tarkastellaan tavoitteisiin liittyvien odotuksien (esim. pääseminen haluamaansa koulutukseen) ja arvojen (itselle tärkeitä asiat koulutus- tai työpaikassa) yhtälönä. Ih- misen työmarkkina- tai koulutuskäyttäytyminen (suunta, sisältö ja voimakkuus) riip- puvat odotuksien ja arvojen yhteisvaikutuksesta. Odotuksien puute tai pettymykset sekä itselle merkityksellisten koulutus- ja työpaikkojen puute vaikuttavat kiinnostuk- siin (kts. Hull 1959, Atkinson 1964, Rotter et al 1975).

Atkinsonin teorian mukaan elämäntilanteet luovat erilaisia motivaatiota laukaise- via ärsykevihtejä, jotka aiheuttavat aktiviteettia ja pyrkimystä toimia tietyllä tavalla (Atkinson 1964, 295). Päätöksentekotilanteessa käyttäytymisen valintaan vaikuttavat subjektiivisesti arvioitu menestyksen (esim. tietyn koulutuksen suorittamisen) to- dennäköisyys ja tavoitteen saavuttamisen hyödyllisyys (Atkinson & Birch 1970,182).

Suorituspyrkimyksien voiman ja menestymisen saavuttamisen todennäköisyyden yhteys on U – käyrän muotoinen (Atkinson & Birch 1970, 184). Suoritusmotivaatio on alhainen, kun menestymisen todennäköisyys on suuri. Motivaatio saavuttaa huipunsa noin 50 %:n todennäköisyyden tilanteessa ja alkaa tämän jälkeen laskea voimakkaasti. (Atkinson & Birch 1970, 184-185). Olisi siis tärkeää, että tavoiteltava koulutus olisi oikein mitoitettu ihmisen kyky- ja taitotasolle, jotta motivaatio säilyisi optimaalisena. Koulutuksella tulee olla myös olla yksilöllistä merkitystä, eikä se saisi olla pelkkää ”pakkovalintaa.” Pakkovalintatilanteessa ei voi odottaa kovinkaan voimakasta motivaatiota. Voidaan tietenkin pohtia toimintateorian ajattelun mukaisesti, että motivaatio syntyy sitten vasta toiminnassa. Useimmiten kuitenkin jonkinlainen kipinä toiminnalle tulisi olla jo ennen sen alkua.

Rotterin (1975, 97) sosiaalisen oppimisen teoria pohjautuu odotusarvoteorian, mutta se painottaa odotuksien subjektiivista roolia (tulkintaa, attribuutioita) ja sitä etteivät ne välttämättä ole yhteydessä todellisuuteen. Teorian mukaan käyttäytyminen perustuu yksilön kokemuksiin eri tilanteista (Rotter & Hochreich 1975, 94). Rotterin mielestä kokemusten perusteella muuttuva tilanteiden hahmottamistapa on todellisuutta tärkeämpää (Rotter & Hochreich 1975, 97). Teoria on luonteeltaan sosiaalisten asioiden oppimisteoria, millä selitetään esim. toimintaa erilaisissa kulttuureissa ja alakulttuureissa ja missä keskeistä on sosiaalisten tilanteiden luokittelu esim. uhkaaviin ja ei-uhkaaviin tilanteisiin, paljon palkkioita ja vähän palkkioita sisältäviin tilanteisiin jne. (Rotter & Hochreich 1975, 113). Aktiivisen työnhaun sekä koulutuspyrkimyksien ilmeneminen riippuu sekä yksilön toivoman vahvistuksen (tuloksen) merkityksestä että yksilön odotuksesta siitä, että hän voi saavuttaa jonkin tavoitteen toimimalla tietyllä tavalla (esim. lukemalla paljon lääkikseen pääsemiseksi). Rotterin mielestä sosiaalisten tilanteiden tulkinta tilanteen hallittavuudesta (locus of control) on keskeistä, millä hän tarkoitti yksilön uskomusta siitä, johtaako joku käyttäytyminen palkkion saavuttamiseen juuri tietyssä tilanteessa. Näin ollen hallittavuus on yksi odotuksia määräävä tekijä. Rotter tutki mm. menestysodotuksia sisäisen hallinnan (internal control, esim. taito) ja ulkoisen hallinnan (external control, esim. muutos) tilanteissa (Weiner 1992, 212-213). Tietoisuus omista kyvyistä ja taidoista on merkityksellinen ammatillisen kiinnostuksen sekä koulutusmotivaation kannalta. Toinen keskeinen johtopäätös on se, että on tärkeää, että ihminen saa sellaisen kokemuksen, että työt ja koulutukset ovat jotenkin hallittavissa prosessina.

Deci & Ryanin (2014, 13-20) itsemääräämisteoriassa (SDT) keskeisiä käsitteitä ovat motivaation tasot: amotivaatio (eli motivaation puute), kontrolloitu motivaatio ja sisäinen motivaatio. SDT -teoria on motivaation makroteoria, missä voimakkaita tai tasokkainta motivaatiotilaa kutsutaan sisäiseksi motivaatioksi. Ihmiset ovat tuolloin tyytyväisimpiä ja kokevat toimintansa motivaatiotilan autonomiseksi ja sisäisesti ohjautuvaksi. Motivaatio syntyy itselle merkityksellisen toiminnan omaehtoisesta hallinnasta. Toiminta itsessään motivoi ja toimii vahvistavana tekijänä. Tila sinänsä ei ole pysyvä, vaan se on prosessin tulos. Kontrolloidun motivaation tilanteessa ihmiset tarvitsevat ulkoista painetta tai velvoitetta. Tällainen tilanne on usein tuttua erilaisissa ”aktiivoivissa toimenpiteissä”. Tällaisessa toiminnassa on tärkeää saada selkeät hyö-

dyt ja palkkiot toiminnasta. Ne voivat olla esim. taloudellisia, sosiaalisia tai myös selkeää palautetta siitä, mitä on oppinut. Amotivaation tilanteessa ihmiseltä puuttuu halu koulutukseen tai työhön. Psykkiset sairaudet mahdollistavat usein ”yleisesti hyväksytyin tien” ylläpitää amotivaation tilaa. Tällaisesta tilanteesta pois pääsy vaatii useimmiten joko/tai suostuttelua, velvoitteita tai ulkoista painetta.

SDT -teorian mukaan motivaatio on hyvä, mikäli se täyttää yksilölliset autonomian (oma-aloitteellisuus ja hallinnan kokemus), koetun pätevyyden (tehokas ja tavoitteellinen toiminta oman tason mukaisesti) sekä sosiaalisuuden (osallisuuden kokemus, kuuluminen johonkin yhteisöön) tarpeet. Esim. monet yksilöt eivät välttämättä kaipaa sosiaalisuuden kokemuksia (esim. autistiset henkilöt). Kaikki tarvitsevat koulutuksissaan ja töissään juuri heille sopivia vaatimuksia ja riittäviä tukitoimia sekä yksilön tarpeiden mukaista ohjausta.

KYVYT JA TAIOT AMMATINVALINNAN OHJAUKSESSA

Kuten aikaisemmin kirjoitin, niin kyky- ja taitotekijöillä on oleellinen merkitys ammatillisen kiinnostuksen kehittämisessä. Ihminen yleensä haluaa toteuttaa vahvuksiaan työelämässä. Yleensä hän on niistä jokseenkin tietoinen, joissakin tapauksissa epävarma ja joissakin tapauksissa kokemus omista vahvuuksista on epärealistinen. Ympäristö vaikuttaa itsetietoisuuteen vahvistaen joitakin pätevyyden kokemuksia (fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen) ja heikentäen toisia kokemuksia. Toisten antama palaute saattaa myös vääristää minäkuvaa riippuen siitä, kuinka objektiiviseen tietoon palaute perustuu. Koulutodistuksetkaan eivät välttämättä anna objektiivista kuvaa osaamisesta, koska monet saavat esim. ”armonumeroita”, jotta he pääsisivät peruskoulusta läpi. Inrovertit saattavat myös joskun tulla aliarvioiduksi arviointitilanteissa, koska he eivät nykyaikaisessa ”markkinayhteiskunnassa” osaa aina tuoda osaamistaan esille.

Historiallisesti kykyjen ja taitojen korostaminen ammatinvalinnan ohjauksessa liittyy tietoisin ammatinvalinnan ohjauksen alkuun. Yleisesti ammatinvalinnan ohjauksen tietoisena alkuna pidetään Frank Parsonsia (1854-1908) työtovereittensa kanssa 1908 Bostoniin perustamaa *Vocation Bureauta*. Parsonsia pohdituttivat sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvät yhteiskunnalliset kysymykset. Ammatinvalinnassa auttamisen hän näki mahdollisuuden edistää em. missiota. Monet Parsonsin ydinajatuksukset ovat vieläkin kestäviä ammatinvalinnan ohjauksen tai uraohjauksen perustana. Parsonsin toimintamalliin sisältyi kaksi vaihetta: 1) yksilön psyykkisten edellytysten arviointi ja 2) ulkoisten mahdollisuuksien kartoittaminen. Ulkoiset mahdollisuudet tarkoittivat työelämän eri toimialoja ja ammatteja sekä niihin valmistavaa koulutusta. (Tapaninen 2012, 11).

Parsons korosti tietoista ammatinvalintaa, missä itsensä tutkimisella on keskeinen merkitys. Hänen mielestään ”*on järkevämpää valita ammatti kuin vain etsiä töitä*”. Ammatin valinnan tulisi hänen mielestään perustua ohjattuun, rehelliseen ja tarkkaan itseanalyysiin. Nuoren pitäisi myös laajasti tutkia erilaisia ammatteja ja arvioida

niiden soveltuvuutta itselleen eikä vain sattumalta valita joitakin sellaisia ammatteja, jotka tuntuvat mukavalta. Hän myös korosti sitä, että ohjaajien on oltava ammattilaisia. (Parsons 1909, 1-2). Parsons perusteli tieteellisesti pätevää ammatinvalinnanohjausta sillä, että ammatin valinta on yksi elämän tärkeimmistä valinnoista ja huonojen valintojen seuraamuksena ihmisen kapasiteetti ei tule täysin hyödynnettyä työelämässä tai hän voi riskeerata väärillä valinnoillaan omaa hyvinvointiaan. Erityisen tärkeänä Parsons piti ammatinvalinnanohjausta siirtymävaiheessa koulusta työelämään. (Parsons 1909, 3). Itsetutkiskelun avulla ihminen pohtii itseään suhteessa työelämään: voimavaroja, kykyjä, kiinnostuksen kohteita sekä niiden syitä. Vertaisryhmät voivat toimia itsetutkiskelun tukena. Ammatillisesti pätevän ohjaajan kanssa keskustelu ohjaa nuorta pohtimaan omaa sosiaalista historiaa, perhettä, koulutus- ja opiskeluhistoriaa, kiinnostushistoriaa, rajoituksia jne. Kykyjen, oppimiskyvyn sekä persoonallisuuden testaamiseen tarvitaan ammattilaisia. Normeeratut testit ovat tärkeitä, koska ne realisoivat ihmiselle hänen omia ominaisuuksia suhteessa muihin ja siten vahvistavat realistista minäkuva. (Parsons 1909, 5-9).

Ulkoisten mahdollisuuksien kartoituksessa nuori analysoi toimialoja ja ammatteja sekä niiden soveltuvuutta itselleen. Tässä prosessissa hän voi tarvita avukseen ohjauksen lisäksi tutustumiskäyntejä kouluihin tai työpaikoille tai jopa työtehtävien koekielua oman soveltuvuuden arvioimiseksi. Kaikki nämä keinot kuuluivat jo Parsonsin työkalupakkiin. (Parsons 1909, 5-6).

Pattonin ja McMahonin (2006, 20) mukaan Parsonsin havainnot siitä, että ihmiset eroavat toisistaan erilaisia kiinnostuksen kohteiden, lahjakkuuden ja sekä kykyjen sekä erilaisten persoonallisuuspiirteiden sekä taitojen suhteen, ovat edelleenkin päteviä käytännön ohjaustyötä ajatellen. Mielestäni perustellusti he kuitenkin kritisivat Parsonsin ajatusta siitä, että kaikki tämä saataisiin esille lyhyillä (15 min) haastattelulla ja kyselylomakkeiden täyttämällä (yli 100 kysymystä). Koska psykometriikka eli psyykkisten tekijöiden mittaaminen oli tuolloin vielä kehittymätöntä, saattavat nämä kysymykset, ainakin osittain, tuntua nykyisin jopa hieman huvittavilta.

Vaikka Parsonsin ajattelussa erilaisten tietojen keruu, mukaan lukien perheen sosiaalinen ja taloudellinen tilanne, terveys, elämäntapa, liikkuvuus etc., oli kuvattu, ei hänen tekstistään selviä, miten näitä tietoja pitäisi ohjauksessa hyödyntää (Patton & McMahon 2006, 21). Näiden hänen käyttämiensä ”mittareiden” luotettavuutta voidaan myöskin kritisoida nykytietämyksen perusteella.

Pohjoismaisessa ammatinvalinnan ohjauksen perinteessä kykyjen testauksella on ollut oleellinen merkitys ohjauksen realistisuuden ja objektiivisuuden varmistamisessa. Kykyjen mittaamisessa on eklektisesti hyödynnetty sekä kykyjen faktoriteorioita että yleisen älykkyyden teoriaa. Yleisen älykkyyden teoria ja kykyjen faktoriteoria ovat viime aikoina psykologisen tutkimuksen käytännössä lähentyneet toinen toisiaan. Esim. uusimmassa yleistä kognitiivista suoriutumista mittaavassa testipatteristossa (WAIS-IV) voidaan laskea indeksit eri osa-alueille, jotka muistuttavat perinteisen toisistaan riippumattomien kykyfaktoreiden rakennetta. Esim kielellisen ymmärtämisen osa -aluetta mitataan faktoritesteissä V-faktoreilla, visuaalisen päättelyn osaluetta S- ja R -faktoreilla ja prosessointinopeutta P -faktoreilla. Ainoastaan työmuis-

ti -osa alueelta ei tietääkseni löydy faktoritesteissä vastaavuutta (?). Yleensä muistia onkin tutkittu erikseen. Ruotsin ammatinvalintapsykologien käytännössä luki -testit olivat mukana jo noin kaksikymmentä vuotta sitten. Peruslaskutaitoa mitattiin myös erillisillä testeillä. Vanhoissa AVO -testeissä oli myös peruslaskutaitojen mittari (N-faktori). Jos mennään historiallisesti taaksepäin, niin suomalaisista testipattereista löytyi aikoinaan havainto-motoriikkaa mittaava ”pikku-mökkien” rakentamisen testi. Valitettavasti se on poistunut psykologien käytöstä.

Kykyjen ja arvojen merkitystä ammatinvalinnassa tarkastellaan MTWA –teoriassa. Lyhennys on nimestä “The Minnesota Theory of Work Adjustment”. MTWA –teorian ytimenä on ihmisen työympäristöön sopeutumisen prosessi. Davis & Lofquist & Weissin (1968) mukaan työhön sopeutumisella tarkoitetaan dynaamista ja jatkuvaa prosessia, missä yksilö pyrkii saavuttamaan ja ylläpitämään oman käyttäytymisensä yhteneväisyyttä ympäristön vaatimuksien kanssa. Mallissa keskitytään ihmisen piirteiden yhteneväisyyteen työympäristön kanssa, joka sitten tuottaa työtyytyväisyyttä sen eri asteissa. Malli sisältää kaksi osaa: ennustavan mallin ja prosessimallin. Ennustava malli selittää, ovatko ihmiset tyytyväisiä työympäristöönsä, mikä puolestaan myös ennustaa työssä pysymistä. Prosessimalli puolestaan kuvaa, miten yhteensopivuus saavutetaan ja ylläpidetään. (Swanson & Schneider 2012).

Ennustavan mallin lähtökohtana on, että ihmisellä on sellaisia tarpeita ja arvoja, joille löytyy (tai ei löydy) palkkioita tai vahvistusta työympäristöstä. Jollakin ihmisellä saattaa olla tarve saada käydä työpaikallaan syvällisiä keskusteluja. Jos siihen ei ole mahdollisuutta esim. suuren ihmishuhdekuormituksen vuoksi, voi työntekijä kokea tyytymättömyyttä ja turhautumista. Työympäristöllä sattaalla sellaisia taito- ja kykyvaatimuksia, joita työnhakijalta pitäisi löytyä (esim. tietotekniset taidot, prosessoinninopeus, tiedonhallintataidot). Yhteensopivuus tai –sopimattomuus kuvaavat näitä ”matsausprosesseja”.

Jos ihmisen arvot ovat yhteensopivia työpaikan palkitsemien arvojen kanssa, niin ihminen kokee tyytyväisyyttä. Samoin jos ihmisen kyvyt ja työpaikan vaatimukset ovat yhteensopivia, niin ihminen kokee työtyytyväisyyttä. Teorian mukaan tulisi ihmisen arvoja ja kykyjä mitata. Esim. verbaliset kyvyt (luetun ymmärtäminen, sanavarasto, käsitteellistäminen etc.). MTWA -mallissa selvitettäviä ydinarvoja ovat mahdollisuus käyttää kykyjään ja suoriutua tehtävistä, kyetä ylläpitämään omaa hyvinvointiaan, (ei liian stressaava), saada sellainen asema, mitä itse arvostaa, kokea työnsä suhteellisen pysyväksi, ennustettavaksi, saada kokea itselleen tärkeää autonomian tasoa sekä sellaista altruismin tasoa, mikä soveltuu juuri hänelle. Tyytyväinen ihminen on tasapainotilassa ja jos tyytymättömyyttä ilmenee, niin syntyy epätasapainoa. Epätasapaino toimii motivaattorina muutoksen etsimiseen. Tyytymättömyys toimii tässä mallissa keskeisenä motivoijana. Tyytymättömyyttä voi ilmetä sekä yksilön tai ympäristön puolelta. Yksilö voi kokea tyytyväisyyttä, jos arvot ovat yhdenmukaisia, mutta riittämättömyyttä tai tyytymättömyyttä, jos omat kyvyt eivät riitä tehtävän suorittamiseen. Työntekijän kannalta haitallisin tilanne on kokea samanaikaisesti tyytymättömyyttä ja riittämättömyyttä.

Jos ihminen on tyytymätön, hän voi yrittää muutta joko ympäristöään tai itseään. Tai ihminen voi yrittää muuttaa arvojaan. Joka tapauksessa hänen täytyy päättää jäädäkö vai lähteä. Jos ihmiset kokevat itsensä riittämättömiksi, heillä on kaksi mahdollisuutta: lisätä taitoa ja osaamista tai yrittää muuttaa ympäristön odotuksia. Ratkaisevaa ihmisen pysymiselle työpaikassa on kokemus siitä, että hän kokee työssään tyytyväisyyttä sekä riittävyttä. Tämä sama koskee myös nuoria, jotka suunnittelevat työuraansa. Jos he kokevat työpaikoilla vaadittavien kykyjen ja taitojen hankkimisen liian vaativalta ja pitkältä prosessilta, he saattavat turhautua jo lähtökuoppiinsa. Monissa ammateissa arvot ovat sellaisia, että niihin on vaikea saada ihmisiä työskentelemään vapaaehtoisesti (esim. puhelinmyyjä). Ulkoiset olosuhteet ovat joissakin työtehtävissä niin karuja, että on vaikeaa houkutellessa niihin nuoria työntekijöitä (esim. kirkkaiden putkien hitsaus asennusyrytyksissä teollisuudessa).

Työntekijän tyytyväisyys ja riittävyden kokemus vaikuttavat toisiinsa. Esim. jos hän kokee työtyytyväisyyttä, niin todennäköisesti hän suoriutuu riittävällä tasolla. Ripeys, vauhti, rytmi ja kestävyys ovat myös väliin tulevia muuttujia (persoonallinen tyyli). Ripeä reagointi (jopa impulsiivinen) ympäristöön on erilainen kuin hidas. Vauhti kuvaa sitä energian määrää (intensiteetti), mikä tulee esiin yksilö-ympäristö-suhteessa. Rytmipuolestaan kuvaa suhteen syklistyyttä, esim. tasainen, jaksottainen, epävaka. Kestävyys puolestaan kuvaa suhteen ylläpitämiseen tarvittavaa energiaa. Erilaisten persoonallisuustyylien vuoksi samanlaiset arvot ja kyvyt omaavat toimivat eri tavalla suhteessa ympäristöönsä.

MTWA -teorian mukaan on olemassa neljä sopeutumistyyliä: joustava, aktiivinen sopeutuminen, reaktiivinen sopeutuminen sekä sisukkuus (määrätietoinen). Joustavuus tarkoittaa sitä, että kuinka paljon yhteensopimattomuutta yksilö sietää ennen kuin hän saavuttaa tyytymättömyyskynnyksen, mikä pakottaa hänet muutokseen. Kun kynnyks on ylitetty muutokseen reagointi voi olla joko aktiivista tai reaktiivista. Aktiivisessa sopeutumisessa ihminen lisää yritystä pienentää yhteensopimattomuutta (muuttamalla palkkioita tai yrittämällä muuttaa ympäristön vaatimuksia). Reaktiivisessa sopeutumisessa ihminen muuttaa tarpeitaan ja/tai taitojaan. Ihminen voi käyttää samanaikaisesti molempia sopeutumistyyliä. Sisukkuus tarkoittaa sitä, kuinka kauan ihminen on valmis kestämaan yhteensopimattomuutta käynnistettyään sopeutumiskäyttäytymisen. (Swanson & Schneider 2012).

Koska persoonallisuudella on merkittävä rooli välillisenä tekijänä ja persoonallisen tyylin muovaajana, ammatinvalinnan ohjauksessa käytetään myös persoonallisuuden arviointeja työkaluja, jotta asiakas tulisi tietoisemmaksi omasta persoonallisuudesta ja sen yhteydestä työelämään. Näin hän kykenee ainakin poissulkemaan sellaisia ammatteja ja työtehtäviä, mitkä eivät ainakaan sovi hänelle. Esim. hyvin introvertit ihmiset kärsivät usein kovinkin paljon tehtävissä, jotka vaativat paljon esilläoloa isoissa ryhmissä.

Työympäristöt myös eroavat sen suhteen, kuinka kauan ne ovat valmiita kestämaan yksilön ja ympäristön yhteensopimattomuutta. Kun joustavuuskynnyks on ylitetty, työpaikka voi tarjota koulutusta osaamisen parantamiseksi (aktiivinen sopeutuminen), siirtää henkilö osaamista vastaaviin toisiin tehtäviin (reaktiivinen). Jotkut

työpaikat erottavat heti ja jotkut odottavat esim. luonnollisen poistuman mahdollisuutta. Työkokeiluissa, työharjoitteluissa ja koulutuskokeiluissa työuraa suunnittelevat nuoret vaistoavat nämä mekanismit, vaikka he eivät niitä tietoisesti käsittelekään. Koska työelämän turnauskestävyys on nuorilla vielä pieni, niin moni nuori kokee erilaiset sopeutumisvaatimukset liian kovina ja jättää koko työuran suunnittelun sikseen, erityisesti jos heillä on muitakin vaikeuksia elämässä, kuten esim. mielenterveysongelmia.

MIELENTERVEYSKUNTOUTUJAN AMMATILLINEN KUNTOUTUMINEN

Hyvin monen mielenterveyskuntoutujan työelämään kuntoutumisen vaikeuksia voidaan ymmärtää mm. Seligmanin opitun avuttomuuden teorian pohjalta. Ko. teorias-
sa Seligmanin (1975, 13-20) mukaan avuttomaksi opitaan, mikäli tilanteita (esim. koulutus tai työhaku) ei kyetä itse kontrolloimaan. Vaikka käyttäytyään toivotulla tavalla, esim. yritetään suoriutua kuntouttavan työtoiminnan tehtävistä, niin seuraamus voi olla negatiivinen. Raportissa voi lukea, että kuntoutuja ei osannut tätä, eikä tätä tehtävää etc. Yrittämistä johtuvien seuraamusten ennustamattomuus aiheuttaa tilanteen hallitsemattomuuden kokemista. Oleellista on, ettei käyttäytymisen ja seuraamusten välistä yhteyttä opita, vaan passivoitutaan. Erilaiset itsenäiset etätehtävät ovat myrkkyä erityisen tuen tarpeessa oleville työuraa suunnitteleville nuorille. Niiden suorittamisen aikana tarvittaisiin jatkuvaa myönteistä palautetta, jotta tehtävän hallitsemisen tunne säilyisi. Jos tilanteet tuntuvat vaikeasti hallittavilta, niin aktiivisuus vähenee. Satunnaisten ja honosti perusteltujen palautteiden kokonaisuudesta kehittyy uskomus, että esim. koulutuksessa onnistumiseen ei vaikuta taitavatkaan suoritukset, koska seuraamuksia ei voida ennakoita (Seligman 1975, 38). Kokemukseen perustuva avuttomuus ilmenee passivoitumisena, menestymisen mahdollisuuksien näkemisen heikentymisenä sekä tunneherkkyyden, erityisesti pelon ja ahdistuksen lisääntymisenä (Seligman 1975, 44, 53). Pelko ja ahdistus vähenevät, jos ”esim. opiskelutrauma” aletaan kokea hallittavaksi. Pelko ja ahdistus muuttuvat masennukseksi, kun huomataan, ettei niihin todellakaan voi vaikuttaa (Seligman 1975, 54). Prosessissa syntyneet negatiiviset odotukset ovat hallinnan kokemuksia merkittävämpi tekijä avuttomuuden syntyprosessissa. Monet mielenterveyskuntoutujat eivät usko, että he selviävät koulutuksessa tai työssä. Tämä usko ylläpitää jonkinlaista sisäistä tasapainotilaa ja tyytyväisyyttä, varsinkin jos esim. psykoterapia on auttanut jo monien muiden elämän vaikeiden tilanteiden käsittelyssä. Aktivoituminen työelämän suuntaan lisää ahdistusta ja pelkoa, joka siten ennakoi masennuksen lisääntymistä ja epäonnistumisen todennäköisyyttä kuntoutusyrityksessä. Epäonnistuminen taas luo turvallisuutta ja vahvistaa jo olemassa olevaa negatiivista uskomusta.

Seligmanin (1975, 49) mukaan aktiiviseen yrittämiseen esim. opiskeluun liittyvissä vaikeissa tilanteissa on vain yksi syy: odotus siitä, että se helpottaa tilannetta. Vaikutusmahdollisuuksien puutteen kokeminen heikentää positiivisen, aktiivisen käyttäy-

tymisen käynnistämistä (Seligman 1975, 51). Seligmanin havaintojen mukaan kokemukset traumaattisten tilanteiden hallittavuudesta yleensä suojaavat opitulta avuttomuudelta ja hallittavuuskokemukset ja kyky erottaa avuttomuutta aiheuttavat tilanteet vähentävät avuttomuuden yleistymistä muihinkin tilanteisiin (Seligman 1975, 58-61). Monella mielenterveyskuntoutujalla on taustallaan monenlaisia epäonnistumisen tilanteita elämässään. Näissä prosesseissa he ovat liittäneet itseensä yleisen epäonnistumisen tulkinnan (yleisyys -attribuutio). Eli he kokevat epäonnistuvansa kaikessa, mitä he ovat tekemässä. Silloin on aivan sama, mitä tekee. Ohjauksessa tulisikin yrittää vaikuttaa näihin kognitioihin siten, että erilaisten elämäntilanteiden tulkinnan prosessia käsiteltäisiin erikseen pala palalta.

Seligmanin (1975, 77) käsityksen mukaan masentunut ihminen kokee itsensä arvottomaksi, syylliseksi tekosistaan eikä hän voi tehdä mitään helpottaakseen tilannettaan. Opittu avuttomuus ei edusta masentuneisuuden koko kirjoa, vaan sellaista, missä yksilön on vaikea käynnistää toimintojaan ja hän kokee itsensä voimattomaksi, toivottomaksi ja näkee tulevaisuutensa ankeana (Seligman 1975, 81). Opittu avuttomuus masennuksen muotona aiheuttaa pitkittyneenä passiivisuutta, psykomotoristen toimintojen hidastumista, kognitiivista hidastumista, sosiaalisen reagoinnin vaikeutta ja äärimmäisissä oloissa se saattaa tuottaa tylsyyttä (Seligman, 1975, 84). Masennuksen noidankehä on siinä, että avuttomuuskokemukset alentavat mielialaa ja alentunut mieliala lisää avuttomuuskokemuksia (Seligman 1975, 94). Opitun avuttomuuden hoidon päämäärä on ihmisen uskon palauttaminen siihen, että hän kykenee kontrolloimaan hänelle tärkeitä tapahtumia (Seligman 1975, 105). Ohjausprosessissa näitä kokemuksia kuntoutujalle syntyy pala palalta ja hän tarvitsee kuntoutumiseensa ”peilin”, joka auttaa muuttamaan sisäistyneitä negatiivisia syytulkintoja eli attribuutioita.

Garber et al (1980) pitivät merkityksellisenä toivottomuutta ja pessimismiiä tulevien päämääriensä saavuttamisen suhteen. Tämän näkökulman mukaan tavoitteiden saavuttamisessa epäonnistuminen ei ole riittävä syy masennukselle, vaan se edellyttää uskomusta siitä, ettei hän voi onnistua tulevaisuudessakaan (Garber & Miller & Abramson 1980). Tästä ajattelusta lähtevät masennuksen toivottomuusteoriat tulkitsevat masennuksen tulevaisuuden suuntautumisen häiriintymisenä (Garber et al 1980, 153). Näin ollen esim. epäonnistuminen työnhaussa ei ole riittävä syy masentumiseen, vaan se, ettei ihminen usko saavan työtä tulevaisuudessakaan. Ohjauksessa olisikin tärkeä suunnitella mielenterveyskuntoutujan prosessi siten, että varmistetaan kaikilla tavoin jo ennakkoon, että onnistumisen mahdollisuudet olisivat hyvät.

Avuttomuuskäyttäytymisen on katsottu jatkuvan suhteellisen pitkään. Esim. Fincham et al (1989) raportoivat yli kahden vuoden jatkuvaa avuttomuuskäyttäytymistä. Mielenterveyskuntoutujien työhön kuntoutumisen prosessi on useampivuotinen. Aika harvoin saadaan aikaan nopeita tuloksia. Onnistunut kuntoutumisprosessi saattaa sitten kestääkin hyvin. Esim. oman kokemukseni mukaan kroonisesta psykoosista (skitsofrenia) osa-aikaiseksi työntekijäksi kuntoutunut henkilö on työskennellyt samassa tehtävässä jo 20 vuotta.

Henkilökohtaiset syytulkinnat eivät sinänsä ole sopeutumista haittaavia, vaan joissakin tapauksissa ne saattavat olla hyvinkin sopeuttavia. Esim. epäonnistumisen tulkinta yrittämisen puutteesta johtuvaksi saattaa lisätä yrittämistä. Alentunutta itse-tuntoa ilmenee, kun ihmiset ovat tulkinneet itsessään olevan sellaisia negatiivisia ominaisuuksia, joita he pitävät minäkuvasa vuoksi tärkeänä tai joille he eivät ole löytäneet tai halunneet muutosta. (Abramsson et al 1989, 363). Tässä prosessissa koulutetulla ohjaajalla on erityisen tärkeä merkitys. Ohjauksessa kuntoutujan epäonnistumisen tulkintoja tulee ohjata yrittämisen puutteeseen pois henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvistä tulkinnoista.

Abramson et al (1989) kutsuvat opitun avuttomuuden uudistettua teoriaa masennuksen toivottomuusteoriaksi. Teorian mukaan toivottomuus on edeltävä ja riittävä syy toivottomuusmasennukselle. Toivottomuusmasennus on odotusta siitä, että erityisen toivotut tulokset eivät tapahdu tai että odotetaan erityisen kielteisiä tuloksia, joita ei voi estää millään varastossa olevalla keinolla. Siis avuttomuus on toivottomuuden välttämätön osatekijä, mutta se ei ole riittävä tuottamaan toivottomuutta (Abramson et al 1989). Yleistynyt toivottomuus tarkoittaa sitä, että kielteiset odotukset ja avuttomuusodotus näkyvät monilla elämän alueilla. Olosuhdesidonnainen pessimismi puolestaan merkitsee sitä, että se näkyy vain rajoitetulla elämänalueella. (Abramson & Metalsky & Alloy 1989, 358-359). Pessimismi voi rajoittua vain työllistymisasioihin, mutta jos se yleistyy, se näkyy monilla elämän alueilla. Mielenterveyskuntoutujan elämän asioita tulisi tukea ratkaisemaan yksi kerrallaan, jotta kuntoutujalle tulee selkeä kokemus näiden elämänalueiden erillisyydestä.

Tutkin väitöstyössäni mm. psyykkistä pahoinvointia selittäviä tekijöitä työttömyystilanteessa regressioanalyysin avulla (Pietiläinen 2005). Psyykkistä pahoinvointia (koettua terveyttä, masennus) mitattiin GHQ -mittarilla (Goldberger 1993). Regressiomalli selitti työttömyystilanteen psyykkisestä pahoinvoinnista 51 %. Kärki-muuttujana oli työttömyystunteet eli työttömyystilanteen aiheuttamat pettymykset (työttömyysmasennus). Se selitti työttömyystilanteen aiheuttamasta pahoinvoinnista 33 %. Työttömyystilanteen yleisyys -tulkinta selitti 9 %, taloushuolet 6 % sekä alhaiset työllistymisodotukset 3 %.

Koska mielenterveyskuntoutuja voi muutoinkin huonosti, hän voi yrittää välttää masentumasta vielä enempää pysymällä pois työmarkkinoilta tai siihen johtavasta koulutuksesta. Näin hän välttää kokemasta ns. erityistä työttömyysmasennusta. Monet työttömät myös kokevat ns. opittua avuttomuutta, mikä tarkoittaa sitä, että millään tekemisellä ei ole positiivista vaikutusta, koska he kokevat epäonnistuvansa aina (yleisyys -attribuutio). Mielenterveyskuntoutuja voi myös tyytyä vähiin, mutta varmoiin tuloihin, koska näin hän välttää taloudellisen tavoittelun tuomia huolia. Hänen kannattaa olla myös mahdollisimman vähän aktiivinen työmarkkinoiden suhteen, koska aktiivisuus luo vain turhia odotuksia, jotka riskeeraavat psyykkistä hyvinvointia.

Edellämämainituista syistä mielenterveyskuntoutujan kuntoutuminen vaatii pitkää prosessia, missä voidaan pienien askeleiden kautta varmistaa onnistuminen, edistää ohjauksessa onnistumistulkintojen kognitiivista yhdistämistä omaan tekemiseen,

kuntoutujan talouden turvaamista kuntoutumisen aikana sekä erilaisen turhan ”buustaamisen” välttämistä. Mielenterveyskuntoutujien työelämäohjaus on kestävyyslaji, mikä useimmiten vaatii vuosien prosessia.

HAVAINTOJA JA TULOKSIA

Yhteensä Tupa -toiminnan psykologiseen ammatinvalinnan ohjaukseen osallistui noin 60 henkilöä. Alkuvaiheessa ohjaustoiminnan ohessa arvioitiin asiakkaiden tutkimiseen tarvittavia menetelmiä ja toisessa vaiheessa asiakkaiden arviointi suoritettiin tarvittaessa kohtuullisen laajoin menetelmin. Muutoinkaan kaikkia ei tutkittu, jos siihen ei ollut erityistä tarvetta joko ohjaavan tahon puolelta tai itse nuoren toivomuksesta. Kaiken kaikkiaan toiseen Tupa -vaiheeseen osallistuneista asiakkaista laajoihin tutkimuksiin osallistui 42. Heidän keski-ikänsä vaihteluväli oli 19-29 vuotta. Miehiä heistä oli 26 (62 %).

Puolet tutkimuksiin osallistuneista oli suorittanut jonkin ammatillisen koulutuksen (n=21) ja puolella (n=21) ei ollut ammatillista koulutusta. Yhdellä oli takanaan kolme ammatillista koulutusta ja yhdellä kaksi. Tutkimushetkellä nuorista aikuisista vain yksi oli työelämässä ja kukaan ei ollut koulutuksessa. Enemmistö tutkimuksen otoksesta oli kuntouttavassa työtoiminnassa. Muut olivat muissa toimenpiteissä, työllistämistä edistävissä projekteissa tai sairauslomalla. Työelämäpolkua ajatellen lähdettiin siis yhtä poikkeusta lukuun ottamatta lähes nolatilanteesta.

Taulukossa 2 on kuvattu asiakkaiden ammattikoulutukset ja ne on jaoteltu Hollandin (1985) ammatillisen kiinnostuksen suuntautumisen ensisijaisen faktorin mukaan. Eniten lähtötilanteessa asiakkailla oli takanaan käytännöllisten alojen (Hollandin mallissa R-alat) koulutuksia (16 kpl). Neljällä oli rakennusalan perustutkinto, kolmella kokin ammattitutkinto, kahdella vaatetusompeleijan tutkinto, kahdella LVI -asentajan koulutus. Muita ns. R -alojen koulutuksia olivat sähköalan perustutkinto, metallialan perustutkinto, puuseppä, tietotekniikka-alan perustutkinto ja leipurikonditori. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammasteista (Hollandin luokituksessa S-alat) kahdella oli tutkinto hyvinvointialoilta. Luovista aloista (Hollandin A-alat) yksi oli suorittanut media-assistentin koulutuksen ja yksi artesaanin koulutuksen. Systemaattisuutta ja tarkkuutta vaativista ammasteista (C -alat) yksi oli suorittanut laborantin koulutuksen ja yksi datanomin koulutuksen. Tupa -toiminnan asiakkaat eivät olleet työllistyneet koulutusammateissaan niillä työnhakuaalueilla, missä he ovat kokeneet itsensä mahdolliseksi hakemaan töitä. Osa koki tehneensä väärän valinnan ja valinnee jonkin koulutuksen, koska jotakin piti vain valita. Osa koki, etteivät he sovellu koulutuslalleen tai he voivat ko. aloilla huonosti (tyytymättömyys). Jotkut kokivat, ettei työnantaja vain halua palkata heitä, koska he eivät osaa tai juuri heitä ei haluta palkata (vrt. riittämättömyys). 16 (38%) nuorella aikuisella oli taustalla jokin keskeytynyt koulutus. Heistä 11 (26%) ei ollut lainkaan ammatillista koulutusta, viidellä keskeyttäneistä oli myös jokin muu ammatillinen koulutus.

Taulukko 2. Tutkimusaineiston asiakkaiden ammattikoulutus luokiteltuna Hollandin teorian kärkimuuttajan mukaan.

Ammatillinen suuntautuminen	n	Ammattikoulutuksia
R-Käytännölliset alat	16	Rakennusalan perustutkinto (4), Kokki (3), Vaatusom- pelija (2), LVI-asentaja (2), Sähkötekniikka perustutkinto (1), Tietotekniikka perustutkinto (1), Leipuri-konditori (1), Metallialan perustutkinto (1)
I-Tutkivat alat	0	
A-Luovat alat	2	Media-assistentti (1), Artesaani (1)
S-Ihmisten hoivaaminen, auttaminen ja ohjaa- minen	3	Lähihoitaja (2), Sosionomi (1)
E-Yrittäminen, myynti, asiakaspalvelu ja vaikut- taminen	0	
C-Järjestelmällisyyttä ja tietohallintaa vaativat alat	2	Teollisuuslaborantti (1), Datanomi (1)

Ohjausprosessin aikana 35 (n=42) ilmaisi ammatillisen kiinnostuksensa kohteensa. 7 heistä ei kyennyt ilmaisemaan mitään kiinnostuksen kohdetta. Heidän kanssaan ohjausta olisi pitänyt jatkaa pitempään. Käytännölliset alat (R-alat) nousivat kärkeen 17 nuoren aikuisen kohdalla. Tietotekniikka kiinnosti 5 nuorta, peliala 2 nuorta, kiinteistöhuolto 2 nuorta, rakennusala 2 nuorta. Lisäksi kiinnostusta osoitettiin varastotyötä, auton asentajan työtä, leipurin työtä, prosessinhoitajan työtä, keittiötyötä ja sähköautomaatiotyötä kohtaan.

R -alojen suhteellisen osuuden painotus oli hieman pienempi kuin ammattikoulutuksen omaavilla ohjaukseen tullessa. Kiinnostuksen kirjo oli siis rakenteellisesti hieman laajentuneet. Tutkimuksellista otetta vaativat työt ja ammatit nostettiin myös kiinnostusalueiksi (I -alat Hollandin taksonomiassa). Kaksi oli kiinnostunut graafisesta suunnittelusta ja yksi luonnontieteiden opiskelusta ja yksi kielten opiskelusta. Yksi nuori oli kiinnostunut luovista aloista (A-alat). Esiin nousi kiinnostus media-alasta. Ihmisten hoivaamiseen, auttamiseen ja ohjaamiseen liittyvistä (ns. S-aloista) aloista oli kiinnostunut 6 nuorta. Kolme heistä oli kiinnostunut nuorisotyöstä, kaksi lähihoitajan työstä ja yksi sosiaalialan työstä. Hollandin taksonomian mukaisista E-aloista oli kiinnostunut 4 nuorta. Tällaisia ammattihaaveita nuorilla olivat kaupan-, myynnin ja asiakaspalvelun tehtävät. Systemaattisuutta ja tarkkuutta (C-alat) vaativista tehtävistä oli kiinnostunut kolme nuorta. Tällaisia ammattiunelmia olivat kirjastotyö, laboratorio työ sekä tietohallinnan tehtävät. Arvioni mukaan useimmiten kiinnostava ammatti tai työ oli realistisuuden rajoissa.

Taulukko 3. Tutkimusaineiston asiakkaiden ohjauksessa ilmaisema ammatillinen kiinnostus (ensisijainen ala)

Ammatillinen suuntautuminen	n	Ammattikoulutuksia
R-Käytännölliset alat	17	Tietotekniikka (5), Peliala (2), Kiinteistöhuolto (2), Rakennusala (2), Varastotyö (1), Auton asentaja (1), Leipuri (1), Sähköauto-maatio (1), Keittiötyö (1), Prosessinhoitaja (1)
I-Tutkivat alat	4	Graafinen suunnittelu (2), Luonnontieteet (1), Kielet (1)
A-Luovat alat	1	Media-ala
S-Ihmisten hoivaaminen, auttaminen ja ohjaaminen	6	Nuoriso- ja vapaa-ajan ohjaaja (3), Lähihoitaja (2), Sosionomi (1)
E-Yrittäminen, myynti, asiakaspalvelu ja vaikuttaminen	4	Kaupan, myynnin ja asiakaspalvelun tehtävät
C-Järjestelmällisyyttä ja tietohallintaa vaativat alat	3	Laboratoriotyö (1), Kirjastotyö (1), Tietohallinto

Taulukossa 4 on kuvattu Tupa -asiakkaiden ammatillisen kiinnostuksen muuttuminen ohjausprosessin. Toiset ilmaisivat kiinnostuksensa jo ohjauksen alussa, toiset tutkimusprosessin aikana ja jotkut muotoilivat kiinnostuksensa ohjausprosessin loppuvaiheessa. Taulukossa 5 ei ole huomioitu niitä, jotka ovat ilmaisseet kiinnostuksensa jälkeensä, esim. hakeutumalla uuteen koulutukseen.

Aikaisemmin ammatillisen koulutuksen suorittaneita oli 21. Heistä enemmistöllä oli jokin uusi kiinnostuksen kohde jossakin vaiheessa ohjausprosessia. Kuten taulukosta 4 näkyy, niin 13 (n=21) muutti suuntautumistaan ohjauksen aikana entiseen koulutusammattiinsa suhteutettuna. Heistä 8 lähti opiskelemaan niille aloille, mistä he puhuivat ohjauksessa. Muut olivat marraskuun 2019 seurantahetkellä kuntouttavassa työtoiminnassa tuntemattomilla aloilla tai heistä ei ole saatu palautetietoa.

Lähtötilanteessa 21:llä nuorella ei ollut ammatillista koulutusta. Heistä 16 ilmaisi jonkinlaisen kiinnostuksen kohteen. Kiinnostuksen voimakkuus vaihteli suuresti yksilöiden välillä. Kiinnostuksensa ilmaisseista marraskuussa 2019, 2 opiskeli ohjauksen suuntaisella alalla ja 2 opiskeli muilla aloilla. Yksi heistä oli pätkätöissä. Yksi oli kuntouttavassa työtoiminnassa tuntemattomalla alalla. Neljä heistä oli muissa aktiivisissa toimenpiteissä. Yksi siirtyi aikuispuolen työnhakijaksi. Neljä heistä oli sairauslomalla. Yhdestä asiakkaasta en saanut tietoja.

Taulukossa 4 on kuvattu kiinnostuksen rakenteellisia muutoksia, joita oli 10 asiakkaalla. Nämä henkilöt erityisesti tarvitsivat ohjausta ja tukea, jotta he uskalsivat tehdä koulutuksellisia ratkaisuja. Nämä henkilöt tarvitsivat myös psykologisten tutkimuksien tuloksia päätöksentekonsa helpottamiseksi. Nämä henkilöt ovat myös ymmärtäneet, ettei heidän aikaisempi koulutusalaansa rakenne ainakaan vastaa heidän ammatillisen kiinnostuksen rakennettaan. Hollandin teorian (1985) kärkeämuuttujaa (vahvin intressi) käytettiin rakenteellisen muutoksen arvioinnissa. Seurantavaiheessa 6 heistä opiskeli ohjauksen suuntaisella alalla, yksi vaihtoi työpaikkaa, yksi oli kuntouttavassa työtoiminnassa ja kahdesta en saanut seurantatietoja.

Ohjauksessa oli kaksi sellaista henkilöä, joilla oli jokin ammatillinen koulutus, mutta jotka olivat vielä ohjausprosessin aikana ”vaiheessa”, eivätkä he näin kyenneet ilmaisemaan ammatillista kiinnostustaan. Seurantatietojen perusteella toinen heistä on töissä ja toinen opiskelee rakenteellisesti aivan uudelle alalle.

Taulukosta 4 voidaan myös havaita, että ohjauksessa oli 3 sellaista asiakasta, joilla oli jokin ammattikoulutus ja jotka eivät halunneet muuttaa suuntautumistaan, vaan he halusivat työllistyä koulutusaloillaan. Heillä oli siis vahva motivaatio, mutta erityisiä työllistymisen pulmia. Yksi heistä oli seurantahetkellä töissä. Kaksi muuta heistä on saanut muuta tehostettua tukea, jotta työllistymisen edellyttämät valmiudet paransivat (psykoterapia, täsmäkohdennettu kuntouttava työtoiminta etc.).

Ohjauksessa oli 5 sellaista henkilöä, joilla ei ollut ammatillista koulutusta ja jotka eivät ilmaisseet mitään ammatillista kiinnostusta ohjauksen aikana. Yksi heistä opiskelee avoimessa ammattiopistossa, yhdelle sitä suositeltiin (nykytilasta ei tietoa). Kolme heistä oli seurantahetkellä sairauslomalla.

Taulukko 4. Ammatillisen kiinnostuksen muutos ohjausprosessin aikana

Muutos	n	Havaintoja ja marraskuun 2019 tilanne
Kiinnostuksen kohde muuttunut aikaisempaan ammattiin verrattuna, uusi kiinnostava ammatti	13	Selkeä ja melko voimakas kiinnostus *Opiskelee ohjauksen suuntaisella alalla (8) *Kuntouttavassa työtoiminnassa, ala tuntematon (3) *Ei tietoa (2)
Ei aikaisempaa ammattikoulutusta. Ammatillinen kiinnostus ilmaistiin ohjausprosessin aikana	16	Kiinnostus ilmaistiin vaihtelevalla intensiteetillä ja se vaihteli yksilökohtaisesti. *Opiskelee ohjauksen suuntaisella alalla (2) *Opiskelee muilla aloilla (2) *Pätkätöissä (1) *Kuntouttavassa työtoiminnassa, ala tuntematon (1) *Muissa toimenpiteissä, esim. valmennuksessa työkokeilussa, kuntoutusarviointissa (4) *Siirtyi aikuispuolen työnhakijaksi (1) *Sairauslomalla (4) *Ei tietoa (1)
Kiinnostuksen rakenne muuttunut (R-I-A-S-E-I)	10	Aikaisempi koulutusammatti ei ole vastannut kiinnostuksen rakennetta. Tiedetään, mitä halutaan työltä. *Opiskelee ohjauksen suuntaisella alalla (6) *Vaihtoi työpaikkaa (1) *Kuntouttavassa työtoiminnassa, ala tuntematon (1) *Ei tietoa (2)
Kiinnostuksen kohdetta ei ole, ammattikoulutus on	2	Kiinnostuksen herääminen myöhemmässä vaiheessa. *Ohjauksen prosessi oli ohjauksen aktiivivaiheessa vielä kesken. Toinen on nyt opiskelemassa uudelle alalle, toinen töissä.
Kiinnostuksen kohde säilynyt samana	3	Vahva kiinnostus koulutusammattiin. *Työllistymisen tai ammatillisen kuntoutuksen tukemisen pulmat. Tarvitaan lisää tukea ja toimenpiteitä: psykoterapia, kuntouttava työtoiminta erityistukineen etc. (2) *Työllistynyt avoimilla työmarkkinoilla (1)
Kiinnostuksen kohdetta ei ole ohjausprosessin jälkeen. Ei ammattikoulutusta	5	Kiinnostusta ei ole tai se on hyvin heikkoa. *Opiskelee avoimessa ammattiopistossa (1) *Suositeltu avointa ammattiopistoa, nykytilasta ei tietoa (1). *Sairauspäivärahalla (3).

Taulukossa 5 on kuvattu Tupa -toimintaan osallistuneiden kognitiivisten suoritustestien tulokset WAIS-IV:llä mitattuna (n=39). Taulukosta 5 voidaan nähdä, että tutkimukseen osallistuneiden yleinen kognitiivinen suoritustaso on vähän alle keskitason-tasoa ja se poikkeaa tilastollisesti merkitsevästi (5%:n merkitsevyystaso) ikäluokan keskiarvosta (indeksi=100). Tutkimukseen osallistuneiden prosessointinopeus oli keskimäärin keskitasoa. Samoin tutkittavien keskimääräinen visuaalinen päättelykyky oli keskitason alarajoilla. Tutkittavien keskimääräinen työmuisti oli vähän alle keskitason ja kielellinen ymmärtäminen keskimääräisesti selvästi alle keskitason. Keskimääräinen kielellisen ymmärtämisen indeksi poikkeaa myös tilastollisesti merkitsevästi (5%:n merkitsevyystaso) tutkittavien ikäluokan keskiarvosta (indeksi=100). Tutkimus viittaa siihen, että tutkittavissa on monia sellaisia, joilla on vaikeuksia ymmärtää kielellisiä asioita ja joilla on hieman keskimääräistä rajallisempi työmuisti. Keskiarvoja voisi tulkita siten, että tutkittavissa oli monia, joilla on joko yleisiä tai erityisiä oppimisvaikeuksia erityisesti kielellisen ymmärtämisen osa-alueella. On mahdollista, että tämä on ollut yksi syy asiakkaaksi valikoitumiseen sekä esim. säätöiden toimintaan sekä tässä yhteydessä Tupa -toimintaan.

Taulukko 5 . Tupatoiminnan kognitiivisen suorituskyvyn mittaukseen osallistuvien keskiarvot ja keskihajonta WAIS-IV:llä mitattuna (n=39)

Osa-alue	Keskiarvo	Keskihajonta
Kielellinen ymmärtäminen	75,7	17,6
Visuaalinen päättely	90,5	18,8
Työmuisti	86,4	14,8
Prosessointinopeus	93,1	15,4
FSIQ (yleinen suoritustaso)	81,1	16,8

Tupatoimintaan osallistuvilla asiakkailla ei ollut sukupuoleen liittyviä eroja kykyjen eri osa-alueilla minkään kognitiivisen muuttujan kohdalla. Ammatillisella kiinnostuksella tai sen puuttumisella ei myöskään ollut yhteyttä kognitiivisiin muuttujiin. Taulukosta 6 on nähtävissä, että ammattikoulutuksen käyneiltä ja niillä, joilta se puuttui, löytyi vain yksi suuntaa antava ero (merkitsevyys .007) visuaalisen päättelykyvyn osalta. Eli on suuntaa antavia viitteitä siitä, että näköön perustuva päättelykyky olisi heikompi niillä, joilla ei ole ammatillista koulutusta. Monella Tupa -toimintaan osallistuvalla nuorella aikuisella aikaisempi ammattikoulutus oli käytännöllisiin ammatteihin suuntautunut. Näissä ammateissa tarvitaan yleensä kohtuullista visuaalista päättelykykyä. Analyysissa havaittiin myös ei-merkitsevä, mutta suuntaa antava yhteys yleisen kognitiivisen suoritustason ja ammattikoulutuksen keskeyttämisen välillä. Heikompi yleinen kognitiivinen suoritustaso on jonkinlaisessa yhteydessä keskeyttämisen todennäköisyyteen. Taulukosta 6 voidaan nähdä, että kiinnostusta käytännöllisiin ammatteihin lisää kielellisen ymmärtämisen heikkous (5 %:n merkit-

sevyystaso). On oletettavaa, että vaikeudet kielellisen ymmärtämisen osa-alueilla vaikuttavat nuoren aikuisen ammatillisessa suuntautumisessa poissulkevasti ja suuntaavat kiinnostusta käytännöllisiin ammatteihin (R-alat).

Taulukosta 6 voidaan havaita, että mielenterveyspulmista kärsivillä tupa -asiakkailla kielellisen ymmärtämisen osa-alue on parempi kuin niillä, joilla ei ole mielenterveysongelmia (1 %:n merkitsevyystaso). Tulosta voitaneen tulkita siten, että mielenterveyden ongelmista kärsivät ajautuvat muita helpommin vaikeasti työllistettävien ja koulutettavien ryhmään, vaikka heillä olisikin kognitiivisia edellytyksiä suoriutua monenlaisista koulutuksista, jotka vaativat kielellisiä kykyjä.

Taulukko 6. Kognitiivisen suorituskyvyn yhteys, ammatilliseen koulutukseen, keskeyttämiseen, ammatillisen kiinnostuksen rakenteeseen ja mielenterveysongelmiin (n=39).

Osa-alue	Ammatti-koulutus		Keskeytys		Kiinnostus R-alat		Mielenterveyspulma	
	K	E	K	E	K	E	K	E
Kielell. ymmärt.	79,7	71,9	68,7	78,4	68,6 F=6,5	83,9 0,02 *	83,3 F=7,5	69,1 0,01 **
Vis. päättely	96,2 F=3,5	85,2 0,07 n.s	82,9	93,5	91,9	92,0	92,9	88,5
Työmuisti	86,4	86,5	86,8	86,3	88,2	85,5	90,2	83,2
Prosess. nopeus	94,6	91,6	87,7	95,1	90,5	95,7	91,0	94,8
FSIQ	85,3	77,0	73,7 F=3,1	83,9 0,09 n.s	78,5	85,4	85,6	77,2

K=kyllä, E=ei * =5 %:n merkitsevyystaso (Anova)

** =1 %:n merkitsevyystaso

Psykologisessa tutkimuksessa oppimistaitoja (lukeminen, kirjoittaminen ja laskeminen) mitattiin tarvittaessa NMI -instituutin kehittelemillä yksilöllisillä testeillä (taulukko 7). Oppimistaitotestejä käytettiin selvittämään ja tarkentamaan erityisesti mahdollisia lukivaikeuksia ja/tai matematiikan erityisvaikeuksia. Erityisesti lukipulmat tulivat esille vähän keskitasoa hitaampana teknisenä lukemisena (ääneen lukeminen), keskimääräistä hitaampana kirjoittamisena ja sellaisessa luetun ymmärtämisestä mittaavassa tehtävässä, missä osa vastauksista tuotetaan kirjallisesti ja osa verbaalisesti. Luetun ymmärtämisen tunnistamistehtävä, monivalintatehtävä, meni tutkimukseen osallistuvilla keskimääräisesti. Peruslaskutaitojen hallinnassa tutkittavat olivat keskitasoa heikompia peruskoulun 6. lk:n normeihin verrattuna.

Taulukko 7 . Tupatoiminnan oppimistaitotestien tulokset standardipisteiden keskiarvona

Osa-alue	n	Keski-arvo	Normikeski-arvo	Tasokuvaus
Tekninen lukemisen nopeus (teksti)	19	3,8	5	Vähän keskitasoa hitaampi
Luetun ymmärtäminen (monivaikeita tehtäviä, tunnistaminen)	22	5	5	Keskitasoa (mediaani)
Luetun ymmärtäminen (verbaalinen ja kirjallinen tuottaminen)	21	3,9	5	Vähän alle keskitason
Kirjoitusnopeus	19	2,7	5	Keskimääräistä hitaampi
RMAT (peruslaskutaitojen testi)	23	6,1	10	Keskitasoa heikompi

Tupa-aineistosta voi havaita (taulukko 8), että käytännöllisiin aloihin suuntautumisessa on sukupuolittumisen piirteitä, vaikka otoksen pienuuden vuoksi khin -neliö-merkitsevyyteen pitääkin suhtautua kriittisesti (.003, 1 %:n merkitsevyytaso). Tupa-toimintaan osallistuneet nuoret miehet olivat naisia suhteellisesti enemmän kiinnostuneita käytännöllisistä ammanteista (R-alat). Tämä havainto vastanee yleistä havaintoa koulumaailmasta.

Taulukko 8 . Sukupuoli ja ammatillisen kiinnostuksen rakenteen suuntautuminen käytännöllisille aloille

Sukupuoli	Ei ole kiinnostusta käytännöllisille aloille	On kiinnostusta käytännöllisille aloille	n
Nainen	11	2	13
Mies	7	15	22
Total	18	17	35

Khin neliö: merkitsevyys= .003 **, 1 %:n merkitsevyytaso.

Tupa -aineistosta (taulukko 9) nähdään viitteitä sukupuolen ja ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen yhteydestä. Ei-ammattikoulutusta omaavien miesten suhteellinen osuus keskeyttäneistä on suurempi kuin naisten. Tuloksen khin neliötestin luotettavuutta alentaa yhden solun alhainen tapauksien määrä. Nuorten miesten suhteellinen osuus ammattikoulutuksen keskeyttäneistä on suurempi kuin naisten.

Taulukko 9. Sukupuolen ja ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen yhteys (ei ammatillista koulutusta)

Sukupuoli	Ei ole keskeyttänyt	On keskeyttänyt	n
Nainen	15	1	16
Mies	16	10	26
Total	31	11	42

Khin neliö: merkitsevyys = .022 *, 5 %:n merkitsevyystaso.

Taulukossa 10 on kuvattu käytännöllisistä aloista kiinnostuneiden (tai ei kiinnostuneiden) yhteys ammattikoulutuksen keskeyttämiseen niiden osalta, joilla ei ole takanaan suoritettua ammattikoulutusta. Otos on pieni, joten tulos on vain suuntaa antava. Khin -neliötestin luotettavuutta heikentää se, että yhdessä solussa arvo on alle 5. Ammattikoulutuksen keskeyttäneistä on kuitenkin suhteellisesti enemmän kiinnostuneita käytännöllisistä aloista. Yksi syy voi olla se, että he kokevat, etteivät selviä teoreettisemmasta opetuksesta.

Taulukko 10. Käytännöllisistä ammatteista kiinnostuneiden (R-alat) osuus ei-ammattikoulutusta omaavista koulutuksen keskeyttäneistä

Ammattikoulutuksen keskeyttäminen	Ei ole kiinnostusta käytännöllisiin aloihin	On kiinnostusta käytännöllisiin aloihin	n
Ei	17	10	27
Kyllä	1	7	8
Total	18	17	35

Khin -neliötestissä merkitsevyys = .016 , 5 %:n merkitsevyystaso.

Taulukossa 11 on kuvattu yhteyttä todettujen mielenterveyspulmien ja ammatillisen kiinnostuksen olemassaolon ja puuttumisen välillä. Otos on pieni, jolloin solujen henkilöiden lukumäärä jää pieneksi (<5). On kuitenkin viitteitä siitä, että Tupa -ohjausprosessi ei ole edistänyt ammatillisen kiinnostuksen syntymistä kaikilla niillä henkilöillä, joilla on mielenterveysongelmia, samassa määrin kuin niillä, joilla näitä ongelmia ei ole. Mielenterveyskuntoutujat ilmeisesti tarvitsevat pitempää ohjausprosessia ja laadullisesti myös erilaista moniammatillista työskentelyotetta ja/tai erityistä valmennusohjelmaa.

Taulukko 11 . Ohjausvaiheen ammatillisen kiinnostuksen ja mielenterveyspulmien yhteys

Mt-pulmia	Ei ole kiinnostusta	On kiinnostusta	n
Ei	1	20	21
Kyllä	6	15	21
Total	7	35	42

Khin -neliö = 0,047 * ,5 %:n merkitsevyystaso.

Taulukossa 12 on kuvattu WAIS-IV:lla mitattujen kielellisten indeksien erot mielenterveyskuntoutujilla sekä muilla Tupa -asiakkailla. Anova:n varianssianalyysin perusteella mielenterveyskuntoutujien kielellinen ymmärtäminen on muita tupa-asiakkaita parempi. Mielenterveyskuntoutajat ajautuvat todennäköisesti keskimääräistä helpommin vaikeasti työllistettävien ja koulutettavien joukkoon, vaikka heidän kieliset kykynsä esim. mahdollistaisivat teoreettisemmankin opiskelun. Jotakin pitäisi tehdä...

Taulukko 12 . Mielenterveyskuntoutujien ja muiden kielellisen ymmärtämisen indeksien erot WAIS-IV:llä mitattuna

Mt-pulmia	Keskiarvo (VCI)	n	Keskihajonta
Ei	69,1	21	13,9
Kyllä	83,3	18	18,6
Total	75,7	39	17,6

F -arvo= 7,46, merkitsevyystaso .010 (**), 1 %:n merkitsevyystaso.

Taulukossa 13 on kuvattu mielenterveyspulmien ja marraskuun 2019 tilanteen yhteys työvoimapolun osalta. Aktiivinen työvoimapolku tarkoittaa sitä, että henkilö on joko töissä tai koulutuksessa (myös avoin amk -opiskelu huomioidaan). Ei -aktiivinen työvoimapolku merkitsee tässä yhteydessä joko kuntouttavaa työvoimintaa, työvoimapolliittisia toimenpiteitä, sairauslomaa tmv. Mielenterveysongelmia omaavilla aktiivinen työvoimapolku on seurantavaiheessa vähäisempää kuin henkilöillä, joilla ei ole mielenterveysongelmia. Toisin sanoa projektissa toteutetut interventiot eivät ole olleet niin usein riittäviä kuin niiden henkilöiden osalta, joilla ei ole mielenterveysongelmia. Eli projektissa käytetyt interventiot soveltuivat jokseenkin hyvin esim. oppimisvaikeuksista kärsivien ohjaamiseen alttiiviselle työvoimauralle ja erityisesti koulutukseen. Mielenterveyskuntoutujien kohdalla tarvittaisiin tehokkaampia, monialaisempiä ja pitempiä prosesseja.

Taulukko 13 . Mielenterveyspulmien ja aktiivisen työvoimapolun yhteys (marraskuun 2019 tilanne)

Mt-pulmia	Ei-aktiivinen polku	Aktiivinen polku	n
Ei	6	12	18
Kyllä	14	7	21
Total	20	19	39

Khin:n neliötestissä merkitsevyys oli .039, 5 %:n merkitsevyystaso.

AJATUKSIA JA SUOSITUKSIA

Tupa -toimintaan osallistuneista tutkittavista puolella (n=21) oli takanaan jokin ammatillinen koulutus. He eivät kuitenkaan olleet työllistyneet koulutuslallaan. Suurin heistä oli kiinnostunutkin hieman toisista aloista. Yksi selitys on, että yhteiskunta pakottaa nuoria hankkimaan jonkin ammatillisen koulutuksen. Valinnat tehdään usein pakkotilanteessa, varsinkin jos peruskoulu on mennyt huonosti. Mennään sinne, minne päästään. Noin kaksi kolmesta oli hankkinut käytännöllisen ammatin. Syynä saattaa olla se, että heillä itsellä on ollut jonkinlaisen sormituntuma, etteivät he selviä teoreettisemmassa koulutuksessa.

Ohjausprosessin aikana (tai ennen sitä), kuitenkin ohjauksessa ollessaan vain 7 (n=42) ei ilmaisuut mitään ammatillista intressiä. Yksi heistä kuitenkin valitsee uuden ammatin ohjauksen jälkeen ja on aloittanut myöhemmin koulutuksen. Ohjaus on siis prosessi, eikä sen tuloksia voida suoraviivaisesti arvioida niin kuin kappalatavaratuotannossa tavaroiden määrää. Väliin tuleva tekijänä on ihmisen mieli ja sen koukerot. Tämä näkyy myös siinä, että vaikeinta ammatillisen kiinnostuksen ilmaiseminen oli mielenterveyskuntoutujille, erityisesti neuropsykiatrisista pulmista kärsiville. Negatiivista tulevaisuuden uskoa työmarkkinoilla ei helposti muuteta. Positiivisuuteen kallistuminen vaatisi myös näyttöä siitä, että siitä on jotakin hyötyä. Sen tulisi johtaa koulutukseen ja työhön. Kognitiivisesti mielenterveyskuntoutajat pohtivat ja analysoivat realistisesti tulevaisuuttaan. Alhaisilla odotuksilla he ylläpitävät jonkinlaista mielenterveyden tasapainotilaa.

No, intensiivinen ohjausprosessi aina sopivin välein on kuitenkin jonkunlainen positiivinen ja tuettu pakko ajatella taas uudestaan ammatillisia asioita. Mielenterveyskuntoutujien ammatillisessa kuntouttamisessa pitäisi olla mukana psykiatrian alan osaajia, ainakin verkostomaisen työn muodossa.

Ohjausprosessilla näyttää olevan vaikutusta siihen, että ammatillisten intressien rakenne laajenee myös muille kuin käytännöllisille aloille, vaikka edelleenkin noin puolet kiinnostuksensa ilmaiseista ilmaisi kiinnostuksensa käytännöllisille aloille. Oppimisvaikeuksien vuoksi jotkut asiakkaat tarvitsivat luki -passin kyetäkseen opiskelamaan varsinkin muilla kuin käytännöllisillä aloilla. Sitä varten he saivat projektissa psykologin lausunnon.

Aikaisemmasta ammattikoulutuksesta näytti olevan hyötyä siinä, että koulututeuilla oli jo koulutuskokemus ja he tiesivät jo, mitä he eivät ainakaan halua. Se näkyi myös ammatillisen intressien voimakkuutena sekä seurannassa työmarkkinasuuntautuneina askeleina. Siis sillä tavalla koulutus kannattaa aina. Uuden ammatin valinnassa he eivät haluaisi enää erehtyä. Siksi he tarvitsivat ammattimaista ammatinvalinnan ohjausta.

Jos asiakkailta ei ollut mitään ammatillista koulutusta (n=21), ammatinvalinnan ohjauksen tulokset olivat vaihtelevampia. Oppimisvaikeuksista ja mielenterveysongelmista kärsivät tarvitsisivatkin pitemmän psykologisen ohjauksen prosessin. Siihen eivät riittä mitkään valmennuskurssit tai erilaisten muiden ammattilaisten vetämät ”itsetuntemus” ja ”itsensä markkinointikurssit”. Kyse ei ole myöskään psykoterapiasta. Kysymys on pitkäaikaisesta psykologisesta ammatinvalinnan ohjauksesta. Kuka tällaisesta toiminnasta ottaa vastuun? Psykologien tulisi mennä nuorten aikuisten luokse, eikä päivätoimintoihin.

Tupa -asiakkaiden heikot kielellisen ymmärtämisen kyvyt on monimutkainen ongelma. Osalla asiakkaita se on primaaria ja jopa perinnöllistä, osalla se on heikosti organisoidun peruskoulun erityisopetuksen syytä, osalla vaikeisiin yleisiin elämäntilanteisiin liittyvä etc. Ammatillisessa erityisopetuksessa olisi myös kehitettävää siihen suuntaan, että niiden ammattien kirjoa tulisi laajentaa, missä olisi myös vaihtoehtoisia tapoja suorittaa näytöt kuin vahvoilla kirjallisilla raporteilla. Osalla kuitenkin yleinen kognitiivinen suorituskyky tai ns. primaari visuaalinen päättelykyky riittää ammattiopistojen koulutusalojen suorittamiseen. Kysymys on siis panostamisesta yksilölliseen ammatilliseen erityisopetukseen. Erityisesti nuoret miehet tarvitsisivat yksilöllistä opetusta ns. yleisissä aineissa kuten äidinkieli ja matematiikka. Tietokone-englantia he kyllä osaavat aika hyvin. En ole kuitenkaan varma kielellisestä ymmärtämisestä sinänsä. Yleistään ei voi, mutta epäilen, että ns. someviestinnän (esim. vihapuhe) on osittain kysymys myös kielelliseen ymmärtämiseen liittyvistä kognitiivisista kysymyksistä (kielellisen päättelyn ongelmat). Informaatiota on paljon, mutta sen ymmärtäminen on entistä vaikeampaa käsitteiden monimutkaisuuden sekä niiden taustalla olevien hierarkisten tietorakennelmien vuoksi.

Kaiken kaikkiaan oppimisvaikeuksista kärsivien sekä erityisesti mielenterveyskuntoutujien ammatillisen kuntoutuksen kehittämiseen tulisi perustaa valtakunnallinen työryhmä, missä voitaisiin kuunnella eri tutkimuslaitoksien asiantuntijoita, järjestöjen edustajia ja aktiivisia vertaiskansalaisia. Muutoin en usko tässä maassa syntyvän keskitetysti johdettua, tasa-arvoista ja oikeudenmukaista ammatillisen kuntoutuksen kehitystyötä näille kansalaisryhmille. Heidä ei voi jättää markkinoiden tai edes ”säästävien” kuntien armoille. Nämä hiljaiset kansalaiset tarvitsevat puhe-miehensä.

Kaiken kaikkiaan arvioni mukaan otokseen valituista Tupa -asiakkaita sekä vastaaville asiakkaille muuallakin, kaikille löytyisi sellainen sopiva ammatillinen koulutus, mikä vastaisi jokseenkin hyvin heidän ammatillisen kiinnostuksen rakennettaan. Se kuitenkin edellyttää ohjausprosessien tehostamista kaikilla tasoilla: peruskoulun yläasteella, ammatillisessa koulutuksessa, erilaisissa aktivoivissa toimenpi-

teissä ja erityisesti kuntouttavassa työtoiminnassa. Näillä kaikilla tasoilla tarvitaan ammattitaitoista psykologista ammatinvalinnan ohjausta tukemaan sekä asiakkaita että heidän kanssaan tekeviä lähityöntekijöitä, jotta myös heikoimmassa asemassa olevat nuoret aikuiset pääsisivät itseään kiinnostavien ja realististen koulutus- ja työvoimapolkujen alkuun. Erilaisista oppimisvaikeuksista kärsivät nuoret ja mielenterveysvaikeuksien kanssa kamppailevat nuoret tarvitsevat tukitiimin ja henkilövastuulla olevat asiantuntijat saattamaan heidät koulutuksiin ja työpaikkoihin. Erityisesti mielenterveyskuntoutujille pitäisi kehittää omia valmennusohjelmia tukemaan heidän työelämämatkaansa. Työn pitäisi olla monivuotista ja yhteiskunnan viranomaisten vastuulla eikä yksittäisten konsulttien toteuttamaa toimintaa. Konsultteja voisi mielestäni ostaa vain tarkasti kohdennettuun tarpeeseen esim. selvittämään, onko jollakin nuorella esim. ADD tai jokin muu oppimista vaikeuttava pulma.

Oppimisvaikeuksien havaitsemisen ja henkilöiden koulutusohjauksen suhteen Tupa -toiminnan interventiot ovat riittäneet kohtuullisen hyvin nuorten aikuisten työelämään saattamiseksi. Mielenterveyskuntoutujien osalta ne ovat olleet riittämättömät. Mielenterveyskuntoutujilla hoidon ja kuntoutuksen jaksojen tulisi olla samanaikaisia, eikä peräkkäisiä. Yhteistyön hoidon ja kuntoutuksen välillä pitäisi toimia nykyistä paremmin. Asiakassuhteiden pysyvyys on erityisen tärkeää mielenterveyskuntoutujien osalla. Kysymys on useimmiten monivuotisesta projektista.

Vaikka sopivan koulutuspaikan löytyminen olisikin tehostetulla tuella ja ohjauksella saavutettavissa, työllistyminen koulutuksen jälkeen vaatisi kuitenkin yhteiskunnalta erityistoimia kuntouttavien työpaikkojen löytymiseksi. Esim. Ruotsissa on ainakin vielä olemassa järjestelmä, missä joillekin työnantajille (lähinnä julkiselle puolelle) voidaan yhteiskunnan taholta järjestää jopa 100 %:n palkkaus sekä avustajan palkkakustannukset. Samoin heillä on ainakin vielä ns. SIUS -konsultteja, jotka ottavat vastuulleen henkilön saattamisen työelämään ja lisäksi he seuraavat ja tukevat työsuhdetta jopa 2 vuotta (keskustelu Haaparannan työvoimatoimiston johtajan P-A Ruonan kanssa 9.12.2019). Lisäksi heillä on pitkäaikainen kokemus ns. yhteiskunnan rahoittamista sosiaalisista yrityksistä, kuten Samhall (<https://samhall.se/>), joka toimii monien yritysten kumppanina. Lisäksi heillä on runsaasti osuuskuntamuotoista toimintaa, mihin heillä on myös ohjaavaa tukitoimintaa (<https://coompanion.se/english>).

Yksi palvelujärjestelmiin liittyvä keskeinen asia on se, että hoitojärjestelmien ja koulutusorganisaatioiden täytyisi toimia yhdessä siten, että esim. akuutin psyykkisen sairausvaiheen aikana koulutus ei katkeaisi kokonaan, vaan että siitä voisi kuitenkin suorittaa joitakin osia. Ammatillisen erityisopetuksen tulisi olla kaikkien nuorten tavoitettavissa muine erityisasiantuntijoineen kaikilla koulutusaloilla. Laajatkan oppimisvaikeudet tai kehitysvammaisuus ei saisi olla näkyvä tai näkymätön este koulutukselle.

On hyvin suuri todennäköisyys, että nyt koulutuksen aloittaneista nuorista osa ei kuitenkaan työllisty, vaikka he saisivat mielestäni heille sopivan koulutuksen loppuun. Nykyisen työelämän tulisi joustaa ottamaan vastaan monenlaisia ihmisiä ja erilaisia oppijoita. Jos joustavia työpaikkoja ei kyetä järjestämään yksityiselle ja julkiselle

le sektorille, niin mielestäni erityistä tukea vaativien työllistämiseen pitäisi löytää valtakunnan tason ratkaisuja. Ministereiden kannattaisi tehdä opintomatkoja Pohjoismaihin ja yrittää sieltä löytää parhaat käytännön meidän tarpeisiin. Kunta- tai aluekohtaisilla ratkaisuilla näitä ongelmia ei voida ratkaista, korkeintaan lisätä alueiden eriarvoisuutta. Työmarkkinoilla heikossa asemassa olevat eivät ole kiinnostaneet päättäjiamme vuosiin. He kun eivät tuota pikavoittoja pääomansijoittajille, yrityksille eikä nelivuotiskarriäaristä kiinnostuneille politikoilta. Työmarkkinoilla heikoimmissa asemassa olevat tarvitsevat ammattilaisia puhemiehikseen: yhdistykset, järjestöt, säätiöt ja julkisella sektorilla toimivat asiantuntijat. Yksityisiä palveluntuottajia tämä pulma kiinnostaa vain välillisesti, mikäli he voivat tuottaa itselleen ja yritykselleen taloudellista hyötyä näillä asiakasryhmillä. Ydinkysymyksiä palvelujärjestelmässä on se, kenellä on kokonaisvastuu kehittämisprojektimme kohderyhmän asiakkaita? Jos tätä kysymystä ei ratkaista, nämä asiakkaat pyörivät tulevaisuudessakin kiertolaisina palvelujärjestelmässämme.

KIRJALLISUUS

- Abramson, L. Y., Metalsky, G. I. & Alloy, L. B. 1989. Hopelessness Depression: A Theory-Based Subtype of Depression. *Psychological Review* 96 (2), 358-372.
- Alloy, L. B., Peterson, C., Abramson, L. Y. & Seligman, M. E. P. 1984. Attributional style and the generality of learned helplessness. *Journal of Personality and Social Psychology* 46 (3), 681-687.
- Ammatillisen kiinnostuksen itsearviointi. (<http://www.mol.fi/avo/avo.htm>, haettu 11.1.2016):
- Arnkil, T.E.& Seikkula, J. 2009. Dialoginen verkostotyö. THL.
- Atkinson, J. W. 1964. An introduction to motivation. NJ: Van Nostrand.
- Atkinson, J. W. & Birch, D. 1970. The dynamics of action. New York: Wiley.
- Atkinson, T., Liem, R. & Liem, J. H. 1986. The Social Cost of Unemployment: Implications for Social Support. *Journal of Health and Social Behavior* 27, 317-331.
- Bandura, A. 1977 . Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review* 84, 2, 191-215.
- Dahlin, J.& Librizzi, U. 2015. Integrating the Theory of Work Adjustment and Attachment Theory to Predict Job Turnover Intentions. *Journal of Career Development* 42, 3, 215-228.
- Davis, V., Lofquist, L. & Weiss, D. 1968. A Theory of Work Adjustment. Bulletin 47. University of Minnesota. The Social and Rehabilitation Service.
- Freeman, S. 1993. Donald Super: A perspective on Career Development. *Journal of Career Development* 19, 255-264.

- Deci, L. & Ryan, R. 2014. The Importance of Universal Psychological Needs for Understanding Motivation in the Workplace. Teoksessa Marylene Gagne (toim.): Oxford Handbook of Work Engagement, Motivation and Self-Determination Theory. Oxford University Press, 13-20.
- Eby, L. & Buch, K. 1994. The effect of job search method, sex, activity level, and emotional acceptance on new job characteristics: Implications for counseling unemployed professionals. *Journal of Employment Counseling* 31.
- Elebarska, K. & Moser, K., & Gunnesch-Luca, G. 2009. Unemployment, Social Support, Individual Resources, and Job Search Behavior. *Journal of Employment Counseling* 46.
- Eriksson, T. & Agerbo, E. & Mortensen, P.B. & Westergaard-Nielsen, N. 2010. Unemployment and Mental Disorders. Evidence from Danish Panel Data. *International Journal of Mental Health* 39, 2, 56-73.
- Fincham, F. D., Hokoda, A. & Sanders, R. 1989. *Child Development* 60, 138-145.
- Gagne Marylane (toim.). 2014. Oxford Handbook of Work Engagement, Motivation and Self-Determination Theory. Oxford University Press.
- Gardziella, M. 1985. Wartegg –piirustustesti: käsikirja. Hki : Psykologien kustannus 1985.
- Garber, J. & Miller, S. M. & Abramson, L. Y. 1980. On the Distinction between Anxiety and Depression: Perceived Control, Certainty, and Probability of Goal Attainment. In J. Garber & M.E.P. Seligman (Eds.): *Human Helplessness. Theory and Applications*. New York: Academic Press, 131-169.
- Garber, J. & Seligman, M. E. P. 1980. *Human helplessness. Theory and applications*. New York: Academic Press.
- Goldberger, L. & Breznitz, S. 1993. *Handbook of stress. Theoretical and clinical aspects*. Second edition. NY: Free Press.
- Holland, J. L. (1985). *Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments*. Lutz, FL : Psychological Assessment Resources.
- Hull, C. L. 1959. *Principles of behaviour: an introduction to behaviour theory*. New York: Appleton Century.
- Hull, J. H. & Mendolia, M. 1991. Modeling the relations of attributional style, expectancies, and depression. *Journal of Personality and Social Psychology* 61, 85-97.
- Krumboltz, J. 1976. A Social Learning Theory of Career Selection. *The Counseling Psychologist* 6, 1, 71-81.
- Krumboltz, J. 2009. The Happenstance Learning Theory. *Journal of Career Assessment* 17, 2, 135-154.
- McIlveen, P. & Schultheiss, D. 2012. *Social Constructionism in Vocational psychology and Career Development*. Sense Publishers: Rotterdam.
- Niitamo, P. 2001. *Ihannetyö*. Helsinki: psykologien kustannus Oy.
- Parsons, F. 1909. *Choosing a Vocation*, 29, 33. Houghton Mifflin. Boston.

- Patton, W&McMahon, M. 2006. The Systems Theory Framework of Career Development and Counseling: Connecting Theory and Practice. *International Journal for Advancement of Counselling* 28 (2):pp, 153-166.
- Pietiläinen. R. 2005. Työttömyydestä selviytyminen. Psykologinen lähestyminen työttömyyteen. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto.
- Pietiläinen, R. 2017. Lappilainen nuori tulevaisuutta etsimässä. Teoksessa Rauno Pietiläinen & Rauni Rätty (toim.): Lappilaisen nuoren tulevaisuutta tukemassa. Soku-hankkeessa tehtyä, koettua ja uusia visioita. Sarja B: Tutkimusraportit ja kokoomateokset 1/2017, 27-40.
- Pulliainen, H. 1994. Kykytestistö AVO-9. Ammatinvalinnanohjauksen faktoritestistö nuorille ja aikuisille. Helsinki: Työministeriö ja Psykologien Kustannus Oy.
- Rotter, J. B. & Hochreich, D. J. 1975. *Personality*. Glenview, IL: Scott Foresman
- Seligman, M. E. P.1975. Helplessness on depression, development and death. New York: W. H.. Freeman and Company.
- Super, D. 1980. A Life-Span. Life-Space approach to Career Development. *Journal of Vocational Behavior* 16, 282-298.
- Swanson, J. & Schneider, M. 2012. Minnesota Theory of Work Adjustment. Teoksessa: Brown, S. & Lent,W. *Career Development and Counseling: Putting*, 29-50.
- Tapaninen, A. 2012. Sata vuotta psykologista ammatinvalinnanohjausta. Helsinki: Psykologien kustannus Oy.
- Tapaninen, A., Auer,H., Heiskari, P.,Honkaniemi, L., Junnila, K., Kaukonen, T., Lehtinen, T. & Levo, A. 2007. PK5 persoonallisuustestin käsikirja. Helsinki: Psykologien Kustannus Oy.
- Wechsler, D.2012. WAIS-IV. Wechsler Adult Intelligence Scale. Fourth edition.NCS Pearson: Hogrefe Finland.
- Weiner, B. 1986. *An attributional theory of motivation and emotion*. New York: Springer-Verlag.
- Weiner, B. 1992. *Human motivation. Metaphors, Theories and research*. N.Y: Sage publications.
- Weiner, B. 1995. *Judgments of Responsibility. A Foundation for a Theory of Social Conduct*. NY: The Guilford Press.
- Young, R. & Popadiuk, N.2012.Social Constructionist Theories in Vocational Psychology. Teoksessa: P.McIlveen, D.E. Schultheiss (toim.), *Social Constructionism in Vocational psychology and Career Development*, 9-28.

Arviointi ja kehittäminen

Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi - Sosiaalisen kuntoutuksen aseman vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä

JOHDANTO

Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää -hankkeessa on pyritty etsimään vastauksia nuorten yksilöllisiin palvelutarpeisiin ja palveluissa syntyneisiin kohtaamisen ongelmiin kehittämällä edelleen matalan kynnyksen palveluita, joissa nuorten tilanteisiin puututtaisiin kokonaisvaltaisesti asiakkaan osallisuutta kunnioittaen ja toimintamahdollisuuksia edistäen. Hankkeessa kehitetään palveluiden avoimuutta, seinättömyyttä ja saavutettavuutta yhteiskehittämisen periaatteella. Yhteiskehittämiseen osallistuvat niin nuoret, sosiaalisen kuntoutuksen toimijat kuin keskeiset viranomaisverkoston toimijatkin.

SOKU2-hankkeen arvioinnissa huomiota kiinnitetään sosiaalisen kuntoutuksen palvelukonseptiin osana muuta palvelujärjestelmää muodostaen jatkumon SOKU-hankkeen arvioinnille. SOKU-hankkeessa kehittäminen kohdentui sosiaalisen kuntoutuksen asemaan ja toimintamalleihin, kun taas SOKU2 -hankkeessa keskiössä ovat toimintamallien edelleen kehittäminen, konseptointi ja uusien toimintakonseptien juurruttaminen osaksi palvelujärjestelmää. SOKU-hankkeen tulosten pohjalta kävi selväksi, että toimenpiteitä tuli kohdentaa palvelujärjestelmän toimivuuteen siten, että se tukee sosiaalisen kuntoutuksen keinoin nuorten kuntoutumisen polkua mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti ja oikea-aikaisesti. Kyse on yhtäältä olemassa olevien ja toisistaan erillään toimivien palveluiden aiempaa paremmasta koordinoimisesta, mutta toisaalta uudenlaisen palvelukonseptin viemisestä palvelujärjestelmään ja sen integroitumisesta osaksi niiden tavanomaista toimintaa. Palvelujärjestelmän sirpaleisuus ja monimutkaisuus ovat osoittautuneet haasteellisiksi yhteistyön rakentumisessa. Vaikka ongelma on tunnistettu jo pitkään (ks. Kananoja toim. 1975), on palveluiden toimimisessa koordinoitusti edelleen merkittäviä puutteita (Leppäkoski ym. 2017; Romakkaniemi ym. 2018).

SOKU2-hankkeen arvioinnissa keskeisenä lähtökohtana ja arviointiprosessia jäsentävänä käsitteenä on palvelumuotoilu sekä sen prosessuaalisuus. Palvelumuotoilu kytkee yhteen niin asiakkaat kuin palvelun tuottajatkin. Palvelumuotoiluprosessin

mukaisesti arvioinnissa erityisen kiinnostuksen kohteena ovat sekä asiakkaiden palvelukokemukset että työntekijöiden kuvaukset palvelusta, niiden sisällöistä ja tavoiteista sekä näiden keskinäinen yhteen sopivuus. Oleellista on myös ymmärrys toimintaympäristöstä sekä näiden pohjalta syntyvä palvelun ideologia ja strateginen toteutus (vrt. Moritz 2005).

SOKU2 -hankkeen arvioinnin yleisenä tavoitteena on tuottaa tietoa työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten sosiaalisesta kuntoutuksesta ja uudenlaisen toimintakonseptin integroimisesta ja juurruttamisesta osaksi palvelujärjestelmän toimintaa. Arvioinnin lähtökohtana on hyödynnetty osallistavan arvioinnin (Kivipelto 2008) ja monitahoarvioinnin (Vartiainen 2007) periaatteita soveltuvin osin. Monitahoarviointi on metodi, jossa arvioitavaa kohdetta tarkastellaan eri osapuolten näkökulmasta, jolloin kokonaiskuva arviointikohteesta muotoutuu moninäkökulmaisesti (Vartiainen 2007, 157–160). Osallistavan arvioinnin tarkoituksena on tavoittaa toimijoiden oma analyysi tilanteestaan, päätöksenteostaan, kehittämistään ja johtamisestaan. Osallistavan monitahoarvioinnin tavoite on ollut tunnistaa ja nostaa sosiaalisen kuntoutuksen kehittämiseen liittyviä kriittisiä ja ristiriitaisiakin näkemyksiä.

Palvelumuotoiluprosessissa oleellista on kuvata tuote tai palvelu, siihen kytkeytyvä asiakaskokemus, palveluprosessit ja niiden kontekstit sekä näiden myötä luoda strategia, ideologia tai toimintapolitiikka (Moritz 2005, 33). Peruslähtökohta on palvelun tuottajaorganisaation ja palvelujen käyttäjien vuorovaikutukseen liittyviin haasteisiin vastaaminen, jonka pohjalta pyritään luomaan oikea-aikaisia ja tarpeenmukaisia palveluja eettisesti kestäväällä tavalla tunnistuen palvelutarpeiden ainutkertaisuus. (Moriz 2005; Ahonen 2017, 6-7.)

Stefan Moritz (2005, 158-159) jakaa palvelumuotoiluprosessin asiakasymmärryksen luomisen, konseptisuunnittelun ja toteutuksen vaiheisiin (kuvio 1).

Kuvio 1: Palvelumuotoilu prosessina (mukaillen Moritz 2005)

Asiakasymmärrys edellyttää sekä asiakkaan tarpeiden ymmärtämisen, että ymmärryksen toiminnan kontekstista ja yhteiskunnallisista tarpeista. Tarpeiden pohjalta kiteytysvaiheessa luodaan palveluiden kriteerit ja tavoitteet sekä palvelustrategia. Konseptisuunnittelu (tuotteistaminen) käsittää erilaisten palvelumahdollisuuksien ideoimisen ja mahdollisten palveluratkaisujen pohtimisen. Ideointivaihe on palveluidean, palvelukonseptin sekä palveluratkaisujen innovoimista ja valmistelemista, palveluratkaisujen luomista suhteessa käyttäjien tarpeisiin ja palveluntarjoajien tavoitteisiin. Seulomisvaiheessa paras vaihtoehto valitaan, jonka jälkeen ideaa konkretisoidaan ja kuvataan koko prosessi. Tässä vaiheessa on tärkeää luoda sellaista ymmärrystä, joka avaa mahdollisuuksia palvelukonseptin toteutukseen. Toteutusvaiheessa valittu palvelukonsepti esitellään palvelujärjestelmälle. (Moritz 2005, 123-147.)

Hankkeen arviointia ohjaavat kysymykset ovat:

1. Mitkä tekijät nuoren kokonaistilanteen arvioimisessa ja nuoren kohtaamisessa palvelujärjestelmässä ovat merkityksellisiä sosiaalisen kuntoutuksen tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta?
2. Miten nämä tekijät vaikuttavat sosiaalisen kuntoutuksen konseptointiprosessiin ja minkälaisen palveluratkaisujen nähdään parhaiten kohtaavan sosiaalisen kuntoutuksen palvelutarpeen?
3. Mitä haasteita ja mahdollisuuksia nousee esiin juurrutettaessa sosiaalisen kuntoutuksen palvelua osaksi palvelujärjestelmää ja eri toimijatahoille?

Arviointitiedon keruu suunnattiin hankkeeseen osallistuville avaintoimijoille ja -ryhmille, joita tavoiteltiin mahdollisimman laajasti: palveluita käyttäviä nuoria, sosiaalisia palveluita tuottavia sekä niihin lähettäviä tahoja. Haastattelut toteutettiin ryhmähaastatteluina ja ne ajoitettiin hankkeen alkuvaiheeseen (asiakasymmärryksen ja toiminnan suunnan paikantamisen vaihe), puoleen väliin (konseptisuunnittelu/tuotteistaminen) ja loppuvaiheeseen (juurruttaminen). Käytännössä keskustelujen teemat eivät olleet näin tarkkarajaisia, vaan eri teemoista keskusteltiin eri vaiheissa. Nuorten ryhmät päätettiin toteuttaa erikseen, jotta nuorten ääni kuuluisi mahdollisimman vahvana. Työntekijöiden ryhmissä oli nuorten kanssa eri tehtävissä työskenteleviä, palveluita suunnittelevia ja niitä hallinnoivia tahoja. Haastateltavat työskentelivät sekä sosiaali- että terveystoimessa, sosiaalisia työllistämispalveluja tarjoavilla taholla, TE-palveluissa sekä nuorisotoimessa toimivia työntekijöitä. He toimivat ohjaus-, suunnittelu-, hallinnointi- ja johtotehtävissä.

Ryhmähaastatteluja toteutettiin kaikkiaan 10 (6 työntekijöiden ja 4 nuorten haastatteluja), joista kertyy 304 sivua litteroitua aineistoa. Haastattelut olivat teemahaastatteluja, mutta tilaa annettiin myös teemoja sivuaville keskusteluille, joita haastateltavat pitivät tärkeinä. Nuorten haastatteluissa keskusteltiin heidän kokemuksistaan ja odotuksistaan suhteessa SOKU2-hankkeen toimintoihin sekä laajemmin omista kokemuksistaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista, nuorisotyöstä ja peruskoulutuksesta sekä myös yleisemmin heidän ajatuksistaan nuorten kohtaamisesta palvelujärjestelmästä. Työntekijöiden ryhmähaastatteluissa keskusteltiin sosiaalisen kuntou-

tuksen lähtökohdista ja paikasta palvelujärjestelmässä, palvelujärjestelmän toimivuudesta ja sen haasteista, asiakkuudesta sekä palveluiden kehittämistarpeista.

Aineistot analysoitiin sisällönanalyysin avulla. Aineistoa luettiin aluksi useita kertoja teemoitellen sitä asiakokonaisuuksiin, mikä helpotti analyysin työstämistä edelleen ja osoitti eri asiakokonaisuuksien moninaisuuden. Seuraavilla lukukerroilla alustavia teemoja jäseneltiin palvelumuotoilun prosessin pohjalta hyödyntäen em. Moritzin prosessikuvausta analyyttisenä työvälineenä, jolloin aineisto jäsenyi asiakasymmärryksen, tuotteistamisen ja juurruttamisen luokkiin (Mason 2002, 147-148). Aineistoa analysoitiin edelleen tulkitsevan luennan (Mason mt., 149) kautta, jossa palveluprosessin ja sen aseman näkökulmasta merkityksellisiä tekijöitä ja ilmiöitä pyrittiin tunnistamaan ja tätä kautta paikantamaan sosiaalisen kuntoutuksen jäsenymistä ja vahvistumista palvelujärjestelmässä.

ASIAKASYMMÄRRYS

Palvelumuotoiluprosessissa kaiken lähtökohta on asiakkuuden tunnistaminen ja määrittäminen. Ensin on kyettävä vastaamaan kysymykseen: kenelle ja minkälaisiin tarpeisiin palvelua ryhdytään muotoilemaan? Asiakkaiden tilanteet, tarpeet ja kontekstit tulee ymmärtää asiakkaan näkökulmasta, johon parhaiten päästään osallistamalla asiakkaat mukaan palvelujen kehittämiseen (Leeman & Hämäläinen 2016). Etenkin kun on kyse moniammatillisessa yhteistyössä tarjottavasta palvelujen kokonaisuudesta, jossa palvelun sisältö saattaa vaihdella palvelusektoreittain, on jaetun asiakasymmärryksen tavoittaminen tärkeää. Asiakasymmärrys kiteytettiin hankkeessa asiakasprofileiksi, jotka edustavat tyypillisimpiä palvelun käyttäjiä (Ylitalo-Katajisto 2019).

NUORTEN KOKEMUKSET TILANTEESTAAN JA ASIAKKUUDESTAAN

SOKU₂ -hankkeen nuorten taustat olivat moninaisia. Yhteistä heille oli se, että he tarvitsivat tukea kyetäkseen hyödyntämään palveluja, selviytyäkseen omasta arjestaan, vahvistaakseen toimijuuttaan ja kyetäkseen suunnittelemaan elämänpolkujaan. (Ks. Kokko & Veistilä 2018, 222.) Osa nuorista koki omat verkostonsa kapeina ja tarvitsevansa sosiaalisia kontakteja, kun taas toiset kokivat jääneensä yhteisöjen ja yhteiskunnan ulkopuolelle. Joku koki olevansa *outo*, toinen *koki itsensä arvottomaksi*. Eräs nuori koki kuuluvansa tällaiseen erityisryhmään ja kokemuksia oli myös siitä, *ettei ole tervetullut porukoihin*. Yksi nuori puhui itsestään *yhteiskuntaympyrän ulkopuolella olevana, järjestelmään kelpaamattomana*. Vaikeimmillaan kokemukset kauputtivat nuoren tulevaisuuden perspektiiviä ja saivat heidät vetäytymään niin sosiaalisista suhteista kuin palveluistakin.

Liian pahasti murskautunut itsetunto pistää siihen, että rupee ajattelemaan, että ei ole.. itsellään ei ole enää arvoa, jonka jälkeen tulee semmonen olo, että ei minun tarvitse vaivata ketään. Jos minulla ei ole mitään arvoa, niin ketään ei tarvitse vaivata sen takia, et sen asian takia, jolla ei ole väliä.

Nuorten puheissa korostui kokemukset koulutuksesta. Koulukokemusten on todettu olevan merkityksellisiä toisen asteen koulutuksen ja ammatillisten valintojen näkökulmasta (Varjo ym. 2018, 31). Nuorten koulukeskeytyksiin liittyvät tutkimukset ovat tuottaneet tietoa keskeytysten taustalla olevista moninaisista syistä, mm. koulukiusaamisesta, heikosta peruskoulusuhteesta, oppimisvaikeuksista ja haastavista perhe-suhteista (Souto 2014, 20). Nämä olivat läsnä myös tässä aineistossa. Osalla nuorista ongelmat olivat alkaneet jo peruskoulussa. Koulukiusaamisen kokemuksia oli usealla, joillakin oli *kaveriporukoista kartanolle pois potkimisen* kokemuksia, osalla oppimisvaikeuksia. Ongelmiin ei kuitenkaan oltu välttämättä puututtu.

Kaikki sen (ongelmat peruskoulussa) varmaan huomaa. Ainakin koska kyllä minä siitä luokasta olin selvästi se ulkopuolinen ja muuta, mutta ei sitä sitte kuitenkaan.. kukkaan minua koskaan siitä lähestynyt mitenkään tai kysynyt siitä. Eikä se minulle tosiaankaan ollu ees vaihtoehtona mennä jolleki kuraattorille puhumaan, koska siinä vaiheessa en ollu vielä, tai ei ollu kokemusta näistä sosiaalityöntekijöistä ja niitten käytännöistä ja muista, ni en sinänsä sitä.. sinne uskaltanu kyllä mennä. Enkä ees ois tiennyt, että miten minä oisin sanottanu ne asiat ja muuta, ni kyllä se oli aika korkea kynnyks siinä mielessä.

Monet hankkeen nuorista oli väliinpuotoajia monessa mielessä. Yhteiskunnassa vallitsee vahvoja kulttuurisia mallitarinoita nuorten elämänkulusta ja sen siirtymistä. Janne Varjo ym. (2018, 26) kirjoittavat universalistisesta siirtymäregiimistä viitaten muun muassa odotuksiin ja edellytyksiin suunnan valitsemisesta niissäkin tapauksissa, kun nuorella valinnan suunta ei ole jäsentynyt. Haastattelemlamme nuorilla oli toiveita ammatillisen koulutuksen hankkimisesta ja työpaikasta, mutta esteinä toiveiden toteutumiselle nähtiin moninaiset itsestä lähtevät syyt, erilaisiin yhteisöihin liittyvät syrjäytymisen ja syrjäyttämisen kokemukset sekä palveluista saadut kielteiset kokemukset.

Nuorten keskustelut toivat näkyväksi, että ratkaisuja opiskelusta tai työelämästä tarjotaan vaiheessa, jossa nuori ei ole valmis niitä tekemään. Ongelmien kehkeytymisen prosessi on usein pitkä, jolloin myös muutosprosessi toiseen suuntaan vie aikaa.

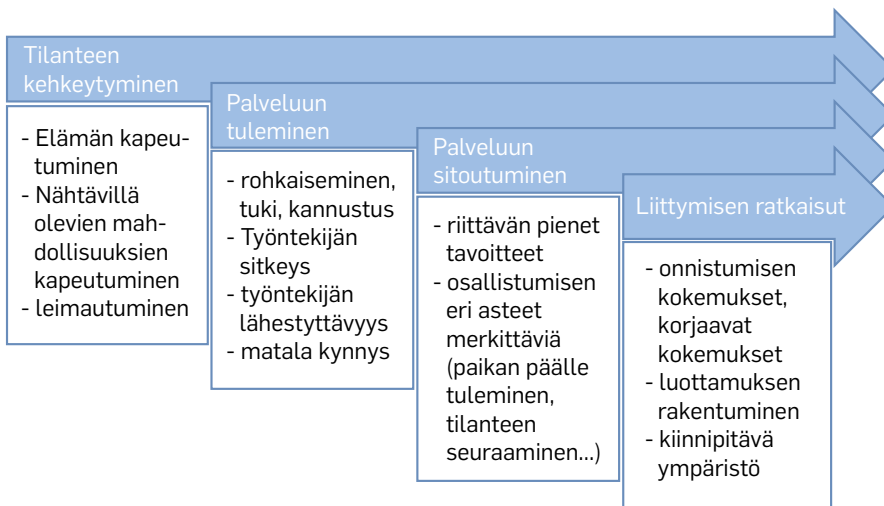
Vie aikaa, että alkaa näkemään itsessään arvoa ja siinä, että muut näkee arvoa sillä, että olet olemassa. Vaikka se on aina ollut, mutta se ei ole itselle ollut näkyvä.

Myös palveluun kiinnittyminen on oma prosessinsa (kuviot 2). Liikkeelle lähteminen ja palveluun tuleminen voivat olla vaikeita, mikä edellyttää monissa tapauksissa pitkäjänteistä ja sitkeää kannustusta. Tarvittiin ihminen, joka palvelusta kertoi ja joka roh-

kaisi sinne tulemaan. Palveluun sitoutumista puntaroidessaan, nuoret pohtivat, vastaako toiminta senhetkisiin tarpeisiin, onko toiminta kiinnostavaa, missä määrin omaa osallistumistaan voi itse säädellä, mikä sopisi itselle parhaiten ja onko työntekijä aidosti kiinnostunut nuoresta, pystyykö nuori ylipäättään vaikuttamaan itseään koskevaan päätöksentekoon.

Ja sitten (työntekijän pitää) kysellä häneltä hänen näitä kiinnostuksen kohteita. Että tulee semmoinen tunne, että ei oo mitenkään outo tai ulkopuolinen tai mitään tälleen. Kysyy, että mikä kiinnostaa ja sitä kautta sitten lähtee kehittämään ja viemään ettenpäin. Että hänelle tulee semmoinen olo, että hänellä on merkitystä.

Palveluun sitoutuminen edellyttää luottamuksen rakentumista työntekijään, nuoren tulemistä nähdäksi ja kuulluksi, aiempien kokemusten ja epäonnistumisten ymmärtämistä sekä aiempien katkenneiden suhteiden ja yritysten merkityksen ymmärtämistä suhteessa nuoren näkemiin tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Nuoret kertoivat onnistumisen kokemusten kautta kiinnittyvänsä palveluun. Tunnetason kokemus omasta onnistumisesta ja toisaalta siitä, että työntekijä on aidosti kiinnostunut, olivat erityisen merkityksellisiä.

Kuvio 2: Sosiaalisen kuntoutuksen tarve ja prosessuaalisuus

Palvelun oikea-aikaisuus ja ihmisen kokemus omasta merkityksellisyydestä avaa mahdollisuuden muutokseen, palvelun katkeaminen koetaan omana epäonnistumisena. Institutionaalisten rytmien ja nuoren aikajänteiden yhteensovittaminen on oleellinen kysymys. Harrikari (2016, 135) toteaaakin aikaan liittyvillä rajanvedoilla olevan ratkaiseva merkitys asiakassuhteen syntymiseen. Kyse on siitä, millä tavoin asi-

akkaan mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa määritetään, millaiset suhteet toimijoiden välille syntyy ja millaisia osallisuuden mahdollisuuksia yhteistyö tarjoaa. Nuoren näkökulmasta aikaa tulee olla riittävästi paitsi suunnittelemiseen myös turvallisuuden tunteen luomiseen.

Pitäis kuitenkin olla vähän oman käen tietoa, että no niin, että tässä nyt ei kannata mitenkään minuuttiaikataululla tätä tehdä, että tehään vähän pitempiaikainen suunnitelma tässä. Että ei ole mittään kiirettä, ei tarvi pakottaa. Mutta kuitenkin se, että osotettas se, että niin ei ole mittään hättää. Sä oot turvassa.

Ammattilaisten kohtaamisten yhteydessä nuoret puhuivat helposti lähestyttävistä aikuisista. Tällä he tarkoittivat aikuisia, jotka tulevat spontaanisti myös itse juttelemaan luontevissa tilanteissa. Helposti lähestyttävä aikuinen on *rento, ystävällinen ja auttavainen, ei liian ammatillinen*. Merkitystä on myös työntekijän nimikkeellä. Souton (2014, 28) tutkimuksen mukaan oppilaitoksia ei välttämättä mielletä paikoiksi, joissa vaikeita elämäntilanteita käsitellään. Sama tuli esiin myös tässä tutkimuksessa. *Kuraattori nimikkeenä särähtää. Se on semmonen virkamiesnimike silleen, se ei oo yhtään käyttäjätystävällinen*. Joitakin voidaan lähestyä itse, toisten luokse mennään vain kutsuttaessa. Tapaamisen ympäristö on merkityksellinen.

Ehkä että sillä ei ois sitä huonetta, sitä koppia mihinkä mennä istumaan, et se on pöydän toisella puolella itte pöydän toisella puolella. Siinä tulee aina semmonen. Ja että sais olla rennosti hänen kanssaan.

Tärkeää on, että auttaja ei ole täysin persoonaton, vaan nuori tietää hänestä jotain. Nuoret odottivat auttajalta sinnikkyyttä tilanteissa, joissa nuori ei tartu heti tarjottuun, ymmärrystä erilaisia ongelmia ja niihin liittyviä tekijöitä kohtaan sekä arvostavaa kohtaamista. Määttä kumppaneineen (2016, 27) toteaa, että nuorten kanssa työskentelyn tulee olla kiinnipitävää (myös Romakkaniemi ym. 2018). Myös tässä aineistossa nuoret kokivat tärkeäksi, että työntekijä ymmärtää nuoria ja niitä prosesseja, joita he käyvät läpi, on *samalla aaltopituudella*, ja että nuorelle syntyy kokemus siitä, että *hänellä on merkitystä*, häntä aidosti kuunnellaan, halutaan ymmärtää ja hyväksytään. Työntekijän ja nuoren välistä hyvää suhdetta kuvattiin *yhteisenä pintaan*, jolla asioita lähestytään ja mennään samaan suuntaan. Nuoret näkivät tärkeäksi, että työntekijä pitää lupauksensa. Aloitettaessa nuoren tukeminen on se vietävä myös päätökseen.

Epäluottamus työntekijään syntyi esimerkiksi siitä, että työntekijä ei näyttänyt olevan tilanteessa täysin läsnä, oli *nenä kiinni puhelimessa tai kirjottaa ja on vähän omis- sa oloissaan*, oli kiireinen, kysyi samoja asioita uudelleen, vähätteli nuoren ongelmaa tai syyllisti nuorta hänen ongelmistaan.

Tai sitten että jo näkee, että no jaa, tuol on taas pinkka papereita sylissä, jollon se joutuu ettimään sitä tietoa, että niinhän sä viime kerralla sanoit tuota ja tätä. Että se ei käytä omaa muistikapasiteettia, sullahan olisi tämmöstä ja tuota mitä kuultiin viimeksi, että miten ne asiat menee nyt eteenpäin. Se tekee siitä vähän henkilökohtasempaa, kun ei niin sanotusti ole vaan paperilla, vaan on sen ihmisen päässä.

Erityisesti vammaisten nuorten prosessia kuvattiin leimatun nuoren palvelupolkuna. Heillä voi olla puutteita osaamisessa, kuten lukutaidossa, kirjoittamisessa, laskemisessa ja digi-osaamisessa, mutta ei kaikilla. Nuori tulee helposti leimatuksi vammaansa kautta ja osaamista ei tunnisteta. Nuoresta tehdyt diagnoosit tai tulkinat voitiin kokea *olettamuksina vailla pohjaa*. Nuoren kokemus siitä, millaisena hän tulee nähdyksi, on äärimmäisen tärkeä.

PALVELUNTUOTTAJIEN ASIAKASYMMÄRRYS

Palveluntuottajat näkivät asiakaskuntansa moninaisena. Osalla nuorista ongelmat nähtiin kasaantuneina, *kaikki asiat aivan sekaisin*, osalla taas ongelmat olivat vain jollakin alueella. Jotkut *taistelevat aktiivimallin kanssa*, toisilla puuttuvat taidot työnhakuun. Osalla nuorista oli päihde- ja/tai mielenterveysongelmia, neuropsykiatrisia ongelmia ja yksinäisyyttä. Osaa asiakkaista kuvattiin leimattuina, syrjäytyneinä, *toimeentulotuella tippuneina nuorina*, joilla *ei ole puolestapuhujia*. Työntekijöiden ymmärrys asiakkaiden tuen tarpeista vaihteli samalla tavoin moninaisen ja monialaisen tuen tarpeista kevyeen, jollakin elämänalueella tarvittavaan lyhytaikaiseen supportiiviseen tukeen.

Se oma elinympäristö on tosi suppea, ja sitten voi olla, että on tullu erinäisiä, tämmösiä mielenterveyden häiriöitä ja voi olla neuropsykiatrisia häiriöitä, ettei sitten välttämättä osaa ehkä ottaa kontaktia muihin ihmisiin eikä osaa hakea sitä apua. Eikä ehkä tiedosta ees itte, että mitähän on olemassa semmosia esteitä elämässä, että miksi vaikka on jääny junnaamaan paikalleen.

Tuen tarpeiden tunnistaminen ja kokonaisvaltaisen arvion tekeminen nähtiin edellyttävän riittävästi aikaa sekä asiantuntijuutta. Työntekijät ajattelivat nuorten odotusten toimintaa kohtaan liittyvän palvelujärjestelmässä asioimisessa ja *digiviidakossa selviytymisessä* tarvittavaan konkreettiseen apuun ja tietoon. Toinen keskeisesti esillä ollut ajatus liittyi nuorten tarpeeseen löytää kuunteleva aikuinen, jonka kanssa pohtia valintojaan, elämäntilannettaan ja ylipäättään ajatuksia elämästä ja tulevaisuudesta. Tavoitteet vaihtelivat eri nuorten välillä paljonkin ja palveluntuottajat korostivat sitä, että palvelujen tarjoaminen tapahtuu ensisijaisesti nuorten omilla ehdoilla. Oleellista on ymmärtää, mikä nuoren oma lähtökohta. Joidenkin kohdalla tavoitteet tuli asettaa riittävän pieniksi: päivärytmin kääntäminen, käynti kerran viikossa, *kiinnostuksen*

herättäminen ylipäättään johonkin asiaan, ja näiden myötä muutoksen mahdollisuuksia voi aueta laajemminkin.

Onnistumisen kriteereitä ei määritetä ulkoapäin vaan nuoren omilla ehdoilla. Aluksi se voi tarkoittaa, että vain *pystyy edes lyhyen aikaa olemaan, ja sitten sitä kautta suurempiin ryhmiin, kun hoksaa että siellä on mukavaa ja pystyy vaikka istumaan hiljaa, jos ei muuta.* Tässä herkässä vaiheessa työntekijän rooli on keskeinen: luottamussuhde työntekijään luo pohjan siirtymiseen pienistä ryhmistä isompaan ryhmätoimintaan ja uskaltamiseen omien tuttujen ja turvallisten rutiinien ja elinympäristöjen yli. Luottamus on edellytys sille, että nuori uskaltautuu *ehkä kertomaan siitä omasta pelostaan, ja sitten hän uskaltaa tulla tän ihmisen kanssa sitten sinne, ehkä johonkin hyvin pieneen ryhmään.*

Suhteet nuorten kuntoutumisen tarpeiden, koulutukseen ja työelämään siirtymisen velvoitteiden, sosiaaliturvan saamisen ehtojen välillä ovat jännitteisiä. Työntekijät tunnistivat nuorten tarpeita ja lähtökohtia sekä eriarvoistavia rakenteita, mutta toisaalta myös ohjaukseen kytkeytyvän normatiivisuuden (myös Määttä ym. 2016, 19). Työntekijät tunnistavat kasvatuksellisen roolinsa, mutta toisaalta sosiaalisen kuntoutuksen reunaehtojen tulisi olla aiempiin toimintamuotoihin nähden joustavampia ja yksilöllisiä ratkaisuja mahdollistavia. Mikä on riittävää järjestelmän näkökulmasta? *Riittääkö se toimenpiteeksi tavallaan tai suunnitelma, kuntoutussuunnitelmaan, että on sosiaalista kuntoutusta ja osallistuu vaikka tämmöseen palveluun? Riittääkö tavoitteeksi se, että nuori tulee paikalle ja sitoutuu sovitusti sosiaalisen kuntoutuksen palveluun? Työntekijät asettuivat usein ikään kuin nuoren ja palvelujärjestelmän normien ja toimintakäytäntöjen väliin toimien nuoren tilanteen tulkitsijana ja hakien järjestelmästä kaikkia mahdollisia joustoja, jotta nuori ei putoaisi taloudellisten etuuk-sien tai palvelujen piiristä.*

KONSEPTOINTI ELI TUOTTEISTAMINEN

Tuotteistaminen on palvelun käsitteellistämistä ja kuvaamista siten, että palvelun sisältö, kohderyhmä ja tarkoitus avataan. Tuotteistamisessa on mahdollista lähteä joko organisaation prosessien kuvaamisesta tai tarvelähtöisesti potentiaalisten asiakkaiden tai sidosryhmien tarpeiden pohjalta (Välimaa 2006, 6). Tuotteistamisessa on kyse palvelun kuvaamisesta potentiaalisille asiakkaille, tilaajille, kuntapäätäjille ja toisille toimijoille, mutta samalla siinä on kyse palvelun tavoitteista ja lähtökohdista sekä niihin kytkeytyvästä asiantuntijuudesta. Ammatillisen kuntoutuksen osalta on osoitettu, että rakenteiden selkeys ja eri osapuolten yhteinen käsitys niistä ovat Piiraisen (1995) mukaan onnistuneen kuntoutuksen lähtökohta.

Tuotteistamisen merkityksen sisäistäminen

SOKU2-hankkeessa tuotteistamisella tarkoitetaan käytännössä palvelun kuvaamista: *kenelle, mitä, millä tavalla, miksi ja millä hinnalla*. Näiden näkyväksi tekemisen tarve tunnustettiin palveluntarjoajien keskuudessa hyvin.

Sit se, et se jotenki kuvataan ja kerrotaan, et kyllä me oikeesti tietään, mitä me tehään ja tämä on ammattilaisten työtä. Tää ei oo sillai, että kuka tahansa päivystävä empaatikko tämän hoitaa.

Kyllä se, tavallaan tämmösenä lähettävänä tahona, ku yritän saaha niitä nuoria tähän palveluun, ni on tosi oleellista, että se on jotenki jäsennelty vielä selkeämmin.

Tuotteistamista terminä ei kuitenkaan itsestään selvästi hyväksytty. Se nähtiin huonosti sosiaalisen kuntoutuksen eetokseen istuvaksi. Tuotteistaminen edustaa sosiaalipalveluille perinteisesti vierasta ajattelua, *ikäväää sanaa, josta tulee monille ihottumaa* ja siihen suhtaudutaan kriittisesti. Palveluiden myyminen ja ostaminen ei ole ollut kulttuurisesti vahva keskustelu - pikemminkin, sen nähdään edustavan jopa vastakkaisia arvoja sille ideologialle, jonka pohjalle sosiaalisen kuntoutuksen palvelun nähdään pohjaavan (esim. Mänttari-Van der Kuip 2013). Palveluntarjoajien ryhmähaastattelussa tuotteistaminen kuvattiin *ilmiönä ja sanana vastenmielisenä*. Sen yhteyttä *ihmisten kanssa olemiseen* ei hahmotettu.

Tuotteistamiseen nähtiin liittyvän myös ulossulkemisen riski (myös Jokinen 2012). Pahimmassa tapauksessa sen pelättiin tuottavan rajoja, jotka rajaavat osan asiakas-kuntaa niiden ulkopuolelle. Tiukkojen tulostavoitteiden vaatimus saattaa sulkea ulos asiakkaita, *jotka ei mahu tuohonkaan palveluun*.

Mutta menetetäänkö siinä (tuotteistaminen) jotakin? Mä aattelen et kuitenkin tää SOKU, mikä käsitys mulla on tullu et sinne on helppo mennä, kuka tahansa voi jotenkin mennä.

Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä tai tuotteena on nuorille vieras ja he mieltävät sitä hankkeessa toteutetun toiminnan kautta. Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä herätti niin ikään mielikuvia rajoista: *mut jotenki siitä tulee semmonen, en mie tiää, jotenki siinä tulee vähän semmonen, että millekähän porukalle tuo on tarkotettu*, mutta toimintana nuoret kokivat sen olevan osallistavaa ja inklusiivista: *tänne saa tulla ihan kaikki. Ei oo vaan sosiaalisesti rajottuneet tai näin*. Nuorten näkökulmasta tuotteistaminen liittyy palveluihin pääsemiseen sekä sen tarpeisiin vastaamiseen.

Voimakasta vastustusta tuotteistamisen käsitettä kohtaan toisaalta myös reflektointiin ja pidettiin perusteettomana, mutta hankkeen edetessä sen rooli palvelumuotoilun keskeisenä osana tunnustettiin. Tuotteistamisen prosessin ymmärrettiin jäsentävän palvelua. Asiakasprofiilien selkeyttäminen ja kuvaus ovat merkityksellisiä niin asiakkaiden tunnistamisessa kuin ohjaamisessa palveluiden välilläkin (Ylitalo-Kata-

jisto 2019). Palvelujen ideointi ja erilaisten palveluratkaisujen hakeminen kiersi kehäl- lä, joka rajautui yhä kapeammaksi palvelumuotoiluprosessin etenemisen myötä ja sitä mukaa myös kirkasti palvelukonseptin sisältöä ja tavoitteita.

Yks osa sitä tuotteistamista on näitten asiakasprofiilien tunnistaminen ja tunnistaminen. Sit myöskin, että keille niitä palveluita tuotetaan. Mut se on taas haasteellinen, ku siinä sit täytyy muistaa se, että se on se ehkäisevän työn, ja miten mä pystyn sen perustelevaan. Nää on vähän, haasteellinen juttu, mutta sikshän me ollaan täällä.

Palveluideoista lopullisen tuotteen konkretisointiin

Hankkeen edetessä tuotteistamisen ideat kiteytyivät. Sosiaalisen kuntoutuksen yti- menä toimii yhteisöllisyys. Ryhmätoiminnan tarkoitus on *päästä näitä sosiaalisia taitoja yrittää kehittämään*. Ryhmässä toimiminen tukee kykyä alkaa luottaa muihin sekä harjoittaa myös neuvottelu- ja yhteisiä päätöksentekotaitoja, muiden huomioon ottamista, kokemusten ja ajatusten jakamista (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2004; Keto- la ym. 2018; Toiviainen 2018). Ryhmätoiminta voi kietoutua jonkin toiminnallisen tekemisen ympärille, mutta voi olla myös ohjelmoimatonta vuorovaikutusta. Sosiaa- lisen kuntoutus on toisin sanoen *se semmonen, nimenomaan tää tämmönen tila, jos- sa voidaan porukalla touhuta*. Niemelän (2009, 226-227) mukaan toiminnallisuus on resursseja luovaa, se luo mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen sekä tunteeseen osal- lisuudesta ja kuulumisesta johonkin yhteisöön.

Toiminnallisuuden yhteydessä työntekijät korostivat sitä, että sosiaalisten taitojen harjoittaminen ja ryhmäytyminen toimivat joskus helpommin ”tekemisen kautta”. Huomion suuntaaminen toimintaan saattaa helpottaa sellaisten nuorten osallistu- mista, joille suora vuorovaikutus koetaan liian intensiivisenä tai muuten varautumis- ta tai pelkoja herättävinä. Myös nuoret tunnistivat tekemisen olevan usein luonte- vampi tapa liittymiseen ja sitoutumiseen.

Jos se ois vaikka joku harrastuksellisesti, että jotain muuta, ku vain keskustella, ku vaan, esimerkiks vaan tehdä jotain sillee, esimerkiks ratsastaa, niin siinä sitten ku on joku semmonen yks ihminen ja sitten vaikka hevonen, ni siinä sitten helposti helposti menemään.

Tekemisen ja toiminnan motiivi on myös se, että nuoret voivat saada uusia onnistu- misen kokemuksia, löytää uusia kiinnostuksen kohteita ja oppia uusia taitoja. Kynnys ryhmätoimintaan mukaan menemiseen on kuitenkin usein korkea ja iso osa sosiaa- lisen kuntoutuksen palvelua keskittyy tunnistamaan nimenomaan liittymiseen liit- tyviä esteitä purkamalla negatiivia ennako-odotuksia rohkaisemalla, tukemalla ja pienin askelin etenemällä. Liittyminen edellyttää nuorten kokemusten perusteella

toistoja ja harjoittelua ja tapahtuu matalan kynnyksen periaatteella. (Leeman & Hämmäläinen 2016; Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2004; Toiviainen 2018).

Pitäis olla kuitenkin joku semmonen, viikottainen vaikka kontakti johonkin, että sitte jos sille sitten jossakin vaiheessa sitä tullee, halua alkaa kunnolla elämäänsä parantamaan, ni sitte se on jo se ollu se kytös siinä koko ajan pietetty. Niin ei ole läheskään niin vaikea sitten lähteä sitä hakemaan.

Minulla on itelläni vielä tässä vaiheessa vaikeuksia sosiaalisissa tilanteissa, ni se on ollu hyvä semmonen matalan kynnyksen semmonen paikka, jossa voipi muitten kanssa keskustella ja muuta.

Itsetunnon rakentaminen, omien epäonnistumiskokemusten synnyttämien pelkojen käsittely ja purkaminen on hidasta ja sille tulee antaa aikaa. Haaveet ja tulevaisuudensuunnitelmat eivät konkretisoidu heti toiminnaksi, eikä tähän sovi nuoria pakottaa. Uusia näkökulmia ja vaihtoehtoja tulee voida ensin pureskella ja sulatella kaikessa rauhassa. Oma tavoitteensa on *päästä ensin siihen asti, että vois ruveta vähän leikkimään sillä haaveilulla*. Hallitsevat kielteiset käsitykset itsestä ja omista ongelmia ovat nuoren omaa sisäistä tarinaa, jonka uudelleen työstämiseen ja muokkaamiseen myönteisemmiksi tarvitaan aikaa (ks. Valkonen 2007).

Niin, siihen voi mennä vuos, kaks, kolmekin, mutta monesti nuorten kanssa siis jutellaan asioista, niin siellä jutellaan vaikka nyt sitten opiskeluista ja tämmösistä asioista, niin kyllä siellä niitä haaveita on, mutta ei niitä ehkä oo tarkoitus toteuttaa vielä heti ens syksynä, mutta että siellä se ajatustyöskentely niillä on kuitenkin, että ne miettii sitä tulevaa, aivan yhtäläillä niin kuin varmaan kaikki muutkin. Se vain että sit se vaatii sen pidemmän ajan, että päästään siihen pisteeseen että lähetään sitten ja uskalletaan.

Sisältöjen notkeus oli ilmaisu, jolla onnistunutta sosiaalisen kuntoutuksen palvelua kuvattiin. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että tarjotaan sellaista toimintaa, joka kiinnostaa nuoria ja johon heidän on helppo tarttua. Toisille se on liikunta ja luonto, joillekin musiikki, osalle peli-illat ja osalle keskusteluryhmät. Toisaalta se tarkoittaa palvelun tavoitettavuutta ja monikanavaisuutta: ryhmätoiminnan lisäksi tarvittaessa yksilöohjausta tai sosiaalisen median kautta tapahtuvaa ohjausta, jonka kautta *yritetään sitouttaa sit siihen tavoitteellisempaan toimintaan*. Tavoitettavuudessa on kyse siitä, että nuoret löytävät palvelun ja kokevat siihen tuleminen mahdollisesti kuin yhtäläisesti sitä, että palvelu sitä tarvitsevat nuoret. Toimivien sosiaalisen kuntoutuksen palvelutuotteiden kehittäminen vaatii taustalleen rautaisen ammattilaiskokemuksen nuorten tilanteesta, tarpeista ja tavoitteista. Alusta asti ei lähdetä tekemään. Ilman tätä ammattitaitoa ja nuorten elämäntilanteiden tuntemusta koko tuotteistaminen olisi ollut *paperinmakuista*.

Kyllä kai se sillä tavalla on rakentunut, että sitä käytäntöä on tehty niin paljon. Se on nähty mitä se arki ja toiminta on ja mikä se nuorten aikuisten elämäntilanne ja erilaiset tarpeet on ja ne taidot ja toisaalta myöskin rajoitteetkin ja toiveet. Ja mitkä nimenomaan myöskin tavoitenäkökulmasta.

Notkeiden ja joustavien palveluiden mahdollistaminen siten, että huomioidaan asiakkaiden yksilölliset tarpeet saattavat kuitenkin olla ristiriitaisia sen kanssa, että palvelun muotoilu ja juurruttaminen edellyttävät selkeitä ja konkreettisia palvelun kuvauksia ja toteuttamisen tapoja. Lopulliset toimintamuodot on hankkeessa *koottu paketteihin*: toimintakortit, soku-simulaatio, soku-linja ja nuorten digitarinat on tietoisesti kehitetty siten, että ne mukautuvat palvelemaan erilaisia tarpeita ja tavoitteita tarkoituksenmukaisesti. Ne on tehty *nuorta kuunnellen* ja ajan trendit, kuten digitaalisatio, huomioiden (ks. myös Lindh & Lappi 2018).

Sitä peliähän tehään, jokainen voi tehdä omien vahvuuksien ja mielenkiinnon mukaan tiettyjä osia siitä. Nuoret pääsevät kertomaan siitä osallisuudesta vielä ja haluavat kertoa mitä nää kokemukset on antanut heille, miten he ovat vahvistuneet ja mitä he ovat löytäneet itsessään tai elämänpolkua eteenpäin näitten kokemusten avulla.

Palvelun vakiinnuttaminen muuttuvissa rakenteissa

Sosiaalisen kuntoutuksen toimintamuodot ja kohderyhmät ovat jossain määrin jäsentyneet SOKU-hankkeen myötä, mutta vastuu toiminnan järjestämisestä ja sen resursointi ovat edelleen vakiintumattomia. SOKU2-hankkeessa tavoitteena on sosiaalisen kuntoutuspalvelun kuvaamisen ja mallintamisen lisäksi sosiaalisen kuntoutuksen paikan jäsentäminen palvelujärjestelmän kokonaisuudessa. On kyettävä perustelemaan, *mikä se merkitys tän perustoiminnan näkökulmasta on* ja mitä puuttuvaa kohtaa palvelujärjestelmässä nimenomaan sosiaalinen kuntoutus paikkaa. Tästä syystä uuden palvelun kuvaaminen ja konkretisoiminen ja siitä tiedon tuottaminen todettiin erittäin tärkeäksi. Sosiaalisen kuntoutuksen tarve tulee ensin tehdä näkyväksi, jotta se olisi mahdollista integroida osaksi jo olemassa olevia palvelurakenteita.

Että tiedostettu, mitä se on, mutta et se on konkretisoitunu ja me ollaan saatu hirveen paljon semmosta dataa siitä, että mistä on kyse. Ja varmaan ymmärretään toisiamme sitte ehkä paremmin, sitä et kuka on menossa vaikka töihin tai koulutukseen tai kuntoutukseen. Ja sitten juuri se puuttuva palikka. Kyllä mä nään tosi semmosen hyvän kehityksen ja koko ajan ollu se asiantuntijuus siinä taustalla tekemässä, mikä ei aina oo itsestään selvää kaikissa hankkeissa.

Integroiminen herätti monenlaisia ajatuksia. Sosiaalisen kuntoutuksen erottaminen erilleen muusta toiminnasta tuntui keinotekoiselta, koska *sosiaalista ei voi erottaa erilleen muusta toiminnasta*. Jos sosiaalinen kuntoutus palvelumuotona tai käsitteenä

jää kuitenkin liian hämäräksi siten, että *sen alle voijaan ympätä ihan mitä vaan, ja sanotaan että no tämmöstä me tehhään ja tämähän kuntouttaa*, on palvelun vakiinnuttaminen miltei mahdotonta. Toisaalta sen eriyttämisen selkeästi omaksi palvelukseen nähtiin ehkäisevän sitä, että palveluun päätyvät kaikki ne, joille ei sovi tai löydy muita sopivia palveluja (Haimi & Kahilainen 2012).

Kyllä mä sitäkin jotenkin, pakkohan sit on eriyttää, koska se on oikeesti, se ei voi olla semmonen jotenkin, et meil on suojatyötä joku sosiaalisen kuntoutuksen palvelu, joka on semmonen joku kaatoluokka mihinkä sitten pannaan kaikki jokka ei pääse, joka ei mihinkään muualle kuulu. Se on aika ruma ja leimaavakin sitte toisaalta tommonen.

Nuorten suuntaan palveluiden väliset rajat ja roolit näyttäytyivät sitäkin epäselvemmiltä. Nuoret eivät ylipäätään koe tarvetta lähestyä sosiaalisen kuntoutuksen palveluja siitä näkökulmasta, että *mikä on minkä alanen systeemi*. Heille se, *mikä on sokua ja mikä jotain muuta*, ei ole heidän omien tavoitteiden ja toimintansa kannalta merkittävää. Arjen tasolla ja asiakkaan suuntaan ei asialla nähtykään olevan merkitystä, mutta asiakkaan sosiaaliturvan kannalta asia nähtiin oleellisena.

Et siellä arjen työn tasolla ei näy tätä haastetta, et nää jotenki erotettas, nyt sinä olet sosiaalisessa, sinä et, vaan et ne näkyy täällä meidän sopimus pohjissa joka kuitenkin. Mä oon sille ikävä byrokraatti siinä mielessä, että meil ei ole yhtään asiakasta, jos meil ei oo näitä sopimuksia. Sen takia meidän pitää miettiä aina se sopimus, millä ihmiset tulee. Ja jos valtakunnallisesti ajattelee työpajakentällä, niin kyllä sosiaalista kuntoutusta käytetään hyvin kirjavasti hyvin kirjavilla sopimuksilla, hyvin kirjavilla tavoitteilla.

Sopimuksellisuus ja tuotteistaminen kulkivat keskusteluissa rinnakkain. Hankkeessa koettiin tärkeäksi sopimusten tekeminen toiminnan järjestämisvastuun näkökulmasta. Välimaan (2006, 7) mukaan paine tuotteistamiseen tulee usein julkisilta palveluilta, kuten kunnilta ja työvoimahallinnolta, jotka yhä enemmän siirtyvät palveluiden hankinnassa kilpailutettuun tilaaja-tuottaja -malliin. Vaikka tämän tyyppinen keskustelu herätti ristiriitaisia ajatuksia, koettiin sosiaalisen kuntoutuksen aseman vahvistaminen palvelujärjestelmässä tarpeelliseksi.

Jos siellä asiakaskunnalla on tämmönen tarve, ni sit se tulee niiltä työntekijöiltä kyllä sitte esille. Ja se on nimenomaan, mikä tässä on ollu ensin (-), että se on haaste että kun ei oo sitä sopimuksellisuutta. Mut se on vaan sitä, että kun saa niitä asiakkaita ja saa sen vakuutettua sen asiakkaan, ni kyllä se sitten lähtee pikkuhiljaa. Tavallaan semmosta se lähtökohta siihen, et on yrittäny ollakin mahdollisimman ei-virallinen, niin oli ihan oikea siinä.

Paikallisuus tuo oman elementtinsä palvelun konseptointiin (Ramsey & Smit 2002; Romakkaniemi ym. 2018). Pienen paikkakunnan (Sodankylän) erityisyys tuotiin esiin erityisesti nuorten puheissa. Siihen suhtauduttiin kahdella, melko vastakkaisella tavalla. Toisaalta paikallisuus ymmärrettiin positiivisesti muun muassa palveluiden saatavuuden suhteen. Toisin kuin Helsingissä, Sodankylässä apua löytyy *helposti vaan parilla kysymyksellä*. Toisaalta todettiin, että pienellä paikkakunnalla *ressurssit ehkä ei oo yhtä laajat* kuin suuremmissa kaupungeissa eikä tästä syystä palveluihin pääse heti, kun niitä tarvitsisi (Piirainen 2018, 53). Pienellä paikkakunnalla todettiin myös olevan *matalampi kynnys löytää samanmielistä väkeä*. Kemissä tehdyissä haastatteluissa vastaavaa pohdintaa paikallisuudesta ei ilmennyt samassa määrin kuin Sodankylässä tehdyissä haastatteluissa.

Kokoavasti voidaan todeta, että asiakkaiden elämäntilanteiden ja tuen tarpeiden moninaisuus edellytti palveluilta joustavuutta, kunkin nuoren tilanteeseen huolellista ja paneutuvaa työskentelyä, *biopsykososiaalista* työorientaatiota, *kokonaisvaltaista kohtaamista, jossa nuoruus elämänvaiheena täytyy tunnistaa*, palvelun aikajänne rakentuu kunkin nuoren erityisten tarpeiden mukaisesti. Kriittinen piste kuitenkin on se, missä määrin palveluille asetetut tulostavoitteet ja nuorille asetetut työllistymistavoitteet mahdollistavat riittävän paneutuvan ja yksilöllisen työskentelyn. Sosiaalisen kuntoutuksen konseptointi vahvisti asiantuntijuutta, kun palvelun lähtökohdat, toimintamallit ja tavoitteet tiedostettiin. Tällöin palvelun tarve kyettiin myös perusteellamaan ja siten asemoimaan muuhun palvelujärjestelmään.

JUURUTTAMINEN

Juuruttamisen näkökulmasta on oleellista tuntea toimintaympäristö, sen palvelujärjestelmä sekä sen verkostoitumisen haasteet ja mahdollisuudet. Nuoren ja sosiaalisen kuntoutuksen palvelujärjestelmän kohtaaminen voidaan nähdä vuorovaikutteisena ja systeemisenä. Tässä kohtaamisessa muotoutuu eräänlainen sommitelma (agence-ment/ assemblage), joka rakentuu jokaisen nuoren yksilöllisen tilanteen sekä paikallisen toimintajärjestelmän ja sen toimintamallien välisessä kohtaamisessa. (DeLanda 2006; Lindh & Lappi 2018.) Sosiaalisen kuntoutuspalvelun juurruttamisen haasteita ja mahdollisuuksia onkin tarpeen tarkastella erityisesti moniammatillisesta näkökulmasta.

Moniammatillisen verkoston haasteita ja mahdollisuuksia

Moniammatillisuuden käsitettä käytetään laajasti, mutta käsite on moninainen ja sisältää hyvin monenlaisia yhteistyön muotoja. (Isoherranen ym. 2007, 37-38.) Oleellista on se, työskentelevätkö viranomaiset rinnakkain asiakkaan kanssa, sovitaanko pelkästään työnjaosta, onko se tietojen vaihtoa vai onko se uudenlaisen ymmärryksen etsimistä erilaisen tietopohjan perusteella, millaiseen dialogiin eri osapuolten kanssa päästään ja millaiset valtasuhteet yhteistyössä vallitsee. Intensiivinen moniammatil-

linen yhteistyö edellyttää kulttuuristen, asenteellisten, rakenteellisten ja asiantuntijuuteen liittyvien rajojen ylittämistä. Erilaisten toiminta- ja työkulttuurien, reviirien, asiantuntijuuksien rajojen ja valta-asemien ylittäminen edellyttää yhteisen kielen ja asiantuntija-alueiden löytymistä, rohkeutta ja valmiutta oman ymmärryksen laajentamiseen ja reflektioon sekä yhteisen tietämyksen rakentamista. (Kekoni ym. 2015, 30.)

SOKU2-hankkeen aineistossa yhteistyön ongelmat liittyivät usein siihen, ettei yhteistyökumppaneita tunnettu henkilötasolla eikä myöskään riittävästi eri tahojen asiakasprofileja ja toimintaperiaatteita. Tämä tuotti asiakasohjaukseen haasteita, jotka murensivat asiakkaiden kuntoutumisen prosesseja sekä palveluketjujen saumatonta rakentumista.

Me eri palveluja tuottavat ja järjestävät ihmiset emme voi keskustella keskenämme tai tunne toistemme toimintoja niin, että osattas ohjata. Tai sitten ohjataan kymmeneen eri paikkaan samassa asiassa asiakasta. Niin jotenkin se on minusta tällasessa hyvinvointiyhteiskunnassa aika sääli, jos se sellasista asioista johtuu, että joku sitte onnistuu siitä putoamaan kyydistä. Varmaan siihen sataan prosenttiin ei päästä tässäkään. Mutta parantamisen varaa ehkä on kuitenkin.

Asiakasohjauksessa on paikallisia vaihteluita. Erityisesti pienissä kunnissa toiset toimijat tunnetaan paremmin ja palveluvalikoima on suppeampi, jolloin asiakasohjaus on sujuvampaa. Suuremmilla paikkakunnilla asiakasohjauksessa on merkittäviä puutteita. (Ramsey & Smit 2002.) Ohjausta näyttää määrittävän toisinaan pikemminkin asiakkaan ongelmanmäärittäminen ja siitä rakentuva ymmärrys palveluiden tarpeesta ja ohjaaminen toiselle asiantuntijalle kuin yhdessä tekemisen ajatus.

Tutkimusten mukaan moniammatillisen yhteistyön haasteet liittyvät viranomaisien keskinäisen vuorovaikutuksen puutteisiin, tietojen vaihdon käytänteiden puutteisiin, salassapitosäännösten erilaisiin tulkintoihin, palveluiden koordinaation ongelmiin, työntekijöiden vaihtuvuuteen ja kiireeseen. Ongelmat voivat liittyä myös työpaikkakulttuuriin, yksin työskentelemisen perinteeseen, toisten vastuiden, roolien, työn ja työprosessien huonoon tuntemiseen, erilaisiin ajattelutapoihin ja kieleen. (Leppäkoski ym. 2017, 200-204.) Myös hankkeen haastatteluissa nousi esille, että tiedon siirtymisessä palvelujärjestelmästä toiseen on merkittäviä ongelmia. Ne liittyvät yhteisen asiakastietojärjestelmän puutteisiin, käsityksiin salassapidon tuottamista rajoitteista, työntekijöiden vaihtumiseen. Resurssien näkökulmasta tiedon siirtymisen ongelmat ovat *hirveitä haaskausta*, kun jokainen palveluntarjoaja joutuu erikseen selvittämään asiakkaan tilanteen ja taustat sekä aikaisemman palvelupolun. Tärkeänä pidettiin myös sitä, ettei tiedon siirtäminen palveluntuottajien välillä voi olla asiakkaan tehtävä.

Ja ehkä juuri semmonen, että asiakashan ei voi sillai olla mikkään sanansaattaja, että sanot sitten siellä sillai ja tällai ja tuollai. Ei tietenkään. Niin että tämmösten kavereitten kohalla vielä erityisesti se, että siinä ei laiteta asiakasta viestinviejäksi,

kun hän ei pysty muistaan, hahmottaa sitä. Tai että annetaan joku, että menepä kysyyn sitä palkkatukipaikkaa, ja kerro sille yrittäjälle tätä ja tätä. Voi olla että jääpi palkkaamatta. Tai ainakin niin että annetaan vaan se puhelinnumero, että käske soittaa tänne, niin kun nyt kyllä tehhäänkin.

Sektoroituneen ja monimutkaistuneen palvelujärjestelmän ongelmaksi todettiin vastuun jakojen epäselvyys. Vastuunjako liittyy siihen, kuka vastaa jonkin palvelun tuottamisesta, mutta erityisesti siihen, kuka vastaa yksittäisen asiakkaan kokonaistilanteesta ja hänen palveluidensa käynnistämisestä ja koordinoinnista. *Kuka vastaa, kuka nappaa kopin?* Kyse on yhtäältä siitä, että nuoren tilanteen selvittämiseen ja sen edellyttämiin tuen tarpeisiin kyetään vastaamaan ja paneutumaan, mutta yhtäältä myös siitä, että verkostosta löytyy yhteistyökumppaneita, joiden kanssa tilannetta voidaan lähteä pohtimaan. Yhteistyön ongelmat on tunnustettu jo pitkään ja Marja-Leena Perälän ym. (2012) tutkimuksen mukaan ongelmien tausta liittyy mm. johtamiseen ja palveluiden tukirakenteisiin (Leppäkoski mt, 202).

Kyllä se on koordinoinnin ja johtamisen kysymys, koska meillähän on kuitenkin kentällä kaupungissa erittäin hyviä, osaavia ammattilaisia. Joka huushollissa niitä on viljalti. Että se yhteen nivominen ja yhteisten pelisääntöjen ja tavoitteiden rakentaminen, niin se on A ja O kyllä. Koska nythän tietenkään ei siellä yksittäiset työntekijät pysty vaikuttamaan, kun ne organisaatorajat ja kulttuurit on siellä omanlaisensa.

Myös nuoret raportoivat epätietoisuutta siitä, kenellä vastuu kulloinkin on. He nostivat esiin kokemuksia siitä, että *on pompoteltu, että mille luukulle kuuluu mikäkin asia*. Toisaalta resursseja jää myös hyödyntämättä, kun peruspalveluissa ei kiireen tai liiallisen asiakasmäärän johdosta kyetä perehtymään asiakkaiden tarpeisiin riittävästi, että heitä voitaisiin ohjata tarkoituksenmukaisten palveluiden piiriin. Kyse voi toisinaan olla myös työkuulttuurista. Yksin tekemisen kulttuuri elää voimakkaana ja asiakkaisiin saatetaan suhtautua jopa omistushaluisesti. Kiusaus kantaa *pelastajan viittaa* mainittiin yhdeksi selitykseksi tälle. On hyvä tunnustaa, että auttamistyössä on aina sekoittuneena erilaisia motiiveja (Pessi & Saari 2011). Verkostotyöskentelyyn ja uudenlaisen yhdessä tekemisen kulttuurin omaksumiseen toivottiin enemmän koulutusta.

Moniammatillisessa verkostossa nähtiin myös paljon *mahdollisuuksia* ja sen toiminnasta oli *hyviä kokemuksia*. Onnistunutta yhteistyötä kuvattiin myös luontevaksi, yhdessä tekemiseksi, laajemmiksi hartioiksi. Yhteistyöstä ja sujuvasta palveluihin ohjaamisesta oli myös kokemuksia. Hanke ja sosiaalinen kuntoutus nähtiin eräänlaisena *kokoavana voimana*. Yhteistyön tekemisellä oli myös pitkiä perinteitä.

Ja varmaan se että on laajennettu, tai että yhteistyö toimii tuonne nuorisopuolellekin, että sieltä tulee sitten myös uusia kasvoja. Ja se yhteistyökumppaneille asiasta tiedottaminen, että se on ollu tietenkin kans

ratkaisevaa, että yhteistyökumppanit tietää, että tämmönen paikka on olemassa. Ja jos he miettii jotakin nuorta, niin he voi olla meihin yhteydessä, että sitten sovitaan että millä tavoin saadaan se nuori sinne mukaan.

Yhteistyö on kuitenkin tapa toimia, joka edellyttää jatkuvaa ylläpitämistä, keskusteluja ja mahdollisten pulmien ratkomista. Työnjakoja *jumpataan* jatkuvasti ja *erilaisia variaatioita* löytyy, mutta keskustelemalla ja yhdessä pohtimalla roolit selkiytyvät. Luottamuksella toisiin toimijoihin oli keskeinen merkitys. Verkoston näkeminen resurssina, jossa vastuut on selkeästi jaettu ja kullakin toimijalla käsitys sekä omasta että toisen toimijan roolista, nähtiin keskeisenä hankkeen toiminnallisena tavoitteena. Muut toimijat saattoivat parhaimmillaan olla osaamisen resurssi, jossa tieto, vastuu ja osaaminen jakautuvat strategisesti. Tällaisesta yhteistyön muodosta käytetään englanninkielistä termiä *interprofessionaalisuus* (Isoherranen ym. 2007, 37-38).

Jokaisen täytyy pystyä perusteleen se et mikä se sun rooli on tässä, ja sillon mä tiedän, että aa mul on nyt tällanen asiakas, no hetkinen, miks minä tälle keksin mitään hommaa, meillähän on olemassa jo. Et täähän on se iso kysymys.

Sektoroituneen ja monimutkaistuneen palvelujärjestelmän toiminnan haasteisiin on pyritty hankkeessa vastaamaan monin eri keinoin. Oleellisena nähtiin omasta toiminnasta, sen periaatteista ja ideologiasta tiedottaminen sekä toimintakäytäntöjen hiominen. Palveluista toiseen siirtyminen eli *nivelvaiheet* osoittautuivat keskeiseksi kohdaksi, jossa *saattaen vaihtamisen* työmlleja oli tarpeen hioa. Nivelvaiheiden tärkeys ja palvelujen väliin putoamisen riskit on tunnistettu useammassa aikaisemmasakin nuorten palvelupolkuja koskevassa kotimaisessa tutkimuskirjallisuudessa (Pietikäinen 2007).

Osittain aineistossa nousi esiin hyviä kokemuksia yhteistyön toimivuudesta. Parhaimmillaan yhteistyö *kulminoituu* erilaisen osaamiseen jakamiseen, jos vain löytyy yhteinen *tahtotila*. Tämän nähtiin antavan myös nuorille arvokkaan mallin siitä, että *tehään yli raja-aitojen niitä töitä*.

Se on jotenkin niin sujuvasti kaikki lokahtaa mennä. Mut se voi olla myöskin persoonista kiinni et minkälaisia ihmisiä on. Mut ketä meitä oli tekemässä nyt vaikka esimerkiksi tätä taidetyöpajaa, niin se vaan meni sujuvasti kaikilla meillä ohjaajilla siinä. Ei siinä kauheen haasteellisia hetkiä tullu juurikaan. Onko se sitten, että jokainen osaa sen oman työnsä tosi hyvin ja sitten kun aikuinen ihminen ja työelämässä ollut jo pidemmän aikaa, niin sitä ymmärtää, että pitää luovia ja joustaa niin kun työelämässä aina tehdään.

Palvelun markkinointi eri asiakkaille

Oleellinen osa sosiaalisen kuntoutuksen palvelun juurruttamisessa osaksi palvelujärjestelmää on sen lanseeraaminen ja markkinointi. Huomio on tällöin kiinnitettävä imagotyön tärkeyteen. Palvelu tulee *myydä monneen kertaan*; se tulee perustella eri tahoille eri tavoin. Markkinointi muotoutuu sen mukaan, onko kyseessä palvelun tilaaja, maksaja, palvelun tarjoaja vai asiakas. Kukin taho tulee pystyä vakuuttamaan palvelutuotteen laadusta ja tarpeellisuudesta asiakkaan odotusten mukaisesti (Juntunen ym. 2014,17). Sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuvalla nuorella palvelu on pake-toitava siten, että hän aidosti siitä kiinnostuu. Tämä nostettiin haastatteluissa haasteelliseksi.

Se että voi nuorelle tarjota sen palvelun sillä tavalla, että ei sanota, että hei, täällä on nyt sosiaalista kuntoutusta sulle kuules, vaan että hei, haluatko tulla soittelemaan. Niin tämän se on miten nuoret.. nuorten on helppo tulla.

Tiedottaminen on keskeinen osa palvelun juurruttamista. Esimerkiksi niiden, jotka päättävät rahoituksesta, suuntaan palvelua markkinoitaessa on tiedostettava, että heillä ei välttämättä ole etukäteistietoa palvelun tarpeesta, tavoitteista tai asiakasprofiileista. Nihkeä vastaanotto voi juontua yksinkertaisesti virheellisestä tiedosta ja asenteellisista ennako-oletuksista.

Ihmisillä on niin heikko ja vääristynyt käsitys nuorten kanssa tehtävästä työstä ylipäätään. Et esimerkiksi just tämänönen, vaikka että nuorisotilatyoyskentely on sitä, että juodaan kahavia nuorten kans. Joo, voijaan me nuorten kans juoda kahavia, mutta kun me siinä samalla saatetaan raatailla siitä, että kannattaisko sen vetää ranteensa auki vai ei.

Poliittinen ohjaus tuottaa raamit, joita paikallisesti sovelletaan. Toiminnan taloudellinen ja henkilöstön resursointi määrittää oleellisesti mahdollisuuksia Palveluita on tarjolla, monenlaisten palveluiden tarjoamiseen on valmiuksia ja osaamista, mutta palveluilla on oltava myös tilaaja ja maksaja. Raha tuli puheeksi näissä yhteyksissä. Palveluita järjestyy ja on saatavilla, *kun maksatte siitä*. Tästä syystä palvelun vaikuttavuus tulee myös kyetä perustelemaan, sillä todellisen näytön osoittaminen sosiaalisesta kuntoutuksesta vaatii pitkäjänteisyyttä, mikä puolestaan edellyttää päättäjiltä uskoa ja tahtoa sitoutua palvelun ylläpitämiseen.

Tässähän se, mistä sanoin, siitä korjaavan ja ehkäisevän työn haasteesta, niin täähän nähän tää korjaava työ, mutta sitten ei muistetakaan sitä, että kuinka pienellä pökkäyksellä voitais tehdä sitä ehkäisevää työtä ja säästää se korjaavan työn hinta. Mutta kun se korjaava työ ylittää ne uutiskynnykset, ylittää ne keskustelut ja niin edespäin, ja näkyy ehkä jotenkin enemmän.

Näytön osoittaminen nuorten syrjäytymistä ehkäisevien palvelujen vaikuttavuudesta on haasteellinen tehtävä ja tämä edellyttää konkreettisia suureita tai mittareita (Aaltonen ym. 2015, 59-65) Syvemmän syrjäytymiskiirteen ennaltaehkäisevä vaikutus ja säästöt on tehtävä näkyväksi. Päätäjille tämä tehdään puhumalla heidän kieltään, toisin sanoen *lyömällä euroja seinälle*. Yhteisesti myös todettiin, että poliittisen päätöksenteon ja sosiaalisen kuntoutuksen aikaperspektiivit ovat hyvin erilaiset. Nopeiden tulosten vaateet sopivat huonosti syrjäytymisen ehkäisyn prosesseihin.

Siinä se palvelun tuotteistaminen on, tai kuvaaminen on tärkeä, perusteleva miksi se kannattaa. Ja, kyllähän sosiaalisen kuntoutuksen perusteet löytyy monesti sieltä vuosien päästä, että kun nyt tehdään näin, ni sehän ei näy heti.

Poliittiset ja ideologiset kysymykset vaikuttavat viime kädessä siihen, mitä arvostetaan ja mihin investoidaan. Haastatteluissa nousi esiin keskustelu arvoista. Tässä viestin viejänä voisivat toimia nuoret itse. He voisivat tuoda itse esiin *sen äänen*. Nuorten tulevaisuuden arvostaminen kaikuu usein juhlapuheissa, mutta haastatteluissa oltiin osin skeptisiä sen suhteen, miten tämä käytännön tasolla konkretisoituu.

Sehän on just niin kuin sitä, että aikuiset vois osottaa sen, että he piittaavat siitä, mitä nuoret touhuaa. Kun ainahan kaikissa korupuheissa sanotaan, kuinka nuoret on niin tärkeitä, niin tulkaa nyt ees kattoon mitä ne tekkee.

LOPPUTULEMAT

Itsenäiseen elämään siirtymävaiheessa olevien nuorten aikuisten sosiaalinen kuntoutus on palvelu, jolle on oma tarpeensa ja paikkansa palvelujärjestelmän kokonaisuudessa. Palvelun kehittäminen, tuottaminen ja palvelujärjestelmään vienti vaativat kuitenkin huolellisen suunnittelun ja panostusta. Moniammatillisessa ympäristössä eri toimijoiden yhteistyö, asiakkaiden motivointi tai palvelun resursointi eivät ole itsestään selvyyskysymyksiä.

Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää -hankkeen keskeisimpänä tavoitteena on kehittää ja juurruttaa asiakkaan osallisuutta ja työllistymistä edistäviä käytäntöjä Lapin kuntien asiakastyössä palvelujen avoimuutta, seinättömyyttä ja saatu vuutta kehittämällä ja integroimalla sosiaalisen kuntoutuksen toimintakonsepti kuntien ja alueiden palveluiden rakenteeseen. Tämän hankearvioinnin tavoitteena puolestaan on tuottaa uutta tietoa sosiaalisen kuntoutuksen palvelumuotoilu-prosessista, tuoda esiin sen haasteet ja mahdollisuudet ja tarjota vinkkejä seuraaville vastaavia palveluja kehittäville toimijoille. SOKU2-hankkeen arviointi on tapahtunut rinnan palvelun kehittämisen, tuotteistamisen ja palvelurakenteeseen juurruttamisen kanssa ja aineistoa on kerätty pitkin matkaa. Prosessin myötä on ollut helppo havaita, että hanketyön idean ja parhaiten toimivien työtapojen kirkastuminen on ollut kokeilemisen, kyselemisen, etsimisen, löytämisen ja oivaltamisen vuorovetoista jatkumoa.

Tätä hankearviointia ohjanneet kysymykset liittyvät sosiaalisen kuntoutuksen asiakkuudessa merkityksellisiksi ja tarkoituksenmukaiseksi osoittautuneisiin tekijöihin ja siihen, miten palvelumuotoilun eri vaiheissa nämä tekijät on pystytty huomioimaan. Lisäksi hankearvioinnissa tarkasteltiin sosiaalisen kuntoutuksen palvelun juurruttamista osaksi muuta palvelujärjestelmää ja tämän myötä keskeiseksi osoittautuvia toimintamalleja, -käytäntöjä ja strategioita. Teoriassa palvelumuotoiluprosessin voidaan Moritzin (2005) mukaan nähdä jakautuvan kolmeen toisiaan seuraavaan vaiheeseen: asiakasymmärryksen muotoutuminen, konseptisuunnittelu eli tuotteistaminen ja toteutus eli juurruttaminen. Käytännössä siirtymät palvelumuotoilun eri vaiheiden välillä eivät hankkeessa olleet selvärajaiset, vaan asiakasymmärrystä, konseptointia ja juurruttamista tapahtui kautta koko hankkeen. Hankkeen ja myöskin hankearvioinnin keskeisenä arvona nähtiin asiakasosallisuus. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaina olevat nuoret olivat vahvasti mukana ideoimassa, kehittämässä ja toteuttamassa palvelumuotoilua. Toisaalta osallisuus kytkeytyi hankkeen arviointiin; aineistoa kerättiin osallistavan arvioinnin periaattein myös nuorilta ja heidän ääntään ja näkemyksiään aidosti kuunnellen (ks. Kivipelto 2008).

Hankearvioinnin myötä nousseet keskeiset havainnot peräänkuuluttavat ilmiön moninaisuuden ja sen mukanaan tuoman epämääräisyyden selkiyttämisen välttämättömyyttä. Jo heti hankearvioinnin alkuaskelilla havahduttiin siihen, että sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellä viitataan hyvin monen tyyppiseen toimintaan, jolloin on tärkeää pyrkiä löytämään yhteinen ymmärrys sille, mitä sosiaalinen kuntoutus on ja miten se suhteutuu olemassa olevaan järjestelmään. Sosiaalisen kuntoutuksen aseman selkiennyttäminen on merkityksellistä paitsi palvelujärjestelmän toimijoiden yhteistyön sujuvuuden näkökulmasta, se myös selkeyttää siihen osallistuvien nuorten asemaa ja taloudellista toimeentuloa. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellinen epäselvyys on osaltaan vaikeuttanut sen jäsentymistä toiminnaksi. Palvelumuotoilun keskeinen lähtökohta onkin siten riittävässä määrin jaettu käsitys siitä, mitä palvelua tuotetaan, mille kohderyhmälle ja millä periaatteilla.

Kun kyseessä ovat työn ja opintojen ulkopuolella olevat nuoret aikuiset, on heidän kohdallaan ensiarvoisen tärkeää tunnistaa luottamuspuolan ja epäonnistumisten myötä syntyneiden kielteisten ajatusmallien ja sosiaalisten tai oppimisvalmiuksien puutteiden myötä syntynyt kehä, jonka purkaminen vaatii pitkäjänteistä ja periksiantamattomaa työstämistä nuoren tilanteeseen perehtyneen ammattilaisen kanssa. Tämä edellyttää nuoren rinnalla kulkemista, nuoren palveluun saattamista, nuoren toiveiden aitoa kuuntelemista ja kohtaamista, kontaktin säännöllistä ja aloitteellista ylläpitämistä, ”kiinni pitävää ympäristöä” (myös Toiviainen 2018).

Nuorten tilanteet ovat yksilöllisiä ja tuen tarpeiden taustalla on löydettävissä moninaisia nykytilanteeseen johtaneita prosesseja. Siksi nuorten ongelmat eivät useinkaan ole ratkaistavissa helposti ja nopeasti. On huolehdittava asiakkaiden erityisistä tarpeista, mikä heijastuu muotoiltavan palvelun mukautumiskykyä kunkin nuoren kohdalla tarkoituksenmukaisesti. Niin ikään selkeyttä peräänkuulutetaan palvelun konseptointivaiheessa. Valittu tuote on pyrittävä kuvaamaan mahdollisimman selke-

ästi, jotta sen lähtökohdat, paikka ja rooli suhteessa muihin palveluihin yhtä lailla kuin palvelun tilaajaan ja viime kädessä rahoittajaan saadaan riittävän näkyväksi.

Toinen paljon pohdintaa herättänyt piirre, joka vahvasti määrittäi sosiaalisen kuntoutuksen palvelumuotoiluprosessia, liittyy moniammatillisen palvelujärjestelmän synnyttämiin rakenteellisiin haasteisiin, jyrkkiin professioiden välisiin raja-aitoihin ja valtarakenteisiin, tiedonsiirron ongelmiin tai joustamattomiin toimintakulttuureihin. Uudenlaisten toimintakäytäntöjen levittäminen ja juurruttaminen nostavat keskiöön monimuotoisen, sektoroituneen, erilaisilla toimintalogiikoilla toimivien palveluiden yhteistyön edellytykset ja haasteet. Moniammatillisen verkoston haasteiden tausta nähtiin paitsi toimintamalleissa myös kulttuureissa, yhteiskunnallisessa tilanteessa ja jatkuvassa muutoksessa. Vastuiden, tiedonkulun ja resursoinnin yhteensovittamisen kysymykset ovat käytännössä haastavia. Palveluiden erityisyys, erilaiset käsitykset asiakkaasta ja tavoitteista ja toisten palveluprosessien ja asiakasprofiilien tuntemattomuus loivat reunaehdoja nuoren ja palvelujärjestelmän kohtaamiselle ja vaikeuttivat toimivan vuorovaikutuksen ja sommitelman (DeLanda 2006; Lindh & Lappi 2018) syntymistä. Nuorista koetun huolen jakaminen kokosi verkoston toimijoita yhteen ja motivoi parhaimpien toimintakäytäntöjen etsintää. Tässä korostuivat avoin keskustelu ja luottamus, toisten toimijoiden ja toimintaperiaatteiden tuntemus. Myös selkeä työnjako, roolit ja vastuut koettiin voimavaroina. Keskittyminen palveluohjaukseen ja herkkiin siirtymävaiheisiin palvelusta toiseen nähtiin tärkeinä. Hyviä yhteistyön käytäntöjä oli muotoutunut. Ne edellyttivät joustavia yhteistyörakenteita, valmiutta yhteiseen työhön tilannekohtaisesti ja jaetun ymmärryksen etsimistä nuorten vaikeutuneissa nivelvaiheissa.

Kolmanneksi on syytä nostaa esiin vielä laajemmat yhteiskunnalliset rakenteet ja niiden merkitys nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palvelumuotoiluprosessissa. Hankearvioinnissa nousi esiin paikalliset toimintakulttuurit, jotka vaikuttavat muun muassa moniammatillista yhteistyötä toisaalta edistäen ja toisaalta estäen. Usea hyvä palveluidea on viime kädessä kiinni paikallispolitiikasta, joka resursseja säädellen luo puitteet palvelun toteutumiseen. Asenneilmasto vaikuttaa lisäksi, sekä nuorten että palveluntarjoajien, kaikkeen toimintaan. Vaikka syrjivät ja leimaavat käytännöt tunnistetaankin, on niihin vaikuttaminen kehitettävällä palvelulla rajallista. Asennetyö ja poliittisiin päättäjiin vaikuttaminen kuuluvat osaksi palvelun juurruttamisvaiheeseen. Yhteiskunnan yleisistä arvoista ja asenteista riippuu, mihin sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaita kuntoutetaan.

Palvelun perusteiden pohtiminen vahvistaa asiantuntijuutta, työtä kyetään reflektoidaan ja sen myötä sen paikkaa vahvistamaan. SOKU₂-hankkeen opettamat asiat on kiteytetty seuraavasti:

- Jaettu ymmärrys asiakkuudesta sekä kuntoutuksen tarpeesta, sisällöstä ja tavoitteista on onnistuneen palvelumuotoilun lähtökohta.
- Nuoren sitoutuminen palveluun on hidas prosessi, joka vaatii pitkäjänteisen ja kiinni pitävän ympäristön sekä luottamuksellisen työntekijä-asiakas -suhteen.
- Liian nopeasti ja nuoren kokonaistilanteeseen nähden suppeasti tehdyt ratkaisut voivat muodostua kuntoutumisen esteiksi.
- Nuoren siirtymät palvelusta toiseen ja työntekijältä toiselle ovat herkkiä ja haavoittuvia vaiheita, jolloin moniammatillisen yhteistyön merkitys korostuu.
- Avoin keskustelu, tiedon ja kokemusten vaihto ovat ensisijaisen tärkeitä yhteistyön toimimiselle moniammatillisessa ympäristössä.
- Selkeä työnjako ja vastuut edellyttävät loppukädessä hyvää ja tiedostettua johtamista ja koordinaatiota.
- Palvelusta tiedottaminen ja sen markkinointi on tehtävä useaan kertaan eri tahoille kunkin tahon omalla kielellä.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, S. & Berg, P. & Ikäheimo, S. 2015. Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/nuorisotutkimusseura.
- Ahonen, T. 2017. Palvelumuotoilu Sotessa. Palvelumuotoilun käsikirja sosiaali- ja terveysalan palvelujen kehittämiseen. Espoo.
- DeLanda, M. 2006. A new philosophy of society. Assemblage theory and social complexity. Continuum. London, 37-39.
- Haimi, T. & Kahilainen, J. 2012. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiaa Suomessa. Kuntoutus 35 ,4, 41–46.
- Harrikari, T. 2016. Byrokratian syklit ja asiakkaiden rytmit sosiaalityössä. Teoksessa Törrönen, M. & Hänninen, K. & Jouttimäki, P. & Lehto-Lundén, T. & Salovaara, P. & Veistilä, M. (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 127-137.
- Isoherranen, K. & Rekola, L. & Nurminen, R. 2007. Enemmän yhdessä – moniammatillinen yhteistyö. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

- Jokinen, A. 2012. Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Tampere: Vastapaino, 227-269.
- Juntunen, A. & Mikkonen, L. & Penttinen, L. 2014. Asiakas-, tuotteistamis- ja laatu-prosessien kehittäminen Kainuun sosiaalialan yrityksissä 2013-2014. Kajaani: Kajaanin ammattikorkeakoulu.
- Leeman, L. & Hämäläinen, R-M. 2016. Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka 81, 5, 586-594.
- Leppäkoski, T. & Koivuluoma, M. & Perälä, S. & Paavilainen, E. 2017. Moniammatillisen yhteistyön muutokset ja kehittämistarpeet lasten ja nuorten auttamisessa. Yhteiskuntapolitiikka 82, 2, 200-211.
- Lindh, J. & Lappi, C. 2018. Sosiaalisen kuntoutuksen merkitys nuorten aikuisten toimintavalmiuksien tukemisessa. Teoksessa Rätty, R. (toim.) SOKUn matkakertomus. Tutkittua tekemistä ja elettyjä tarinoita. Rovaniemi: Lapin AMK, 41-66.
- Kananoja, A. (toim.) 1975. Sosiaalisen kuntoutuksen seminaari 17.-18.4.1973 Messilä Lahti. ICSW:n Suomen neuvottelukunnan raporttisarja 8.
- Kekoni, T. & Mönkkönen, K. & Hujala, A. & Laulainen, S. & Hirvonen, J. 2015. Moniammatillisuus käsitteinä ja käytänteinä Teoksessa Mönkkönen, K. & Kekoni, T. & Pehkonen, A. (toim.) Moniammatillinen yhteistyö. Vaikuttava vuorovaikutus sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Gaudeamus, 15-46.
- Ketola, T. & Era, T. & Moilanen, J. 2018. Tulkintoja sosiaalisesta kuntoutuksesta työvalmennuksen arjessa. Teoksessa Lindh, J. & Härkäpää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: LUP, 291-317.
- Kivipelto, M. 2008. Osallistava ja valtaistava arviointi: johdatus periaatteisiin ja käytäntöihin. Helsinki: Stakes.
- Kokko, R-L. & Veistilä, M. 2016. Sosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus yhteistyönä. Teoksessa Törrönen, M. & Hänninen, K. & Jouttimäki, P. & Lehto-Lundén, T. & Salovaara, P. & Veistilä, M. (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 220-230.
- Laitila, M. 2010. Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa. Kuopio: University of Eastern Finland.
- Mason, J. 2002. Qualitative researching. 2nd edition. London: Sage.
- Moritz, S. 2005. Service design: practical access to an evolving field. London: Köln International School of Design.
- Mänttari-van der Kuip, M. 2013. Julkinen sosiaalityö markkinoistumisen armoilla? Yhteiskuntapolitiikka 1, 78, 5-18.
- Määttä, M. & Asikainen, E. & Saastamoinen, M. 2016. Tukeminen ja pakot nuorten vaikeutuneissa koulutussiirtymissä. Nuorisotutkimus 34, 1, 18-34.
- Niemelä, P. 2009. Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, M. & Pohjola, A. & Pösö, T. (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 209-236.

- Pessi, B. & Saari, J. (toim.) 2011. Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Pietikäinen, R. 2007. Palveluiden väliin putoamisesta yhtenäisiin palvelupolkuihin. Tutkimusinventaaari nuorten nivelvaiheen palveluja koskevista tutkimuksista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/nuorisotutkimusseura.
- Piirainen, K. 2018. Yhdenmukaisuutta ja tapauskohtaisuutta sosiaaliseen kuntoutukseen – palveluohjaus julkisen toimijan ratkaisuna. Teoksessa Kostilainen, H. & Nieminen, A. (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, 39-57.
- Perälä, M-L. & Halme, N. & Nykänen, S. 2012. Lasten, nuorten ja perheiden palveluja yhteensovittava johtaminen. Helsinki: THL.
- Ramsey, D. & Smit, B. 2002. Rural community well-being. Models and application to changes in the tobacco-belt in Ontario, Canada. *Geoforum* 33, 367–384.
- Romakkaniemi, M. & Lindh, J. & Laitinen, M. 2018. Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147. Helsinki: Kela.
- Souto, A-M. 2014. ”Kukaan ei kysy, mitä mulle kuuluu”. Koulutuksen keskeyttäjät ja ammatilliseen koulutukseen kuulumisen ehdot. *Nuorisotutkimus* 32, 4, 19-35.
- Toiviainen, S. 2018. Sopeutumista, sitkeyttä ja selviytymistä. Nuorten relationaalinen toimijuus siirtymissä marginaalista kohti valtavirtoja. *Nuorisotutkimus* 36, 4, 35-49.
- Tuusa M. & Ala-Kauhaluoma M. 2014. Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusraportteja ja muistioita 42. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Valkonen, J. 2007. Psykoterapia, masennus ja sisäinen tarina. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 77. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Varjo, J. & Kalalahti, M. & Jahnukainen, M. 2018. ”Ei oikein mikään oo mun juttu” – rajoittuneita ja rajoitettuja siirtymiä peruskoulusta eteenpäin. *Nuorisotutkimus* 36, 4, 19-34.
- Vartiainen, P. 2007. Monitahoarvioinnin periaatteet ja käytännöt. Teoksessa Viinamaäki L. & Saari, E. (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Helsinki: Tammi, 153-173.
- Välimaa, A. 2006. Työ- ja yksilövalmennuspalvelujen tuotteistaminen. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys.
- Ylitalo-Katajisto, K. 2019. Paljon palveluja tarvitsevien asiakkaiden yksilöity sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusraportteja ja muistioita 42. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Soku2 -hanke on finaalissa

Sosiaalista osallisuutta ja köyhyden torjuntaa edistävien toimenpiteiden ta-voitteena on ESR-rahoitteisissa Toimintalinjan 5 hankkeissa, kuten SOKU2- Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää hankkeessa parantaa työelämän ulkopuolella olevien työ- ja toimintakykyä. Tässä on onnistuttu ihan hyvin sekä määrällisesti että laadullisen aineiston perusteella. Hankkeeseen eri hankepaikkakunnilla on pystytty osallistamaan tavoitteiden mukaista asiakaskuntaa eli nuoria aikuisia ja lukuisia yhteistyötahoja, jotka tekevät työstä nuorten ja nuorten aikuisten kanssa. Kaiken kaikkiaan hankkeeseen eri tavoin on osallistunut reilut 150 henkilöä, noin kolmanneksen ollessa ammattihenkilöstöä

Hankkeen vaikutuksesta osallistujien työ- ja toimintakyky on vahvistunut ja osallisuus on lisääntynyt. Vaikuttavuutta on syntynyt sekä työttömänä ja työssä olevina hankkeeseen tulleilla heikossa työmarkkina-asemassa olevilla nuorilla. Positiivista työllistymistä ja erityisesti siirtymistä opiskelemaan tai elämän suunnan selkiytymistä on tapahtunut lähes kaikilla hanketoiminnassammukana olleilla nuorilla asikuisilla -ne ovat tärkeitä etappeja.

Toimenpiteet ja työkäytännöt ovat perustuneet asiakkaiden osallistamiseen, palveluiden räätälöintiin, tarvittaessa useiden toimenpiteiden samanaikaiseen käyttöön sekä riittävän pitkäkestoisien ja kiinteän yksilöllisen tuen saamiseen. Nämä ovat tuotaneet haluttuja vaikutuksia ja onnistuneita asiakastarinoita.

Tavoitteiden mukaisesti myös verkostoyhteistyö on kehittynyt ja toiminnan juurtumistakin on tapahtunut. Palveluiden kehittämisen tasolla pitkäaikaisvaikutuksia on saatu laatimalla paikallisia suunnitelmia ja strategioita. Tällaisia ovat esimerkiksi ehdotukset nuorten palveluiden yhteiskehittämisestä sekä strategiset toimenpiteet ja ohjelmat palveluiden kehittämiseen.

Ilman ESR-ohjelman rahoitusta ei olisi voitu tehdä sosiaalisen kuntoutuksen palveluiden mallinnusta, monimuotoista palveluiden kehittämistyötä ja perusteellista arviointityötä toteutuneen hankkeen laajuisena usealla hankepaikkakunnalla. Siitä lämmin kiitos Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskukselle ja tietysti hankkeen pää- ja osatoteuttajaorganisaatioille.

Päätöksenteossa ei vielä kukaan tunnista riittävän hyvin syrjäytymisen taustalla olevia syitä ja olosuhteita. Tämä helposti saattaa johtaa ratkaisuihin, joissa tehdään

nopeita, kertaluonteisia pikaratkaisuja ja se johtaa siihen paljon puhuttuun ja koettuun pallotteluun ja jo olemassa olevien ongelmien monimutkaistumiseen. Tällöin palvelut ja tarpeet eivät kohtaa. Kyseessä on itse asiassa rakenteellinen sosiaalityö, jonka yhtenä tehtävänä on tuoda esille tietoisuutta nuorten aikuisten elämästä ja todellisuudesta sekä niistä rakenteista, joissa tämän päivän nuoret ja nuoret aikuiset elävät. Hyvänä rakenteellisen sosiaalityön menetelmänä hankkeessa on ollut nuorten aikuisten asiakkaiden kokemusasiantuntijuus. Se on heidän kanssaan keskustelua ja heitä kuuleminen eri foorumeissa kertomassa kokemuksistaan työssä, opiskelussa, asiointissa ja palveluiden käyttäjinä. Näin voidaan vahvistaa ja mahdollistaa heidän osallisuuttaan ja toimijuuttaan.

Tulevaisuus on nuorissa! Kiitos yhdessä tehdystä työstä ja mukavasta yhteisestä hankematkasta Teille kaikille hankkeessa toimineille nuorille ja Teille entisille nuorille, jotka olette projektityöntekijöinä, toimintaa tukeneina ja ohjanneina ohjausryhmän jäseninä sekä yhteistyökumppaneina ja tukijoukkoina kanssani ideoineet ja ahkeroineet.

Kirjoittajat

Harju, Sari Sosionomi (AMK) ja NEPSY-valmentaja
Projektityöntekijä SOKU2-hanke, Seita-säätiö

Karihtala, Sari Artenomi, Ammatillinen erityisopettaja ja NEPSY-valmentaja
Projektityöntekijä SOKU2-hanke, Pohjantähtiopisto

Kataja, Kati VTT Yliopistonlehtori,
Tutkija SOKU2-hanke, Lapin yliopisto

Pietiläinen, Rauno FT, Yliopettaja
Erityisasiantuntija SOKU2-hanke Lapin AMK

Pulju, Kaisu Restonimi (AMK)
Projektityöntekijä SOKU2-hanke Seita-säätiö

Pyyny, Heidi YTT
Osaamispäällikkö, Osallisuus ja toimintakyky -osaamisryhmä
Lapin ammattikorkeakoulu

Raappana, Mikko Sosionomi (AMK)
Projektityöntekijä SOKU2-hanke Meriva sr

Romakkaniemi, Marjo YTT, Yliopistonlehtori
Tutkija SOKU2-hanke, Lapin yliopisto

Räty, Rauni KM, Lehtori
Projektipäällikkö SOKU2-hanke Lapin AMK

Vuori, Emilia, Sosionomi (AMK)
Projektityöntekijä SOKU2-hanke, Pohjantähtiopisto

SOKU2 - Sosiaalinen kuntoutus osaksi palvelujärjestelmää (2018-2020)

on Euroopan Sosiaalirahaston tukema Lapin maakunnallinen hanke, jossa on toteutettu ja kehitetty nuorten aikuisten sosiaalista kuntoutusta.

Raportissa kuvataan ja pohditaan eri artikkeleina ja kertomuksina sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohtia, paikkaa toimintaympäristössä ja rakenteissa sekä käytännön toimintaa arjen asiakastyössä. Sosiaalisen kuntoutuksen erilaisia työmuotoja ja työkäytänteitä kuvataan tehdyn käytännön työn esimerkkien kautta, vuoropuhellen teoreettisten käsitteiden ja mallien kanssa.

Luet tärkeää teosta. Toivon Sinulle antoisia ja valaisevia lukukokemuksia. Julkaisu on käyttökelpoista luettavaa nuorille ja työkirja kaikille heidän kanssaan toimiville ammattilaisille. Suosittelemme julkaisua käytettävän myös sosiaalityön ja sosiomomikoulutuksen oppikirjana.

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

SEITA
S Ä Ä T I Ö

LAPIN AMK⁷
Lapland University of Applied Sciences

www.lapinamk.fi

ISBN 978-952-316-339-3